

KUKA MINÄ OLEN ?

***monikulttuuristen nuorten
identiteettipuhetta***

***Mirja-Tytti Talib
Päivi Lipponen***

Kuka minä olen?

Monikulttuuristen opiskelijoiden identiteettipuhetta

Tutkimuksessa tarkastellaan monikulttuurisen taustan omaavien opiskelijoiden kotoutumista ja identiteettineuvotteluja. Nämä nuoret ovat globalisaation ja diasporan tuotteita. He muokkaavat identiteettiään oman kulttuuriryhmänsä keskuudessa ja eri määrin valtakulttuuria edustavien kanssa. Kahden tai useamman kulttuurin sekoitelma tuottaa hybridin identiteetin, minkä opiskelijat kokevat usein haasteelliseksi. Tutkimuksessa olleet nuoret joutuvat neuvottelemaan identiteettiinsä liittyvistä asioista kotona, koulussa, yliopistossa, kaveripiirissä ja julkisissa tiloissa, joissa yhteiskunnan arvostukset näyttäytyvät räikeimmin. Identiteetin dialogisuudesta johtuen nuorten identiteetit muokkautuvat jossain määrin sen mukaan, millaisena muut heidät

näkevät. Koettu syrjintä on haavoittavaa. Toisaalta sosiaalisten verkostojen avulla nuoret löytävät keinoja selviytyä ja menestyä. Koulu ja nuorisotoimi edistävät myös kotoutumista, sillä opettajan tai valmentajan kannustuksella ja huolenpidolla on kauaskantoinen merkitys nuoren elämälle. Lisäksi tutkimuksessa käy ilmi, että monikulttuurisen identiteetin kaleidoskooppisuus, kipeydestä huolimatta, on myös voiman ja uudenlaisen ymmärryksen lähde.

Mirja-Tytti Talib on kasvatustieteen dosentti Helsingin yliopistossa

Päivi Lipponen on filosofian tohtori ja kansanedustaja

KUKA MINÄ OLEN?

SUOMEN KASVATUSTIETEELLINEN SEURA
SAMFUNDET FÖR PEDAGOGISK FORSKNING I FINLAND
FINNISH EDUCATIONAL RESEARCH ASSOCIATION

KUKA MINÄ OLEN?
MONIKULTTUURISTEN OPISKELIJOIDEN
IDENTITEETTIPUHETTA

MIRJA-TYTTI TALIB JA PÄIVI LIPPONEN

SUOMEN KASVATUSTIETEELLINEN SEURA

Kasvatusalan tutkimuksia

Julkaisija: Suomen Kasvatustieteellinen Seura

Toimituskunta

professori Risto Rinne, pj. Turun yliopisto
professori Hannele Niemi, Helsingin yliopisto
professori Jouni Välijärvi, Jyväskylän yliopisto
erikoistutkija Juhani Tähtinen, siht. Turun yliopisto

Sarjassa ilmestyneet julkaisut ovat läpikäyneet referée-arvioinnin.

Myynti: Kasvatustieteellisen Seuran kotisivut
www.kasvatus.net (julkaisusarja)
Puh. (02) 333 8820

Turun yliopisto
Kasvatustieteiden laitos
Assistentinkatu 5
e-mail: mari.broberg@utu.fi

© Kirjoittajat & Suomen kasvatustieteellinen seura

Kansi: Ulla Halkola
Kuvan veistos: norjalaisen Hilde Mæhlum'in
Taitto: Jouni Vilhonen
Paino: Painosalama Oy, Turku 2008
ISBN: 978-952-5401-38-7
ISSN: 1458-1094

Electronic version produced by University of Jyväskylä,
Open Science Centre 2021
ISBN 978-952-5401-98-1
ISSN 2489-768X

Abstract

TALIB, MIRJA-TYTTI & LIPPONEN PÄIVI

Who Am I? Multicultural students talk about identity

Young people with immigrant backgrounds follow different paths to acculturate. Some integrate into the new society so that they cannot be singled out from the majority; others maintain their ethnic culture in addition to adopting values of the larger society. Alternatively, some immigrant youth distance themselves from both their parents' culture and new one. The challenge for second generation immigrants is that they have to make a double transition to adulthood. Immigrant adolescents develop an identity as members of their own group, and to varying degrees, as members of the larger society. Because of the variety of influences and opportunities they face in making choices on these issues, immigrant adolescents take many different development pathways toward adulthood in a new society. Many second-generation immigrants feel a part neither of the country of their birth, nor of their parents' heritage. Their rootlessness is compounded by economic struggle. The purpose of this study is to understand the narratives and worldviews of these young adults, as well as the kind of choices that adolescents make during their acculturation.

There were 24 students of immigrant background in the study: 13 women and 11 men. 17 of the subjects had been refugees. The primary questions asked by the study were: a) how did the students identify themselves and where did they want to belong b) who was part of their social network (family, important others, peers etc.), and c) which official and unofficial institutions did they attend to (school, recreation, different organizations.). The research method can be described as a narrative one, where the attention is on narrations as transmitters and creators of reality.

In conclusion, most of the students in the study showed integration or ethnic profile, where the integration profile is the most adaptive. Both the profiles are associated with a good psychological adaptation. The students reported that although bicultural or multicultural identity was difficult to live with, it was also a source of empowerment. Perceived discrimination was reported to have an effect on students' acculturation process. Many of the students had good memories of their teachers and of school in general. Even though students had seemingly well adjusted themselves into a new society, many of them considered leaving Finland after finishing their education.

Key word: Diversity, acculturation, identity, cultural identity, constructive marginality

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTOA	9
<i>Monikulttuurisuuspolitiikan malleja</i>	11
<i>Assimilaatio, integraatio ja monikulttuurisuus</i>	12
2. EUROOPAN KORKEA ELINTASO ON SIIRTOTYÖLÄISTEN ANSIOTA ..	15
Britannian tilanne	19
<i>Siirtolaisuuden kontrollointi</i>	22
Ranskan tilanne	24
Saksan tilanne	27
Monikulttuurisuusmallien toimivuus?	29
Suomi on ollut maastamuuttomaa	30
Monikulttuurisuus Suomessa	33
Suomen kansalaisuus	34
Työ suomalaisen identiteetin rakentajana	38
Syrjintä	42
Kotouttaminen	44
3. LÄNSIMAISEN IDENTITEETIN HISTORIALLISTA TAUSTAA	47
Identiteetin synty	48
<i>Valistuksen subjekti</i>	50
<i>Maallistuva maailmankuva ja sosiologinen subjekti</i>	51
<i>Yksilön paikan kyseenalaistaminen</i>	53
<i>Postmodernit identiteetin uudelleentulkinnat</i>	54

4. TUTKIMUS	57
Tutkimuksen tarkoitus	57
Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset opiskelijat	58
Menetelmät ja aineiston keruu	60
Aineiston analyysi ja luokittelu	61
5. MUUTTO	65
Matkakertomuksia	66
Lanin pako Vietnamista	67
Aliyan matka Somaliasta	69
Kurdien loputon matka	71
Sopeutumisprosessin vaiheita	73
6. KUKA MINÄ OLEN?	77
Kulttuuri-identiteetti minän määrittäjänä	79
Etninen identiteetti	79
<i>En kuulu minnekään</i>	82
Kansallinen identiteetti	83
<i>Mitä pidät Suomesta?</i>	83
<i>Onko Suomi kotimaa?</i>	84
<i>Jääkö Suomeen?</i>	86
Kuvitteellisia koteja	87
<i>Luova marginaalisuus</i>	89
Uskonto identiteetin määrittäjänä	90
Sukupuoli identiteetin määrittäjänä	92
Isän ja äidin roolimallit	94
Perinteinen tytön rooli	97
Perinteinen pojan rooli	98
<i>Hämmennystä ja irtiottoja</i>	99

7. HENKILÖKOHTAISET OMINAISUUDET IDENTITEETIN	
MÄÄRITTÄJÄNÄ	103
Vahvuudet	103
Kielitaito	105
<i>Kielitaito pääomana</i>	106
<i>Oma äidinkieli osallisuuden ja oppimisen välineenä</i>	107
Stressin sieto	108
Käsitys itsestä	112
Itsetunto	112
Päätäväisyys – saavutettu itsetunto	114
8. SOSIAALISET SUHTEET JA VERKOSTOT	117
Perhe	117
Erilaisia kasvatuskulttuureja	117
<i>Monenlaisia perheitä</i>	119
Ylirajainen globaali perhe	121
<i>Yksinhuoltajaäidit</i>	122
Perheen sisäisiä ristiriitoja	124
<i>Välisukupolvi ja perheen hylkäämät nuoret</i>	126
Ystävä- ja kaverisuhteet	128
Harrastukset	131
Koettu syrjintä ja rasismi	132
9. KOULUTUS	135
Kuka kannusti koulutielle?	139
Koulumuistoja	141
Merkittävä opettaja	142
<i>Opettaja välittää ja kannustaa</i>	144
<i>Opettaja vaatii</i>	146
Miten koulua voisi parantaa	148
<i>Syrjinnän ja rasismiin ehkäisy</i>	148
<i>Aito monikulttuurinen dialogi</i>	152

<i>Monikulttuurisia opettajia kouluun</i>	154
<i>Moniammatillista yhteistyötä</i>	155
10. POHDINTA	159
Osallistuminen uuteen yhteiskuntaan	159
Toimivat identiteettineuvottelut osallisuuden välineenä ...	161
Kirjallisuus	165
Liite 1. Haastattelukysymykset	177

1. JOHDANTOA

Mielenkiinto maahanmuuttajien sopeutumiseen on kasvanut maahanmuuton lisääntyessä. Tutkimusta siivittää myös se, etteivät monet maahanmuuttajien jälkeläiset välttämättä assimiloitukaan kuten aikaisemmin oletettiin. Sen sijaan he noudattavat monia erilaisia kotoutumisreittejä. Jotkut sopeutuvat uuteen kulttuuriin ja yhteiskuntaan niin, ettei heitä voi erottaa valtaväestöstä; jotkut säilyttävät vanhempiensa kulttuurin ja samalla osallistuvat täysin uuteen yhteiskuntaan. Näin he luovat uusia kulttuuriyhteisöjä uudessa isäntämaassa. Jotkut maahanmuuttajanuoret sen sijaan elävät laajemman yhteiskunnan ulkopuolella, ja toiset vieraantuvat sekä omasta että isäntämaan kulttuurista. Juuri näiden sopeutumattomien nuorten tilanne aiheuttavat ongelmia sekä heille itselleen että yhteiskunnalle laajemminkin.¹ Moni toisen polven maahanmuuttajanuori ei koe kuuluvansa maahan, jossa on syntynyt, mutta ei myöskään vanhempiensa kulttuuristaan. Juurettomuus, irrallisuus ja kilpailu työpaikoista rasittavat näitä monikulttuurisen taustan omaavia nuoria. Lisäksi etninen tausta näyttää toisinaan olevan rasite. Muslimiväestöä edustava nuori jää todennäköisemmin työttömäksi kuin ei-muslimitaustaa edustava nuori. Tiukka taloudellinen tilanne ja syrjintä ovat sytykkeitä vihalle ja pettyyksille. Ei ihme, että eurooppalaisissa kaupungeissa on koettu omassa maassa kasvaneiden ”terroristien” turhautuneisuudesta kummunnutta väkivaltaa ja terroritekoja. Myös naapurimaastamme Ruotsista on kantautunut tietoa maahanmuuttajataustaisten nuorten sopeutumattomuudesta ja liikehinnästä.

¹ mm. Berry et al. 2006.

Huolimatta siitä, että maahanmuutto on aina perheelle ja yksilölle tietynlainen haaste, nykyisten tutkimusten valossa monet maahanmuuttajat sopeutuvat uuteen maahan melko hyvin. He saavuttavat usein valtaväestön kaltaisen koulutuksellisen, ammatillisen ja sosiaalisen aseman.² Voidaankin olettaa, että sopeutumattomuus ei ole itsestään selvää. Jos tutkimusten mukaan ensimmäisen polven maahanmuuttajat, ne jotka ovat tulleet jostain muualta, sopeutuvat kohtalaisen hyvin, entä sitten toisen polven maahanmuuttajat, ne jotka ovat saapuneet vanhempiensa mukana toisesta maasta kuutta ikävuotta aiemmin tai ovat syntyneet uudessa kotimaassaan.

Suomessa maahanmuuttajia on suhteellisen vähän verrattuna muuhun Eurooppaan. Heidän merkityksensä hyvinvointiyhteiskunnan jatkuvuuden takaajina on tiedostettu hyvin. Koulutuksella on pyritty edistämään yhteiskunnallisen osallisuuden ja integraation toteutumista. Monet maahanmuuttajataustaiset nuoret ovat menestyneet koulussa hyvin huolimatta esimerkiksi kahden tai useamman kielen ja kulttuurin tuomista haasteista. Kuitenkin on syntymässä yhä kasvava nuorten joukko, joka on syrjäytymisvaarassa mm. siksi, ettei sillä ole mitään tutkintoa peruskoulun jälkeen tai jopa peruskoulun päättötodistus saattaa puuttua. On selvää, että sijoittuminen työelämään vaatii tulevaisuudessa entistä enemmän koulutusta ja ammatillista osaamista. Tutkimuksemme kohderyhmä edustaa lukiossa, ammattikorkeakoulussa ja yliopistossa opiskelevia maahanmuuttajataustaisia nuoria ja nuoria aikuisia, joten heidän käsityksensä suomalaisesta yhteiskunnastamme ja koululaitoksestamme lisäävät tärkeää tietoa siitä, miten yhteiskunta on osaltaan auttanut tai vaikeuttanut heidän kotoutumistansa. Koska yksinkertaisia vastauksia tuskin löytyy, sillä yksilön uuteen maahan sopeutumiseen vaikuttavat monet sosiaaliset, taloudelliset, historialliset ja kulttuuriset tekijät, pyrimme hyödyntämään poikkitieteellistä teoreettista lähestymistapaa. Näyttää kuitenkin siltä, että huolimatta etnisen taustan, perhetaustan tai pakolaisuuden jne. tuomista haasteista jotkut nuoret menestyvät hyvin, kun taas jopa samasta perheestä tai etnisestä ryhmästä tulevat nuoret eivät pysty tai jaksa ponnistella omaksuakseen integraation vaatimia valmiuksia. Seuraavassa on lyhyt katsaus erilaisiin monikulttuurisuuspolitiikan malleihin, jotka omalta osaltaan vaikuttavat maahanmuuttajien kotoutumiseen eri maissa. Pyrimme

² Fuligni 1998.

myös ymmärtämään eurooppalaista monikulttuurisuutta laajemmin tarkastelemalla eri maiden maahanmuuttajien kotoutumiseen liittyviä poliittisia päätöksiä, sillä yhdentyneessä Euroopassa eri maiden ratkaisut vaikuttavat kaikkien maiden asenneilmastoon ja maahanmuuttajien osallisuuteen uusissa isäntämaissaan.

Monikulttuurisuuspolitiikan malleja

Yksinkertaisuudessaan monikulttuurisuus merkitsee sitä, että samassa yhteisössä on monia kulttuureja. Haasteena ovatkin eri kulttuureja edustavien ryhmien väliset suhteet. Globalisaatio ja monikulttuurisuus eivät suinkaan ole uusia ilmiöitä, sillä ihmisten liikkuvuus on jatkuvasti lisääntynyt viimeisten kahden sadan vuoden aikana. Muuttoliikettä kiihdytti ennen kaikkea eurooppalaisten maailmanvalloitus ja varsinkin valtamerikauppaliikenne. Enzensbergerin mukaan tuolloisilla maailmanmarkkinoilla pääoman vapaa liikkuminen johti myös työvoiman vapaaseen liikkuvuuteen. Kuitenkin maailmanmarkkinoiden äskettäinen globalisoituminen on muuttanut myös muuttoliikkeen luonnetta. Siinä, missä ihmisiä ennen liikuteltiin pakolla työvoimaksi eri maihin, ovat tilalle tulleet uudenlaiset joukkomuutot, jotka nekään eivät ole ”vapaaehtoisia”, sillä kulutustavaroita ihannoiva kulttuuri vetee ihmisiä liikkeelle käsittämättömän pakkon alaisina.³

Monikulttuurisuus voidaan myös ymmärtää tilana, jossa näennäisesti yhtenäiseen väestöön tulee erilaisia ihmisiä. Eurooppalaisissa monikulttuurisissa yhteisöissä eläteltiin vielä viime vuosikymmenillä ajatusta siitä, että ihmiset voisivat elää vierekkäin, vaikka he säilyttäisivätkin etniset, kulttuuriset ja uskonnolliset elämänmuotonsa. Tämä ajatus jouduttiin kuitenkin hylkäämään, koska kotoutuminen (akkulturaatio) ei tapahtunutkaan oletetun mukaisesti, vaan tuloksena on syntymässä uudenlaisia transkulttuurisia sekoitelmia, hybridejä. Uusi tulkinta herättelee ajatusta siitä, etteivät varsinkaan nuoret ihmiset määrittele itseään vain tiettyjen etnisten kategorioiden tai kulttuurien kautta, vaan he osallistuvat yhteisöihinsä ennen kaikkea ihmisinä, jotka ovat vapaita valitsemaan erilaisista elämänmuodoista itselleen parhaiten soveltuvat.

³ Enzensberger 2003, 27–28.

Eri maiden harjoittaman monikulttuurisuuspolitiikan toimivuudesta olemme saaneet kokemuksia viime vuosina. Ratkaisevaksi tekijäksi onkin noussut, miten erilaiset poliittiset valinnat ohjaavat monikulttuurisen yhteiskunnan muotoutumista ja miten päätöksenteoissa otetaan huomioon erilaisten kulttuurien, arvojen ja traditioiden olemassaolo. On selvästi nähtävissä kolme eri tapaa suhtautua erilaisuuteen. Ensimmäisen tulkinnan mukaan kulttuurit ymmärretään hierarkkisiksi ja eriytyneiksi, jolloin kaikki ovat erilaisia ja eriarvoisia. Tämä lähenee vähemmistöpoliittisessa ajattelussa syrjintäpolitiikkaa. Mikäli kulttuurit tulkittaisiin pluralismin hengen mukaisesti samanarvoisiksi, merkitsisi se monikulttuurisuuden näkökulmasta sitä, että kaikki olisivat erilaisia mutta samanarvoisia. Pohjoismaiden pluralistisen vähemmistöpolitiikan tavoitteena oleva integraatio ilmaistaan edellä kuvatun tavoin.⁴ Kolmas, postmoderni näkökulma kyseenalaistaa vanhat itsestäänselvytykset ja perusoletukset kulttuurien erilaisuuksista ja samankaltaisuuksista. Kaikki tulkinnat on mahdollista arvioida uudelleen, vaihtaa tai yhdistellä toisin. Näin ilmaistuna monikulttuurisuus kulttuuriliberalismissaan lähenee ideaalia tasa-arvoisuutta, jossa monimuotoisuus ymmärretään arvona sinänsä.

Assimilaatio, integraatio ja monikulttuurisuus

Yleisimpiä monikulttuurisuuspoliittisia malleja ovat assimilaatiomalli, integraatiomalli ja monikulttuurisuus. Assimilaatiota voidaan verrata hyvin kypsennettyyn vihanneskeittoon, jossa erillisiä makuja on vaikea tunnistaa. Tässä uuteen maahan sopeutumisen muodossa ihmiset pyrkivät mahdollisimman pian unohtamaan ja jopa hylkäämään alkuperäiskulttuurinsa. Sen sijaan integraatiota ja monikulttuurismia voitaisiin kuvata salaattilla, jossa eri maust ovat selvästi maistettavissa. Maahanmuuttajat voivat näiden akkulturaatiomallien mukaan ylläpitää ja ilmaista molempia kulttuureitaan. Suomessa pyritään toimimaan integraatiomallin mukaan. Siinä maahanmuuttajilla katsotaan olevan Suomen kansalaisina samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillakin kansalaisilla. Toisaalta uskotaan, että maahanmuuttajien oma kulttuuri ei ole tasavertaisen kansalaisuuden este vaan ennen kaikkea sitä vahvistava tekijä. Maahanmuuttajien kieltä, uskontoa

⁴ Ulvinen 1994.

ja muuta kulttuuriperinnettä ei pelkästään vain suvaita ja suojata syrjinnältä, vaan sitä aktiivisesti tuetaan ja vahvistetaan mm. kouluissa tarjottavalla oman äidinkielen ja uskonnon opetuksella⁵.

Suvaitsevaisuutta korostavassa monikulttuurisuudessa kiinnitetään suurta huomiota kulttuuristen ryhmien oikeuksiin ja erivapauksiin. Tällöin monikulttuurisuudesta johtuviin ongelmiin pyritään löytämään ratkaisuja vähemmistöjen taholta. Juha Sihvola⁶ tarkentaa monikulttuurisuuden ja monikulturismin terminologisia eroja. Monikulttuurisuudella hän tarkoittaa sitä sosiologista tosiseikkaa, että yhteiskunnassa elää eri kulttuuritaustaa edustavia ihmisiä. Sen sijaan monikulturismilla hän viittaa joidenkin maiden ideologiseen ja poliittiseen ohjelmaan. Sihvola käyttää esimerkkinään Hollantia, joka on vuosisadat uskonut monimuotoisuuteen ja antanut tilaa erilaisille elämänmuodoille ja identiteeteille. Tätä uskoa horjutti tapahtuma, jossa toisen polven, islamilaiseen fundamentalismiin kääntynyt, maahanmuuttaja surmasi muslimikulttuuria arvostelleen elokuvantekijän. Moniarvoisuutta ja suvaitsevaisuutta korostaneen retoriikan takana oli kuitenkin pitkän aikaa kytenyt pahansuopaisuus ja epäluulo maahanmuuttajia kohtaan.⁷ Tässä mielessä ”monikulturismin” kaltainen monikulttuurisuus suvaitsevaisuuspolitiikassaan lähenteleekin eräänlaista syrjimispolitiikkaa.

Sihvolan mukaan assimilaatiomallissa ei hyväksytä vähemmistöjen vainoamista, mutta heidän oikeuteensa elää omalla tavallaan liittyy tiukka ehto sitoutua ja täyttää kansalaisvelvollisuudet. Vähemmistöjen kieliä ja kulttuuriperinteitä ei julkisesti tunnusteta, saati sitten tueta⁸. Assimilaatioon linkittyneitä käytäntöjä tarkastellaan tässä kirjassa sekä Britannian että Ranskan monikulttuurisuustilanteiden kautta. Jotta voitaisiin arvioida assimiloivan, integroivan ja monikulttuurisen politiikan perusteita, Sihvolan⁹ mukaan asiaa on tarkasteltava eettisen liberalismien näkökulmasta. Siinä tasa-arvoa, yksilönvapautta ja yksilöllistä elämänhallintaa pidetään niin tärkeinä, että julkisen vallan edellytetään edistävän näitä tavoitteita kaikilla elämänoilla, ei pelkästään poliittisen järjestelmän tasolla vaan

⁵ Sihvola 2007, 55–57.

⁶ Sihvola 2007.

⁷ Ibid., 57–58.

⁸ Ibid., 56.

⁹ Ibid. 64–67.

myös perheessä ja uskonnossa. Eettinen liberalismi joutuu kuitenkin ongelmiin, kun kohdataan sellaisia vähemmistöryhmiä, joiden elämänmuoto ei toteuta liberalismista yksilönvapautta ja tasa-arvoa. On olemassa kulttuureja, joissa vallitsee hierarkkinen perhejärjestelmä ja jyrkkä roolijako miesten ja naisten välillä. Naisilta saatetaan evätä tasa-arvoiset mahdollisuudet koulutukseen ja omaan elämäänsä liittyvistä asioista päättämiseen. Lisäksi vaikka Suomessa ei vielä ole naapurimaamme Ruotsin kaltaisia ongelmia tai maahanmuuttajalähiöitä, niitä on ennen pitkään myös Suomessa, siksi monikulttuurisuuspolitiikan haasteet kasvavat merkittävästi lähivuosina.

Tutkimuksessamme pyritään tarkentamaan Suomen maahanmuuttopolitiikkaa ja sen toimivuutta tutkimuksessa olevien opiskelijoiden kautta. Suomen harjoittama politiikka sidotaan Euroopan yleiseen kehitykseen. Euroopan tilannetta kartoitetaan Ranskan, Iso-Britannian ja Saksan kautta. Näiden maiden kautta selvitetään maahanmuuton kehitystä ja millaista maahanmuuttajavähemmistöpolitiikkaa vastaanottaneet maat ovat harjoittaneet. Maat on valittu siksi, että ne kuvastavat kolmea eri päälinjaa kohdata maahanmuutto. Luvussa tutkitaan myös miten ja millaisin tuloksin Iso-Britannia, Ranska ja Saksa ovat yrittäneet ratkaista maahanmuuton synnyttämiä ongelmia. Saksa on harjoittanut vierastyöpolitiikkaa, Ranska sulattamispolitiikkaa ja Iso-Britannia monikulttuurisuuspolitiikkaa. Näiden maiden tekemien valintojen tarkastelu on tärkeätä, koska sitä kautta voidaan ymmärtää maahanmuuton synnyttämiä ongelmia ja ennaltaehkäistä tilanteiden kärjistymistä.

2. EUROOPAN KORKEA ELINTASO ON SIIRTOTYÖLÄISTEN ANSIOTA

Aikaisemman toteamuksen mukaan siirtolaisuutta on ollut aina. Se on merkinnyt niin maastamuuttoa kuin maahanmuuttoa lähes kaikissa valtioissa. Köyhä Suomi oli pitkään maastamuuttomaa, mutta niin olivat myös Ranska ja Iso-Britannia teollisen vallankumouksen tuomaan muutoksen asti. Muista Euroopan maista poiketen teollistuminen ei tuonut Suomeen maahanmuuttajia, sillä agraarisessa Suomessa riitti liikkuvaa väestöä teollisuuden palvelukseen. Ensin Suomesta muutettiin Atlantin yli Amerikkaan ja Kanadaan. 1960-luvulla Suomesta siirryttiin Pohjanlahden yli Ruotsiin. 2000-luvulla koulutettu työvoima muuttaa Suomesta haastavien työtehtävien perässä eri puolille maailmaa. Sitä kutsutaan aivovienniksi. Suomen väestö rakenne vanhenee ja Suomi alkaa nyt kilpailla muiden Länsi-Euroopan maiden tavoin siirtotyövoimasta. Suomesta on kehittyvässä maahanmuuttomaa.

Yksi maailman suurimmista elintasokuluista kulkee Välimeren poikki. Tämä kuilu on syvenemään päin. Ihmisten halu siirtyä köyhiltä alueilta korkeamman elintason Eurooppaan on suuri ja synnyttää niin laillista kuin laitonta siirtolaisuutta. Euroopassa ihmisten koulutustason nousu ja väestörakenteen muutos synnyttävät työvoiman tarvetta matalapalkkaisissa tehtävissä. Pääsääntö on se, että niin kauan kuin on olemassa tarve, syntyy myös työntöä. Jos työtä on tarjolla, työväestö liikkuu. Nyt lähes joka kymmenes kansalainen maailman kehittyneissä teollisuusmaissa on siirtolainen.¹⁰

¹⁰ Wayne 2004, 3.

Euroopan 1900-luvulla harjoittamaa maahanmuuttopolitiikkaa voidaan tarkastella kahtena aaltona. Siirtolaisuuden ensimmäinen aalto alkoi toisen maailmansodan jälkeen. Miehiä oli kuollut sodassa runsaasti ja Euroopassa oli suuri jälleenrakennuksentarve. Sodan runtelemissa maissa tarvittiin runsaasti siirtotyövoimaa asuntojen, infrastruktuurin ja modernin teollisuuden rakentamiseen. Samaan aikaan syveni työmarkkinoiden hierarkisoituminen. Kantaväestön paraneva koulutustaso merkitsi, että koulutettua väestöä oli vaikeaa houkutella vähäistä osaamista edellyttäviin ja heikosti palkattuihin tehtäviin.

Siirtolaisuuden ensimmäinen aalto merkitsi, että yksinäiset miehet siirtyivät siirtotyöläisiksi Eurooppaan ja elättivät tuloillaan kotiseudulle jäänyttä perhettään. Muuttajat olivat työvoimaa, joka ei tarvinnut kieliopeutusta tai kotouttamista matalanosaamisen tehtävissä. Tarkoitus oli se, että he työn päätyttyä palaisivat takaisin kotimaahansa. Forsander toteaa, että vasta perheiden yhdistäminen ja maahanmuuttajayhteisöjen muodostuminen aloittivat maahanmuuttajien kotiutumisen prosessin uuteen maahan.¹¹ Sodan jälkeen Länsi-Eurooppa nousi yhdeksi maailman talouden kehittyneimmistä ja tuottavimmista keskuksista. Salmio esittää, että Euroopan nykyinen vauraus tehtiin pitkälti siirtotyövoiman avulla.¹²

Annika Forsander ryhmittelee 1900-luvun maahanmuuttajat. Aluksi maahanmuuttajat tulivat emämaiden entisistä siirtomaista. 1950- ja 1960-luvulla eteläeurooppalaisia siirtyi Keski- ja Pohjois-Eurooppaan. 1960-luvulta lähtien työvoimaa rekrytoitiin Pakistanista, Karibialta ja Intiasta entiseen emämaahan Britanniaan. 1970-luvulla öljykriisi muutti tilannetta, sillä Euroopan maat alkoivat laman takia rajoittaa maahanmuuttoa. Eurooppaan alkoi saapua siirtotyöläisten sijasta turvapaikan hakijoita ja pakolaisia.¹³

Maahanmuuttajien tärkeys työvoimana ja heistä koitua taloudellinen hyöty riittivät ensimmäisessä aallossa maahanmuuttajien vastaanottoa puoltavaksi argumentiksi ilman, että valtaväestön kykyyn suvaita tai kunnioittaa uusien tulijoiden kulttuuria olisi ollut tarvetta kiinnittää huomiota. Maahanmuuttajien määrän kasvu, toisen sukupolven syntyminen, kes-

¹¹ Forsander 2002, 16.

¹² Salmio 2000, 46.

¹³ Forsander 2002, 18.

kittyminen omille asuinalueille ja oman alakulttuurin muodostuminen, herättivät valtaväestön huomion. Maahanmuuttajien elämä etääntyi kauemmaksi valtaväestön elämäntylistä. Talouden taantuminen ja maahanmuuttajien syrjäytymisuhka nostivat 1980-luvulla esille tarpeen integroida maahanmuuttajat ympäröivään kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Huonosuaisuuden on tapana periytyä sukupolvelta toiselle, vaikka toisen polven maahanmuuttajat osaisivat uuden kielen ja heillä olisi vanhempiaan parempi koulutus. Ekholm toteaa, että tasa-arvon toteutumisen mittaamisen ongelmana on se, tuleeko tasa-arvoa tarkastella suhteessa lähtökohtiin vai lopputulokseen.¹⁴

Euroopan maiden maahanmuuttajavähemmistöpolitiikka voidaan ryhmitellä erilaisiin kategorioihin. Näitä ovat Saksan harjoittama vierastyöpolitiikka, Ranskan sulattamispolitiikka, Britannian monikulttuurisuuspolitiikka, Etelä-Euroopan maiden harjoittama vastaanottopolitiikka ja Itä-Euroopan maiden kehittämä vähemmistöpolitiikka. Vierastyöläispolitiikka perustuu ajatukseen, että maahanmuuttajia tarvitaan työntekijöinä. Siirtotyöläinen tulee töihin maahan, ja työn päätyttyä hän palaa takaisin perheensä luo kotimaahan. Siirtotyöläiselle ei yleensä myönnetä kansalaisuutta eikä hänen kotoutumiseensa kiinnitetä suurta huomiota. Assimilaatio- eli sulattamispolitiikka tarkoittaa, että maahanmuuttajat halutaan sulauttaa mahdollisimman pian uuteen yhteiskuntaan ajatuksella ”maassa maan tavalla”. Heidän kieli- ja kulttuuriperintöään ei haluta tukea. Sulattamispolitiikkaa on perusteltu tasa-arvolla. Ihmisten välisiä uskonnollisia ja kulttuurisia eroja ei ole haluttu korostaa. Enimmäkseen enemmistöt harjoittavat tietoista sulattamispolitiikkaa suhteessa vähemmistöihin.¹⁵

Monikulttuurisuuspolitiikka tarkoittaa, että maahanmuuttajat ovat tasavertaisia maan kansalaisten kanssa ja heillä on oikeus säilyttää ja ylläpitää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Tosin monikulttuurisuuspolitiikan onnistumisen lähempi tarkastelu osoittaa, että etniset vähemmistöt eivät ole saavuttaneet tasa-arvoista asemaa kantaväestön kanssa ja muutamat vähemmistöt ovat olleet syrjäytymisuhan alla.¹⁶ Edellisten kategorioiden lisäksi tulevat vähemmistö- ja maahanmuuttopolitiikkaa kehittävät Keski

¹⁴ Forsander 2002, 18–19; Ekholm 2001, 182.

¹⁵ Liebkind 1988, 49.

¹⁶ Lepola 2000, 266.

ja Itä-Euroopan maat ja vastaanotto- ja integraatiopolitiikkaa kehittelevät Etelä-Euroopan maat, jotka saavat Välimeren ylittävistä laittomista siirtolaisista halpaa työvoimaa. Siirtolaiset oleskelevat siellä laittomasti. He ovat vailla kantaväestön sosiaaliturvaa ja tekevät likaisimmat ja raskaimmat työt pienellä palkalla. Keski- ja Itä-Euroopan maat olivat pitkään osa Neuvostoliiton satelliitti valtioita. Maat ovat kokeneet suuren yhteiskunnallisen ja taloudellisen muutoksen. Näiden maiden kautta kulkee paljon laitonta siirtolaisuutta muuhun Eurooppaan.¹⁷

Globalisaatio on tuonut paineita työmarkkinoiden kilpailukyvyille ja synnyttänyt osaltaan vetoa siirtotyövoiman kysynnälle. Kun työntekijöiden palkat eivät jousta alaspäin, yritykset palkkaavat mielellään edullista ja kausittaista työvoimaa. Mikäli maassa ei noudateta työehtosopimusten yleissitovuutta, ay-liikkeeseen kuulumaton työvoima parantaa asemaansa työmarkkinoilla taistellessa matalapalkkatehtävistä.¹⁸ Suomessa työehtojen yleissitovuudella on kansalaisten hyväksyntä. Tätä taustaa vasten Paananen esittää radikaalin näkemyksensä. Hän kutsuu suomalaista ay-liikettä portinvartijaksi, joka pyrkii omien jäsentensä etujen ajamiseen, kun se estää työnantaja käyttämästä laitonta työvoimaa tai polkemasta ulkomaalaisten työntekijöiden palkkoja. Paananen mielestä kysymys on etnisen ristiriidan muuntamisesta luokkapohjalle.¹⁹

Julkisessa keskustelussa siirtolaisuuteen suhtaudutaan usein vihamielisesti. Maahanmuuttajamäärien kasvu on merkinnyt yleensä siirtolaisvastaisen puolueen syntymistä maahan. Euroopassa pidetyissä vaaleissa siirtolaisvastaiset puolueet ovat menestyneet viime vuosina melko hyvin. Wayne esittää, että julkisen mielipiteen synnyttämään paineeseen on hallitusten tasolla vastattu siten, että elintasopakolaisten maahanpääsy on pyritty estämään. Sosiaalipalveluiden määrää on rajoitettu, tutkinta-aikaa on lyhennetty ja pakolaisen on haettava turvapaikkaa siinä maassa, johon hän on ensimmäisenä saapunut.²⁰

Siirtotyöläisten tarve on kuitenkin tosiasia. Euroopan täytyy suoriutua kirstyvässä talouskilpailussa Amerikan ja Aasian talousmahtien kanssa.

¹⁷ Forsander 2001, 165–168.

¹⁸ Wayne 2004, 9–10.

¹⁹ Paananen 1999, 80–87.

²⁰ Wayne 2004, 19.

Euroopan unionin jäsenmaissa asuvien maahanmuuttajien on tärkeää työllistyä ja sijoittua osaamistaan vastaaviin tehtäviin. Tällä hetkellä Euroopan talousalueella ulkomaisen työvoiman kysyntä on vahvaa eikä siihen kyetä vastaamaan laillisten maahantulokanavien kautta. Tämä on synnyttänyt laittoman siirtolaisuuden rikolliset markkinat. Forsander kutsuu sitä siirtolaisuusteollisuudeksi, eli rikolliseksi toiminnaksi, jossa salakuljetaan ihmisiä länsimaihin. Torjuakseen laitonta siirtolaisuutta EU:n jäsenmaat ovat lisänneet ehkäisevää kontrollia, eli heikentäneet turvapaikan hakijoiden oikeudellista asemaa.²¹ Mikäli siirtolaisuutta pyritään estämään lainsäädännöllä ja tiukentamalla rajavartiointia, siirtyy painopiste laillisesta siirtolaisuudesta laittomaan siirtolaisuuteen.

Britannian tilanne

Britannia on vanha siirtomaavalta, ja se on vaikuttanut monin tavoin maan harjoittamaan siirtolaispolitiikkaan. Brittiläisen kansainyhteisön alueelta on aina muuttanut ihmisiä Britanniaan työhön. Toisen maailmansodan jälkeen irlantilaiset toivotettiin tervetulleiksi jälleenrakentamaan Britanniaa. Tuolloin maahan saapui väestöä myös Intiasta ja Karibialta. Suhtautuminen siirtolaisiin on vaihdellut maan taloudellisten ja poliittisten suhdanteiden mukaan. Merkitystä on ollut myös sillä, mistä päin kansainyhteisöä tai maailmaa muuttajat ovat olleet kotoisin.

Britanniassa suhtautuminen siirtolaisuuteen on kahtiajakautunutta. Työlupiinperustuva siirtolaisuus on tärkeässä asemassa Britanniassa, mutta laitton siirtolaisuus ja elintasopakolaisuus saavat ankaran tuomion julkisessa keskustelussa.²² Britannian hallituksella ei ole ollut ohjelmaa eikä näkemystä siitä, kuinka etniset vähemmistöt integroidaan brittiläiseen yhteiskuntaan. Päätös jättää maahanmuuttajat suorastaan heitteille on ollut tietoinen ratkaisu. Asennetta kuvaa ensimmäisten mustien siirtolaisien saapuminen. Kun ensimmäiset jamaikalaiset astuivat maihin, he olivat vapaita saapumaan, vaikka kukaan ei ollut heitä sinne kutsunut. Britanniassa on ollut perinne, että siirtolaiset huolehtivat itse omasta kotou-

²¹ Forsander 2004, 77, 81–82.

²² Zig 2004, 299–300.

tumisestaan uuteen maahan. Siirtolaiset on nähty yksilöinä, jotka ovat itse vapaasta tahdostaan päättäneet siirtyä toiseen maahan ja siksi kotoutumisen kustannukset ovat heidän omalla vastuullaan.

Hallitus on katsonut valtion velvollisuudeksi huolehtia vain järjestyksestä ja laillisuudesta. Tästä syystä paikalliset viranomaiset ovat joutuneet huolehtimaan siirtolaisten asuttamisesta ja kouluttamisesta. Hallituksen taholta on suhtauduttu erityisen tarkasti rasismiin, sitä ei hyväksytä. Jamaikalaisien saapuessa briteillä oli vielä lähimuistissa natsi-Saksan rasiseminen toiminta. Monikulttuurisuus koetaan Britanniassa tärkeäksi.²³ Brittiläisen kansainyhteisön alueelta tulleilla siirtolaisilla oli Britanniaan saapuessaan täydet poliittiset, sosiaaliset ja kansalaisoikeudet. Siirtolaisuus politisoitui 1970-luvulla, kun nämä etniset vähemmistöt mobilisoituivat ja alkoivat käyttää poliittisia oikeuksiaan äänestämällä työväenpuoluetta.²⁴

Siirtolaisväestön integroinnin puute yhteiskuntaan nousi esille, kun aasialaiset nuoret mellakoivat. Se kiinnitti julkisen mielipiteen huomion alueille, joissa oli korkea työttömyys niin siirtolaisten kuin valkoisen väestön keskuudessa. Tilanne on vaikea erityisesti taantuvan tekstiiliteollisuuden paikkakunnilla. Kun teollisuus lopetti toiminnan, työttömyys kohtasi niin valkoista työväestöä kuin siirtolaisiakin. Britannian hallitukset ovat kuitenkin tehneet vähän purkaakseen alueellista ja koulutuksellista eriarvoisuutta. Työttömyyteen ja köyhyyteen kasautuivat huonot asunto-olot ja valkoisen työväenluokan ja aasialaisten siirtolaisten välinen erottelu.²⁵ Toinen esimerkki integroinnin puutteesta on se, että muslimiyhteisö kokee, ettei heidän arvojaan hyväksytä osaksi brittiläisiä arvoja. Kirjailija Salman Rushdien teos ”Saatanalliset säkeet” sähköisti Britannian muslimiyhteisön tilanteen ja nosti esille integroinnin tärkeyden. Ajatollahin langettama Fatva merkitsi Rushdielle kuolemantuomiota islamin pyhien arvojen häpäisemisestä. Muslimeille todettiin, että he voivat toimia haluamallaan tavalla, kunhan he eivät vahingoita yhteiskuntaa tai riko sen sääntöjä. Tämä suhtautuminen merkitsi, että muslimien tuli sulautua brittiläiseen kulttuuriin ilman, että valtakulttuuri olisi miettinyt omien toimiansa oikeutusta. Muslimien kampanja kirjaa vastaan nosti Britanniassa

²³ Joppke 1999, 105–106; Zig 2004, 300.

²⁴ Miles 1994, 25; Zig 2004, 329.

²⁵ Zig 2004, 329.

huolen islamilaisen fundamentalismin noususta. Islaminuskoiset esiintyivät kirjan yhteydessä ensimmäisen kerran yhteisönä. Aiemmin heidän uskonnollinen vakaumuksensa oli rinnastettu kristittyjen vakaumukseen eli sitä oli pidetty yksilön omana asiana. Muslimiyhteisöt halusivat jopa perustaa jäsenilleen omat koulut. Hallituksen oli nyt ryhdyttävä toimiin muslimien integroimiseksi yhteiskuntaan.²⁶

Koululaitos on nähty 1960-luvulta alkaen väylänä edistää siirtolaisten integroitumista yhteiskuntaan ja yhteiskunnan monikulttuurisuutta. Nyt on käynnistetty kansallisen opetussuunnitelman yhteydessä ohjelma, jolla koulutetaan ihmisille kansalaisuutta ja käsitystä demokratiasta. Ohjelman tavoite on rakentaa brittiläinen kansalaisidentiteetti, joka yhdistää ihmisiä uskontoon, taustaan ja kulttuuriin katsomatta. Ihmisiä valmistetaan kansalaisuuteen kielikoulutuksella ja kansalaisuuden saamista juhlistetaan.²⁷

Britanniassa on nykyisin kolmanneksi laajin ulkomaalainen väestö Länsi-Euroopassa. Vain Saksassa ja Ranskassa on suuremmat vähemmistöt. Vuonna 1953 siirtolaisia oli 50 000 ja vuonna 2001 määrä oli noussut jo neljään miljoonaan, mikä oli 7,1 prosenttia väestöstä. Kasvava osa siirtolaisista on toisen polven siirtolaisia. Puolet siirtolaisista on syntynyt Britanniassa, sillä syntyvyys on korkeampaa siirtolaisväestön parissa kuin valkoisen valtaväestön parissa. Siirtolaisväestö on keskittynyt kaupunkeihin. Lähes puolet heistä asuu Lontoossa, jossa he muodostavat 28 prosenttia kaikista asukkaista. Leicesterissä siirtolaisten osuus on 28,5 prosenttia väestöstä.²⁸

Useat siirtolaisyhteisöt ovat menestyneet hyvin ja nousseet sosiaalisesti. Tällaisia ryhmiä ovat kiinalaiset, karibialaiset ja intialaiset. Etnisten ryhmien integroitumisessa on kuitenkin eroja. Kiinalaiset siirtolaiset ovat etnisistä vähemmistöistä kaikkein uraorientoituneimpia ja urallaan kunnianhimoisempia kuin valkoiset. Karibialaiset miehet ansaitsivat 90 prosenttia valkoisten miesten tuloista ja naiset tekivät vähiten yksinkertaisia töitä ja olivat osa-aikatyössä. Itsensä ahkerimmin työllistivät intialaiset, jotka olivat yritteliäämpiä kuin valkoiset. Niin intialaisilla kuin karibialaisilla yksityisyrittäjillä oli samoissa tehtävissä paremmat tulot kuin valkoisilla. Intialaisten kotitalouksien tulot olivat jopa suuremmat kuin valkois-

²⁶ Joppke 1999, 250–258; Zig 2004, 308.

²⁷ Joppke 1999, 235–237; Zig 2004, 311.

²⁸ Zig 2004, 309, 311, 319.

ten. Tätä kuitenkin selittää se, että valkoisessa väestössä on enemmän eläkkeensaajia. Kaikista heikoimmassa asemassa työmarkkinoilla olivat pakistanilaiset ja bangladeshilaiset. He olivat vähemmistöistä kaikkein huonoiten koulutettuja ja kärsivät yleisimmin työttömyydestä. Pakistanilaisista naisista vain kolmasosa kävi töissä ja heidän palkkatasonsa oli erittäin alhainen, vain joka kymmenes heistä sai normaalia palkkaa.²⁹

Siirtolaisten huono työllisyystilanne yhdistyy köyhyyteen. Pakistanilaisista ja bangladeshilaisista kotitalouksista 80 prosenttia sai vain puolet kansallisen keskiarvon tuloista. Syrjäytyminen ilmenee myös kielitaidottomuutena. Bangladeshilaisista naisista kuusi kymmenestä ei osannut englantia. Vähemmistöjen pulmana on myös huono-osaisuuden kasautuminen. Lapsista suuri osa jää koulutuksen ulkopuolelle, heihin kohdistuu suuri työttömyys, rikollisuuteen sortuminen ja vankilatuumiot ovat yleisempiä kuin valkoisella väestöllä.

Siirtolaisuuden kontrollointi

Parlamentti on omaksunut kannan, että valtiolla on oikeus kontrolloida siirtolaisuutta. Ihmisiltä voidaan kieltää pääsy maahan, jos he sortuvat rikoksiin ja vahingoittavat yhteiskuntaa. Tällöin lähtökohtana on oletta-
mus, että Britannian vauraus houkuttaa siirtolaisia. Siirtolaisuuden kontrollia tarvitaan, jotta maahanmuuttajat eivät uhkaa vaivoin taisteltuja hyvinvointivaltion etuuksia. Zig kritisoi näkemystä Britannian vetovoimasta, sillä maasta on lähtenyt enemmän ihmisiä kuin sinne on saapunut siirtolaisia.³⁰ Poliitikot vakuuttavat valitsijoilleen, että siirtolaisuus on kansallinen etu eikä se hyvin hallittuna aiheuta uhkaa maan työllisyydelle ja hyvinvoinnille. Tässä ilmenee työmarkkinoiden tarve ja julkisen mielipiteen synnyttämä ristiriita, jossa päättäjät yrittävät toimia. Zig toteaa, että ongelma on siinä, että jos siirtolaisia erotellaan rodullisin perustein, nostetaan rodullista eriarvoisuutta laillisesti maahan tulleita kohtaan.³¹

Britannia on ensin EC-maiden ja sittemmin EU-maiden kanssa etsinyt yhteistä politiikkaa siirtolaisuuden kontrolloinnissa. Tähän on myös

²⁹ Zig 2004, 313.

³⁰ Zig 2004, 315.

³¹ Zig 2004, 317.

liittynyt yhtenäisen talousalueen sisäinen muuttoliike. Muihin EU-maihin nähden Britannian rajavartiointi on ollut helppoa. Laittomien siirtolaisten määrä on vähäinen ja myönnettyistä työluvista 90 prosenttia annetaan 24 tunnin sisällä. Elintasopakolaisten pääsyä maahan pyritään estämään siten, että tuet maksetaan ostokuiteilla, ei rahalla.³²

Vallassa olevien hallitusten harjoittama siirtolaispolitiikka on vaihdellut hyvin konservatiivisista kannoista vapaamielisiin asenteisiin. Ratkaiseva muutos siirtolaispolitiikassa tapahtui työväenpuolueen noustua valtaan vuonna 1997. Vaalivoiton selittävä tekijä oli Britannian julkisten palveluiden romahtaminen. Sairaaloissa ei ollut lääkäreitä ja sairaanhoitajista oli pulaa. Kouluissa podettiin opettajapulaa. Viljasatoja ei saatu korjattua ja marjat mätänivät pelloille, koska kausityötä tekeviä pönnöjä ei ollut käytettävissä. Maassa oli pulaa niin koulutetusta kuin ammattitaidottomasta työvoimasta. Vaikka siirtotyövoiman tarve oli suuri, maahanmuuttoa oli haluttu hillitä. Yksi syy oli se, että Britanniassa odotettiin siirtolaistulvaa Hong Kongin siirtyessä Kiinalle. Pelko siirtolaistulvasta osoittautui vääräksi. Rauhallinen ratkaisu muokkasi osaltaan brittien asenteita suopeaksi maahanmuuton lisäämiselle. Taloudelliset tekijät synnyttivät lopulta paineen, joka muutti Britannian siirtolaispolitiikkaa. Työnantajat painostivat hallitusta sallimaan työlupamenettelyn ja koulutetun työvoiman saapumisen maahan.³³

Siirtolaisuuden taloudellisista vaikutuksista Britannian taloudelle on tehty tutkimus. Sen perusteella siirtolaiset maksoivat vuonna 1999–2000 31,2 biljoonaa puntaa veroja ja kuluttivat 28,8 biljoonan punnan edestä tukia. Talous hyötyi 2,4 biljoonaa puntaa. Britannia on kilpailukykyinen maa maailmantaloudessa, ja syynä on osittain ollut liberaali suhtautuminen siirtolaisuuteen. Siirtolaiset ovat koulutettuja ja kaksi kolmasosaa siirtolaisista tulee korkean elintason maista. Ihmisiä tulee paljon EU:n talousalueelta ja Brittiläisen kansainyhteisön alueelta.

Forsander selvittää, että Iso-Britanniassa on aloitettu maahanmuutto-ohjelma, jossa rekrytoidaan ulkomailta yhteensä 20 000 työntekijää helpottamaan työvoimakapeikkoalan tilannetta. Lisäksi edistetään kausityövoiman saatavuutta maatalouden püriin. Ison-Britannian uuden maahan-

³² Miles 1994, 27–28; Zig 2004, 325

³³ Zig 2004, 297–298.

muuttopolitiikan perusajatuksena on myöntää työlupia niille, jotka muuten voisivat hakea turvapaikkaa. Menettely helpottaa maan työvoimapu-
laa ja vähentää turvapaikkajärjestelmän kuormitusta. Iso-Britanniassa on
pitkään ollut enemmän kysyntää ulkomaalaiselle työvoimalle, kuin sitä on
laillisin keinoin päässyt maahan. Tällöin työperusteinen maahanmuutto
on kanavoitunut turvapaikkajärjestelmän kautta.³⁴

Ranskan tilanne

Ranskan suhtautuminen siirtolaisuuteen ja maahanmuuttoon on eronnut
muiden Euroopan maiden poliittisesta linjasta. Ranskan voi sanoa olleen
suvaitsevainen maa, vaikka asenteiden kiristymistä on sielläkin tapahtunut.
Vuositteiset maahanmuuttomäärät ovat ylittäneet 100 000 henkilöön eikä
määrä ole liiemmin vähentynyt sitten 1950-luvun. Ranskalaiseen maahan-
muuttopolitiikkaan on vaikuttanut maan tasavaltalaiset perinteet. Pyrkimykset
kontrolloida siirtolaisuutta ovat lähteneet oikeistolaisesta politiikasta.³⁵
Ranskan, kuten monen muun Euroopan valtion siirtolaisuuden juuret läh-
tevät teollisesta vallankumouksesta. Teollisuus tarvitsi lisätyövoimaa. Mer-
kittävä ero muihin Euroopan maihin oli se, että ranskalaiset halusivat hy-
väksyä maahanmuuttajat asukkaiksi ja jopa kansalaisiksi. Heitä ei haluttu
nähdä vain siirtotyövoimana, joka pian palaisi entiseen kotimaahansa. 1800-
luvun lopussa Ranskassa vakiintui ajattelu, että kansalaisuus perustui syn-
nyinpaikkaan, ei etnisyyteen ja verenperintöön. Ranskassa syntyneet maa-
hanmuuttajien lapset olivat siten ranskalaisia.³⁶

Hollifield esittää, että 1900-luvun alussa maahanmuutto oli organisoi-
tua mutta kontrolloimatonta. Tasavaltalaisesta perinteestä lähtevä malli
toimi siten, että tulijat pyrittiin sulattamaan Ranskan kansalaisiksi. Rans-
kalaiset talonpojat oli aiemmin sosiaalistettu koulun ja armeijan avulla
osaksi modernia tasavaltalaista kulttuuria.³⁷ Samaa käytäntöä haluttiin
soveltaa siirtolaisiin. Ranska pyrki rajoittamaan ensimmäisen maailman-
sodan aikana maahanmuuttoa, mutta sodan jälkeen maata kohtasi suuri

³⁴ Forsander 2004, 88–89.

³⁵ Hollifield 1992, 183.

³⁶ De Wenden 1994, 91; Kennedy-Brenner 1979, 9–10; Hollifield 1992, 184.

³⁷ Hollifield 1992, 184.

työvoimapula. Tilanne toistui toisen maailmansodan jälkeen. Maahanmuuttopolitiikkaan kehittyi kaksi voimakkaasti vaikuttavaa ryhmää. Työnantajat ja pronatalistit. Työnantajat halusivat rajoittamattoman määrän halpaa työvoimaa. Pronatalistit tavoittelivat valikoivaa maahanmuuttoa, joka toisi valtiolle taloudellista etua ja voimaa muihin eurooppalaisiin kilpailijoihin verrattuna. Taka-ajatuksena oli valita kulttuuritaustaltaan sopivia siirtolaisia, jotta heidät pystyttäisiin sulattamaan ranskalaiseen yhteiskuntaan mahdollisimman vähäisin seurauksin. Tällaisia ryhmiä olivat puolalaiset, italialaiset ja espanjalaiset. Yhteisymmärrys maahanmuuttopolitiikassa perustui väestönkasvuun ja taloudellisiin päämääriin.³⁸

Britannian tavoin Ranska oli vanha siirtomaavalta. Kolonialismi alkoi purkautua toisen maailmansodan jälkeen. Entisten siirtomaiden kansalaisilla oli erioikeus saada kansalaisuus ja maahanmuuttajien kansalais- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen auttoivat pitämään maan maahanmuuttopolitiikan avoimena. Ranskan siirtomaista saapui väestöä entiseen emämaahansa. Pohjois- ja länsi-afrikkalaisten määrä kasvoi. Algerian siirtomaan itsenäistyminen vuonna 1962 merkitsi, että algerialaisilla oli vapaus liikkua Ranskan ja kotimaansa välillä. Tunisian ja Marokon kansalaisilla oli myös erioikeus saada Ranskan kansalaisuus. Ranskan talous oli tiukasti riippuvainen siirtotyövoimasta 1970-luvulla. Voimakas työvoimantarve teki kontrollin vaikeaksi.³⁹

Ranskassa kunnioitettiin ulkomaalaisten kansalais- ja ihmisoikeuksia. Köyhistä oloista saapuvat siirtotyöläiset vaurastuivat korkeamman elintason Ranskassa ja hyötyivät sosiaalisista oikeuksista ranskalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentumisen myötä. Suvaitsevainen suhtautuminen maahanmuuttoon kuitenkin muuttui. Maahan saapui runsaasti laitonta työvoimaa Afrikasta ja heidän alati kurjistuvat elinolonsa herättivät laajasti huomiota ja synnyttivät vaatimuksia maahanmuuton kontrollin kiristämiseksi. Lama pahensi tilannetta entisestään ja maahanmuuttoa rajoitettiin. Rajoitukset eivät aluksi ulottuneet perheiden yhdistämiseen, joten maahanmuutto jatkui ja maahanmuuttomäärät säilyivät korkeina. Lopulta perheiden yhdistämistä yritettiin rajoittaa.⁴⁰

³⁸ De Wenden 1994, 92; Kennedy-Brenner 1979, 14, 17, 25; Hollifield 1992, 185–186.

³⁹ Kennedy-Brenner 1979, 23; Hollifield 1992, 189–190.

⁴⁰ Hollifield 1992, 186, 191–192; Kennedy-Brenner 1979, 25–26.

Kansanrintama FN:n nousun myötä siirtolaisväestöä ryhdyttiin syyttämään Ranskan taloudellisesta ja kulttuurisesta alenemisesta. Populismin avulla ruokittiin ihmisten ennakkoluuloja. Siirtolaisten väitettiin vievän ranskalaisten työpaikat ja muslimit koettiin vihamielisiksi tasavaltalaisille arvoille. Taustalla vaikutti ajatus, että afrikkalaisista siirtolaisista ei tulisi hyviä ranskalaisia. Heitä ei voitaisi sulattaa ranskalaiseen sivilisaatioon kuten aiempia eurooppalaistaustaisia muuttajia. Päätelmä oli se, että mitä enemmän afrikkalaisten siirtolaisten määrä kasvaisi, sitä enemmän syntyisi ongelmia kansalliselle identiteetille.⁴¹

1990-luvulla siirtolaispolitiikka muuttui voimakkaasti. Ensin tiukennettiin rajavalvontaa ja säädeltiin työmarkkinoita. Poliittikan oikeistolaistumisen myötä ryhdyttiin asteittain rajoittamaan maahanmuuttajien oikeuksia heikentämällä heidän ihmisoikeuksiaan ja perusvapauksiaan. Siirtolaisuuden kontrollin kohteiksi nousivat hyvinvointipalvelut ja tulonsiirrot. Maahanmuuttajien sosiaalietuuksiin puututtiin etenkin terveydenhuollossa. Kansalaisuuden hakemisehtoja kiristettiin. Heikennettiin kansalaisuuden saamista sillä perusteella, että ihminen on syntynyt Ranskassa. Tätä kautta puututtiin maahanmuuttajien poliittisiin oikeuksiin.⁴² Maahanmuuttopolitiikka liittyy instituutioiden vuorovaikutukseen, historiallisiin perinteisiin ja kansalaisyhteiskuntaan. Maahanmuuttopolitiikassa ei ole kysymys vain taloudellisesta edusta tai uhasta. Ranskassa poliittinen järjestelmä, joka pyrki valvomaan maahanmuuttoa, kääntyi yhteiskunnan perustana olevia tasavaltalaisia arvoja vastaan ja muuttui uhaksi kansalaisyhteiskunnalle. Kun poliittisen järjestelmän kautta mentiin sopivien rajojen yli, yhteiskuntaan syntyi poliittisia ja sosiaalisia vastavoimia.⁴³

⁴¹ Hollifield 1992, 193, 212.

⁴² Hollifield 1992, 201, 212.

⁴³ Hollifield 1992, 212–213.

Saksan tilanne

Saksa on Britannian ja Suomen tavoin ollut väestöä luovuttava maa. Yhdyshaltoihin vuosien 1820–2000 aikana muuttaneista siirtolaisista 11 prosenttia oli saksalaisia. Peräti 60 miljoonaa amerikkalaista ilmoitti, että heidän sukunsa on kotoisin Saksasta.⁴⁴ Saksan keisarikunta syntyi 1870-luvulla. Saksan yhdistyminen käynnisti maan teollistumisen. Nopeassa tahdissa Saksa nousi Euroopan merkittäväksi teollisuusmaaksi. Teollistuminen kasvatti työvoiman tarvetta niin kaivostoiminnassa, teollisuudessa kuin perinteisen maatalouden parissa. Italiasta saapui työntekijöitä Ruhrin teollisuusalueelle ja Itä-Preussista siirtyi maatyöläisiä Saksan maanviljelysalueille. Itä-Preussi puolestaan otti vastaan siirtotyövoimaa kauempaa idästä.⁴⁵

Toisen maailmansodan jälkeen Saksassa käynnistyi nopea taloudellinen kasvu. Samaan yhteyteen ajoittui voimakas vauvabuumi, koulutusmahdollisuuksien laajentuminen ja eläke-etujen parantuminen, jotka imivät työvoimaa työmarkkinoilta. Sama tilanne oli myös Ranskassa ja Britanniassa. Siirtolaisuuden lisääminen nähtiin ainoaksi ratkaisuksi työvoimapulaan. Ammattiyhdistysliike suhtautui siirtotyöläisten saapumiseen myönteisesti, kun se vakuuttui, että siirtotyöläisiä ei otettu maahan polkemaan saksalaisten työehtoja.⁴⁶ Saksan liittyminen EC-sopimukseen vapautti työvoiman liikkumisen jäsenmaiden kesken. Työvoimaa haettiin myös Kreikasta, Marokosta, Portugalista, Espanjasta, Turkista, Tunisian ja Jugoslaviasta. Vuonna 1960 maassa oli 329 000 siirtotyöläistä, vuonna 1964 miljoona ja vuonna 1973 2,6 miljoonaa. Saapujat olivat parhaassa työiässä olevia ammattitaitoisia kaivosmiehiä, rakentajia ja opettajia. He kuitenkin sijoittuivat vähän ammattitaitoa vaativiin tehtäviin.⁴⁷

Alkuaan siirtotyövoiman käytön taustalla oli ajatus, että siirtotyöläiset saapuvat Saksaan täyttämään työvoiman tarvetta ja palaavat takaisin kotimaahansa. Kun vuonna 1973 öljykriisi koetteli Saksan taloutta ja siirtotyövoimaa käyttäneet teollisuuden alat ajautuivat vaikeuksiin, havahduttiin tosiasiaan, että maahanmuuttajista oli tullut Saksaan pysyvää väestöä. Työn perässä muuttaneet yksinäiset miehet olivat tuoneet vuosien kulu-

⁴⁴ Martin 2004, 223.

⁴⁵ Martin 2004, 223.

⁴⁶ Kennedy-Brenner 1979, 10–11; Martin 2004, 226.

⁴⁷ Joppke 1999, 65–66; Martin 2004, 226–227.

essa myös perheensä Saksaan. Heikosti saksaa taitavat siirtotyöläiset joutuivat työttömiksi, mutta he eivätkä heidän perheensä olleet valmiita palaamaan takaisin kotimaahansa.⁴⁸ Kasvavan työttömyyden takia hallitus pyrki estämään uusien siirtolaisten värväämisen. Siirtotyöläisiin kohdistettiin rajoituksia. He eivät saaneet muuttaa kaupunkeihin, joissa 12 prosenttia oli jo taustaltaan ulkomaalaisia. Siirtotyöläisen puolisoilla ei ollut oikeutta tehdä työtä Saksassa useaan vuoteen. Oikeiston vaalivoiton myötä suhtautuminen siirtotyövoimaan kiristyi entisestään. Oikeistohallitus tarjosi tuntuvaa palkkiota kotimaahansa palaaville. Se ei kuitenkaan onnistunut, sillä vuonna 1981 siirtolaisia oli jo 4,6 miljoonaa ja kymmenen vuotta myöhemmin 5,8 miljoonaa.⁴⁹

Samalla kun siirtolaisten määrä kasvoi, heidän työllisyystilanteensa heikkeni. Vuonna 2000 7,3 miljoonasta ulkomaalaisesta palkansaajia oli enää 1,9 miljoonaa eli 26 prosenttia. Matalaa tasoa selittää se, että siirtolaisperheet ovat runsaslapsisia ja useat maahanmuuttajat ovat pienyrittäjiä.⁵⁰ Saksaan siirtyneen työväestön erityispürre on ollut myös etnisten saksalaisten muutto Länsi-Saksaan. 1900-luvulla saksalaisia vähemmistöjä asui erityisesti Itä-Euroopassa. Vuosien 1950–2000 aikana Länsi-Saksaan muutti neljä miljoonaa ihmistä erityisesti Puolasta ja Romaniasta. Neuvostoliiton romahdettua myös sieltä muuttivat etniset saksalaiset Länsi-Saksaan.⁵¹

Kun maahanmuuttoa ryhdyttiin rajoittamaan, turvapaikanhakijoiden määrä alkoi kasvaa. Turvapaikkahakemusten huippu saavutettiin vuonna 1992. Tällöin saapui 1200 hakemusta päivässä. Oikeistohallitus halusi rajoittaa turvapaikanhakijoiden määrää, ja vasemmistopuolueet halusivat kehittää maahanmuuttoa, jotta paine turvapaikanhakemiseen vähenisi. Kompromissipäätös oli se, että turvapaikanhakijan oli haettavaa turvapaikkaa ensimmäisessä turvallisessa maassa.⁵² Oikeistohallitukset ovat olleet sitä mieltä, että Saksa ei ole maahanmuuttomaa. Tästä syystä Saksassa ei ole muodollista politiikkaa, miksi siirtolaisuus olisi maan etujen mukaista eli kuinka muuttajat asetetaan tärkeysjärjestykseen eikä politiikkaa, joka osoittaisi selvän polun maahanmuuttajien integroitumiseen.

⁴⁸ Martin 2004, 229.

⁴⁹ Joppke 1999, 77–78; Martin 2004, 231.

⁵⁰ Martin 2004, 232–233.

⁵¹ Halfman 1997, 271; Martin 2004, 236.

⁵² Joppke 1999, 93; Martin 2004, 237–238.

Vasemmistopuolueet ovat edellyttäneet aktiivista suhtautumista väistämättömänä pitämäänsä maahanmuuton.⁵³

Saksassa on turvauduttu erityisjärjestelyihin, jotta erityisesti maatalouden työvoimantarve on voitu tyydyttää. Kausityöohjelma ja Green card-ohjelma ovat tuoneet maahan uusia siirtolaisia. Sen lisäksi maassa on runsaasti laittomia siirtolaisia. Arviot laillisesti maahan saapuneiden ja maataloudessa ja palveluiden parissa ”työskentelevien turistien” määrästä liikkuvat 150 000–1,5 miljoonan välillä. Ammattitaitoinen työvoima otetaan mielellään vastaan Saksassa. Ammattitaidoton työvoiman saapuu maahan perheiden yhdistämisen myötä, turvapaikanhakijoina ja laittomina maahanmuuttajina.⁵⁴ Vasemmiston voitettua vaalit siirtolaispolitiikka muuttui. Saksassa on kaksi tapaa saada kansalaisuus: harkinnanvaraisesti ja oikeuden kautta. Suurin osa kansalaistamisista on perustunut oikeuteen saada kansalaisuus. Perusteena on ollut etninen saksalaisuus. 1990-luvulla 900 000 ulkomaalaista sai kansalaisuuden. Vaatimuksena oli 15 vuoden asuminen maassa, kyky elättää itsensä, eikä henkilöllä ollut tuomioita, hän luopui nykyisestä kansalaisuudesta ja osoitti uskottavasti integroitumista valtiojärjestykseen.⁵⁵

Monikulttuurisuusmallien toimivuus?

Iso-Britannian, Ranskan ja Saksan tarkastelun perusteella voidaan todeta, että maita on yhdistänyt työvoimapula ja sitä on hillitty ottamalla vastaan maahanmuuttajia. Iso-Britannia ja Ranska vanhoina siirtomaina ammensivat uutta työväestöä oman yhteisönsä piiristä. Saksa, puolestaan värväsi siirtotyöläisiä muuttamaan Saksaan. Maat suhtautuivat eri tavoin maahanmuuttajiin. Iso-Britannia katsoi, että muuttajat olivat saapuneet maahan vapaaehtoisesti ja olivat siten itse vastuussa omasta kotoutumisestaan. Ranska pyrki puolestaan tekemään muuttajista kansalaisia ja sulattamaan heidät ranskalaiseen kulttuuriin. Saksa ei halunnut maahanmuuttajien kotoutuvan Saksaan. Se näki maahanmuuttajien olevan maassa vain työkomennuksella ja palaavan takaisin kotimaahan komennuksen päätyttyä.

⁵³ Half man 1997, 261; Martin 2004, 245.

⁵⁴ Martin 2004, 242.

⁵⁵ Half man 1997, 272; Martin 2004, 246.

Kaikki kolme suhtautumistapaa synnyttivät ongelmia. Iso-Britanniasa siirtolaisyhteisöt ovat kotoutuneet vaihtelevalla menestyksellä. Maahanmuuttajien menestystarinoiden rinnalla esiintyy maahanmuuttajien parissa huono-osaisuutta ja köyhyyden periytymistä sukupolvelta toiselle. Se on synnyttänyt alakulttuurin, joka suhtautuu vihamielisesti brittiläiseen yhteiskuntaan. Ranskan poliittisen ilmapiirin oikeistolaistuminen on merkinnyt irrottautumista tasavaltalaisista ihanteista. Maahanmuuttoa on ryhdytty kontrolloimaan, sillä maahanmuuttajat on ryhdytty näkemään uhkana ranskalaiselle kulttuurille.

Saksassa on koettu yllätyksenä se, että siirtotyöläiset eivät ole halunneet palata takaisin kotimaahansa, vaan ovat pyrkineet tuomaan myös perheensä Saksaan. Vaikka maahanmuuttoa on ryhdytty rajoittamaan, maahanmuuttajien määrää on silti kasvanut. Samalla myös työttömyys on kasvanut voimakkaasti heidän piirissään. Voidaan todeta, että kaikissa kolmessa maassa yritys rajoittaa maahanmuuttoa ja heikentää maahanmuuttajien sosiaalista asemaa ei ole vähentänyt maahanmuuttajien määrää.

Suomi on ollut maastamuuttomaa

Suomessa on muihin Länsi-Euroopan valtioihin verrattuna vähän maahanmuuttajia. Suomi ei ole Ranskan, Hollannin ja Britannian tavoin ollut vanha siirtomaavalta, mikä olisi merkinnyt siirtolaisväestön saapumista ”emämaahan”. Suomi on ollut lähinnä työvoimaa luovuttava maa, josta on runsaslukuisesti muutettu Yhdysvaltoihin, Kanadaan ja Ruotsiin. Ensimmäinen siirtolaisväestön saapuminen kohtasi Suomea vuonna 1809. Tuolloin Suomi siirtyi Ruotsin alaisuudesta Venäjän keisarikunnan yhteyteen autonomiseksi alueeksi ja maahan saapui juutalaisia, tataareja ja venäläisiä kauppiaita. Uusien väestöryhmien saapuminen herätti kantaväestön parissa ennakkoluuloja. Juutalaista väestöä kontrolloitiin ja heidän elinkeinonharjoittaminen rajattiin aluksi käytettyjen vaatteiden kauppamiseen Narikka-aukiolla. Venäjän vallankumouksen jälkeen Suomeen muutti Venäjältä noin 100 000 ihmistä, joista osa jäi asumaan maahan pysyvästi. Toisen maailmansodan jälkeen asutettiin menetettyjen alueiden siirtokarjalaiset. Aikojen saatossa nämä tulijat ovat integroituneet

osaksi suomalaista kulttuuria ja kehittäneet sitä edelleen. Heihin kohdistuneet vanhat uhkakuvat, lainsäädännölliset rajoitteet ja elinmahdollisuuksien kontrolli näyttävät tänä päivänä kohtuuttomilta.⁵⁶

Muista Euroopan maista poiketen teollistuminen ei merkinnyt maahanmuuttajavirtojen kääntymistä Suomeen. Suomessa riitti työvoimavaraa omiin tarpeisiin ja vielä ulkomaille luovutettavaksi, sillä maan talouden rakennemurros 1960-luvulla merkitsi pientilallisten siirtymistä teollisuustyöläisiksi. Forsander toteaa, että Suomi oli eurooppalaisen maahanmuuttopolitiikan ensimmäisessä aallossa työvoimaa luovuttava maa.⁵⁷ Suomesta lähdettiin siirtotyöläisiksi Ruotsiin.

Muutos tapahtui vasta siirtolaisuuden toisen aallon aikana, 1980-luvulla, jolloin Suomi alkoi ottaa vastaan maahanmuuttajia, kiintiöpakolaisia ja turvapaikanhakijoita. Suomen talouden kehittyminen jälkiteolliseksi palveluyhteiskunnaksi tarjosi työtä maahanmuuttajille. Palvelusektorin suoritusasot ja matalapalkkatyöt toimivat sisääntuloammatteina heikosti kieltä osaaville maahanmuuttajille. Forsander selvittää, että viime vuosina sisääntuloammatit ovat kokeneet muutoksen. Mekaaniset ja vähän kielitaitoa vaativat työt ovat vähentyneet ja uudet tehtävät edellyttävät tekijältä kulttuurispesifimpää osaamista. Tämä on merkinnyt uusia haasteita maahanmuuttajien integroimiseksi suomalaiseen yhteiskuntaan. Kielen osaamisen merkitys on kasvanut.⁵⁸ Muutos merkitsee haastetta integraatiopolitiikalle, mutta se avaa myös uusia mahdollisuuksia maahanmuuttajien kiinnittämiseen ja sijoittamiseen suomalaiseen yhteiskuntaan. Jaakkola esittää, että nyt maahanmuuttajia tarvitaan osaavaksi työvoimaksi Suomessa toimivien yritysten palvelukseen, yritystoiminnan käynnistäjiksi, työllistäjiksi ja globaalien verkostojen ylläpitäjiksi.⁵⁹

Neuvostoliiton hajoaminen vaikutti Suomen ulko- ja sisäpolitiikkaan, mutta myös maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikkaan. Suomessa asuvista ulkomaan kansalaisista peräti nelisenkymmentä prosenttia oli lähtöisin entisen Neuvostoliiton alueelta ja heistä suurin osa on muuttanut Venäjältä.⁶⁰ Lepola toteaa, että Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi Suo-

⁵⁶ Forsander 2004, 156–157; Lepola 2000, 39.

⁵⁷ Forsander 2004, 75.

⁵⁸ Forsander 2002, 22.

⁵⁹ Jaakkola 2005, 2.

⁶⁰ Jaakkola 2005, 5.

men itärajan avautumista maahanmuutolle ja mahdollisti Suomen aktiivisuuden suhteessa Euroopan unioniin. Suomen liittymistä Euroopan neuvostoon 1989 ja Euroopan ihmisoikeussopimukseen 1990 on pidetty käännekohtana, jonka jälkeen ihmisoikeudet ovat näytelleet huomattavasti entistä merkittävämpää roolia niin Suomen ulkosuhteissa kuin sisäisessä lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä.⁶¹

Maahanmuutto on lisääntynyt ja 2000-luvun alussa se oli väestönkasvusta 38 prosenttia.⁶² Kasvusta huolimatta se ei riitä kompensoimaan työmarkkinoilta poistuvien työntekijöiden määrää. Työperäisen maahanmuuton osuus Suomen muutosta on alle 10 prosenttia. Väestöliiton väestöpoliittisen ohjelman mukaan huoltosuhteen edullinen kehitys ja työvoiman ikääntymisen pysäyttäminen edellyttäisivät, että Suomeen muuttaisi vuosittain 7 000–10 000 henkeä. Vuoteen 2040 maahanmuuttajien määrän tulisi kasvaa nykyisestä 110 000:sta noin 300 000–400 000 henkeen.⁶³

Maahanmuuttopolitiikka on EU:n asialistalla erityisen tärkeä kokonaisuus siksi, että kaikissa sen jäsenmaissa väestön ikärakenne on vanhene-
massa. Vääristynyt ikärakenne on suuri uhka hyvinvoinnille ja talouden dynamiikalle. Forsander näkee, että eurooppalaisen maahanmuuton kolmatta aaltoa kuvaa se, että maahanmuuttopolitiikan tavoitteena on luopua vierastyöläispolitiikasta, erottaa selkeästi toisistaan humanitaarinen ja työvoimapolitiittinen maahanmuutto, harjoittaa valikoivaa työvoiman maahanmuuttopolitiikkaa, tasa-arvoistaa maahanmuuttajien työmarkkina-
asmaa suhteessa kantaväestöön ja tukea maahanmuuttajien kokonaisvaltaista ja pitkäjänteistä yhteiskunnallista integraatiota.⁶⁴

⁶¹ Lepola 2000, 46.

⁶² Moisala 2004, 36.

⁶³ Jaakkola 2005, 2.

⁶⁴ Forsander 2004, 76–77.

Monikulttuurisuus Suomessa

Maailmansotien jälkeinen muuttoliike on muuttanut Länsi-Euroopan maat monikulttuurisiksi ja kansallisiksi yhteisöiksi. Monissa Euroopan maissa on kuitenkin aina ollut kansallisia vähemmistöjä. Silti useat Euroopan maat ovat pitäneet itseään suhteellisen itsenäisinä kansallisvaltioina. Niiden jäsenet tuntevat olevansa kansallisen yhteisön jäseniä, joilla on yhteinen historia, etninen identiteetti, kieli, kulttuuri ja poliittinen kokemus.⁶⁵ Julkisessa keskustelussa maahanmuuttajat on nähty herkästi uhkana, joka synnyttää työttömyyttä, romahduttaa maan hyvinvoinnin ja on uhka kansalliselle kulttuurille. Suomessa maahanmuuttajakeskustelu on painottunut elintasopakolaisiin.⁶⁶

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksessa vuonna 1994 todetaan: ”Pakolaisille äidinkielen taidon säilyttäminen on erityisen tärkeää myös mahdollisen paluumuuton vuoksi”.⁶⁷ Maahanmuuttajien äidinkielen taito kuitenkin heikkenee yleensä huomattavan paljon toisen ja kolmannen sukupolven aikana. Selvitys herättää pohtimaan ministeriön asennetta, onko Suomessa maahanmuuttajavanhemmille syntynyt lapsi tai lapsenlapsi vielä maahanmuuttaja vai suomalainen. Ministeriön julkaisu viittaa toisen ja kolmannen sukupolven ihmisten olevan maahanmuuttajia, joilla on mahdollisuus tehdä paluumuutto kotimaahansa.

Suomessa monikulttuurisuus käsitetään pääasiassa maahanmuuton seurauksilmiöksi. Monikulttuurisuus ei välttämättä liity maahanmuuttoon. Matti Similän esittämän monikulttuurisen yhteiskunnan määritelmän mukaan yhteiskunta on monikulttuurinen, jos sen sisällä on mahdollista erottaa useita erillisiä kulttuureja ja jos yhteiskunta on organisoitunut näiden erojen pohjalta. Tällainen tilanne vallitsee suomenruotsalaisten ja saamelaisten osalta Suomessa. John Rexin mukaan monikulttuurisiksi käsitettyjä yhteiskuntia on kahdenlaisia. On olemassa maahanmuuttajayhteisöjä ja niiden kulttuureja, joilla on oikeus olla olemassa, mutta ne eivät ole tasavertaisia oikeuksien ja arvostuksen suhteen. Lisäksi on yhteiskuntia, joissa tunnustetaan maahanmuuttajaryhmien oikeus omaan

⁶⁵ Salmio 2000, 46–47.

⁶⁶ Forsander 2004, 156–157.

⁶⁷ Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksessa 1994/9 Syrjäytyä vai selviytyä.

kulttuuriin ja joissa ne ovat samalla tasa-arvoisen kansalaisuuden piirissä.⁶⁸ Lepola esittää, että modernisti ajatellen monikulttuurisuus hyväksytään, niin että kulttuurien moninaisuus on nykyajan yhteiskunnan olennainen osa. Oikeus kulttuurin ja identiteetin vapaaseen valintaan tunnustetaan kaikille kansalaisille, myös maahanmuuttajille. Monikulttuurisuus velvoittaa valtion takaamaan mahdollisuuksien tasa-arvon, niin etteivät tietyt ryhmät joudu työnnettyiksi yhteiskunnan reunalle oman kulttuurinsa tähden.⁶⁹

Lepola lainaa Axel Schultea, joka on määritellyt monikulttuurisuuspolitiikan demokratian kontekstissa poliittisena, sosiaalisena ja kulttuurisena demokratisoitumisena. Poliittinen demokratisoituminen edellyttää maahanmuuttajan integroimista yhteiskuntaan, ei ulkomaalaisina vaan vähemmistöinä, ja heidän oikeudellispoliittista emansipaatiotaan. Sosiaalinen demokratisoituminen edellyttää syrjinnän poistamista työelämässä, asuntomarkkinoilla ja koulutuksessa. Kulttuurinen demokratisoituminen tähtää siihen, että kaikilla yksilöillä ja ryhmillä on yhtäläiset mahdollisuudet autenttiseen ja autonomiseen kulttuuriseen kehittymiseen. Kulttuurin pluralisointi merkitsee niin syntyperäisille kuin maahan muuttaneille yksilöille identiteetin asettamista kyseenalaiseksi ja uusien identiteettien kehittämisen vaatimusta.⁷⁰

Suomen kansalaisuus

Ihminen saa kansalaisuuden syntyessään. Automaattinen kansalaisuuden myöntäminen perustuu oletukselle, että tietyillä henkilöillä on syntymän perusteella korkea todennäköisyys läheiseen tunnesiteeseen tiettyä yhteiskuntaa ja valtiota kohtaan. Siihen rinnastuu asuinperiaate, jonka mukaan kansalaisuus voidaan myöntää maahan muuttaneille ja maassa jo pitempään asuneille henkilöille. Toinen pääperiaate on taas periytymisperiaate, joka merkitsee kansalaisuuden myöntämistä vanhempien kansalaisuuden perusteella syntymä- tai asuinpaikasta riippumatta. Useimmissa valtioissa kansalaistamispoliittikka muodostuu näiden periaatteiden yhdis-

⁶⁸ Rex 1996, 90; Lepola 2000, 266, 199.

⁶⁹ Lepola 2000, 202.

⁷⁰ Lepola 2000, 202.

telmästä. Maissa, joissa kansallisvaltio kehittyi varhain, kansakunnan ja valtion välillä vallitsi pitkään luontainen valtion alueeseen perustuva yhtenevyys. Siksi suhdetta pidettiin myöhemminkin ongelmattomana ja ulkomaalaisten kansalaistaminen nähtiin keinona säilyttää kansakunnan ja valtion välinen yhteys. Maissa, joissa valtio luotiin myöhään vasta voimakkaiden nationalistisen liikkeiden syntymisen jälkeen, tietyn kulttuurin ja kielen etnisesti määritellyn kansan katsotaan olevan valtion edeltäjä ja perusta. Tämä ilmenee nykyään haluttomuutena kansalaistaa ulkomaalaisia, joilla ei ole samoja etnisiä juuria.⁷¹ Ensimmäinen määritelmä soveltuisi Ranskaan ja jälkimmäinen Suomen tilanteeseen.

Autonomisessa Suomessa rakennettiin fennomaanisessa hengessä vahvaa valtiota. Suomalaista kansakuntaa vahvistettiin luomalla suomen kieleen perustuvaa kansallista kulttuuria. Huttunen esittää, että valtion vahva asema suhteessa kansalaisyhteiskuntaan ei välttämättä merkitse ulkomaalaisten jättämistä ulkopuolelle, ellei vahvaan valtioon liity vahvaa sidosta kulttuuriin. Jos kansalaisyhteiskunnan tärkeyttä korostetaan valtion sijasta, se voi laajentaa maahanmuuttajien omaehtoisen toiminnan tilaa. Valtio, sellaisena kuin se ilmenee esimerkiksi kansalaisuuslain ja sosiaaliturvan muodossa, on itse asiassa ulkomaalaisia asukkaita kohtaan varsin avoin.⁷²

Kansalaisyhteiskunnan jäsenyys tarkoittaa ihmisen spontaania osallistumista yhteiskunnan toimintaan ja mahdollisuutta kehittää yhteiskuntaa. Tämä ei ole itsestään selvää maahanmuuttajan kohdalla. Maahanmuuttajat voivat vahvistaa vaikutusmahdollisuuksiaan etniset rajat ylittävällä järjestäytymisellä ja yhteistyöllä muiden kansalaisjärjestöjen ja liikkeiden kanssa.⁷³ Salmic toteaa, että suomalaisuus, poliittinen täysivaltaisuus ja monikulttuurisuus liittyvät yhteen. Eri maista lähtöisin olevia ihmisiä on kohdeltava suomalaisten kanssa tasavertaisina asukkaina. Kaikkia Suomen asukkaita on pidettävä poliittisesti ja yhteiskunnallisesti täysivaltaisina.⁷⁴

Huttusen huoli ilmenee myös Ruuskan päätelmässä. Ruuskan mielestä Suomen liittyminen Euroopan unioniin on merkinnyt muutosta suo-

⁷¹ Lepola 2000, 35–38.

⁷² Huttunen 1994 b, 36, 39. Lepola 2000, 326.

⁷³ Syrjäytyä vai selviytyä 1994, 39.

⁷⁴ Salmio 2000, 46.

malaisuuden tulkinnoissa. Valtiokansasta on osittain luovuttu ja tilalle on perustettu Suomi-projekti kulttuurikansan varaan. Mitä vaikutuksia seuraava valtiokansalaisuuden korvautumisesta kulttuurikansalaisuudella? Jos suomalainen identiteetti perustetaan yleisesti yhteiselle kielelle ja menneisyydelle, niin kansalaisuudesta pääsee osalliseksi vain suomalaisen vanhemman lapsena.⁷⁵

Mitä on suomalaisuus? Ulottuvatko suomalaisuuden juuret esihistoriaan, muinaisten suomalaisten tapoihin ja uskomuksiin.⁷⁶ Jos katsotaan, että suomalaisuus muokkautuu rajanvedossa meidän ja muunmaalaisuuden välillä, kenet lasketaan suomalaisuuden piiriin ja ketkä suljetaan sen ulkopuolelle? Tällöin erilaisuus koetaan helposti uhkana kansalliselle yhtenäisyydelle.⁷⁷ Muuttuvatko siis Suomeen asettuneet ulkomaalaiset jossain vaiheessa sukupolvien mittaan suomalaisiksi, vai pysyvätkö he ulkomaalaisina riippumatta siitä, miten kauan he ovat eläneet Suomessa ja siitä, että he ehkä ovat jo saaneet Suomen kansalaisuuden?⁷⁸

Risto Alapuro on todennut, että monet piirteet, joita Suomessa pidetään tyypillisen suomalaisina, ovat kuvaavia myös monille muille kansoille ja että näitä omalaatuisiksi oletettuja ominaisuuksia olennaisempaa suomalaisuudessa on keskinäinen ymmärrettävyys.⁷⁹ Mäkelä muotoilee, että suomalaisuus on niissä itseilmaisuuden säännöissä ja sisällöissä, joiden varassa suomalaiset ymmärtävät toisiaan. Tähän liittyvät eleet, ilmeet ja tunteukset.⁸⁰ Petri Ruuska toteaa: ”Suomalaisuus yhteisönä asuu tässä yhdessä sanassa suomalaiset, joka niputtaa monenlaiset erot yhdeksi kokonaisuudeksi.”⁸¹ Suomenkieli on oleellinen osa suomalaisuuden määrittelyä. Kieli oli keskeinen tekijä siinä, kuinka Inkerin suomalaiset määriteltiin suomalaisiksi.⁸² Inkerin suomalaisten kohdalla suomalaisuudeksi on katsottu vanhemmilta periytyvä etninen alkuperä. Inkeriläisethän ovat olleet Neuvostoliiton kansalaisia. Suomen kieli yhdistää suomalaisten etnisen

⁷⁵ Ruuska 1998, 283, 288–292, Lepola 2000, 323–324.

⁷⁶ Saukkonen 1999, 173.

⁷⁷ Lepola 2000, Paananen 1999, Forsander 2002, 15.

⁷⁸ Lepola 2000, 371.

⁷⁹ Alapuro 1993, 6.

⁸⁰ Mäkelä 1999, 176–177.

⁸¹ Ruuska 1999, 294.

⁸² Lepola 2000, 366

alkuperän. Suomalaisen sanotaan kuuluvan suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään yhdessä virolaisten ja unkarilaisten kanssa.⁸³ Etnisyyden määrittelyä voidaan muokata tilanteen mukaan. Vaikka ulkomaalainen omaksuisi suomalaisuuden jonkin piirteen, oikea suomalainen voi aina tehdä eron painottamalla muita piirteitä. Ulkomaalaisuus määrittyy suomalaisuuden puuttumisiksi tai vastakohtaksi.⁸⁴

Maahanmuutto vaikuttaa ihmisen identiteettiin. Uudessa ympäristössä oma identiteetti on rakennettava uudelleen, koska sen on huomioitavat myös uuden ympäristön arvot. Suomessa vallitsee länsimaisittain tyypillinen yksilökulttuuri. Kulttuuria leimaa yksinpärjäämisen mentaliteetti, itsekuri ja hillitty käyttäytyminen. Yhteisökulttuureista tulleilla yksinäisyyden sietämisen on vaikeaa. Pahin rangaistus on joutua yhteisön ulkopuolelle.⁸⁵ Lisäksi valtaväestö näkee maahanmuuttajan herkästi pelkästään kansakuntansa edustajana ja ulkomaalaisuudesta tulee tärkeä osa hänen identiteettiään.⁸⁶

Maahanmuuttajalasten identiteetin rakentuminen on vaikeaa. Etninen kulttuuri välittyy ihmisille jo varhaiskasvatuksen yhteydessä. Etninen identiteetti liittyy ihmisen muihin saman ryhmän jäseniin itsestään selvin jo syntymässä saaduista siteistä. Pitkänen toteaa, että tällaisiin siteisiin kytkeytyy usein suurempi tunnelataus kuin sellaiseen, joita solmitaan enemmän tai vähemmän vapaaehtoiselta pohjalta myöhemmin elämässä.⁸⁷ Pitkänen nostaa esille somalilapset ja -nuoret, jotka kasvavat kahden kulttuurin välimaastossa, oppivat koulun ja päiväkodin välityksellä kielen ja kulttuurin nopeammin kuin heidän vanhempansa. Samalla he tuntevat ristiriitaa erilaisten kulttuuristen odotusten välillä. Perheen jäsenet kotiutuvat uuteen kulttuuriin eri tahtia, mikä saattaa vaikeuttaa perheen sisäistä elämää.⁸⁸ Vanhemmat asettavat lapsiinsa suuria toiveita, mutta vanhemmat eivät halua heidän omaksuvan liikaa suomalaisia arvoja, jotka ovat ristiriidassa oman kulttuurin ja uskonnon kanssa.⁸⁹

⁸³ Saukkonen 1999, 170.

⁸⁴ Lepola 2000, 328.

⁸⁵ Pitkänen 1997, 81.

⁸⁶ Pitkänen 1997, 23.

⁸⁷ Liebkind 1988, 46–47.

⁸⁸ Pitkänen 1997, 27.

⁸⁹ Forsander 2001, 151–152.

Kari Hietala kuvaa maahanmuuttajien oman alakulttuurin syntymistä siten, että ensimmäisessä vaiheessa muuttaa lähinnä nuoria naimattomia miehiä, toisessa vaiheessa naimisissa olevia miehiä ja kolmannessa vaiheessa perheet muuttavat perässä. Neljännessä vaiheessa siirtolaisuusprosessi lopullisesti kypsyy, perheet ovat pääosin yhdistyneet ja on syntynyt siirtolaisyhdyskuntia, joissa on omat maalliset ja hengelliset johtajat. Tällöin syntyy kysyntää etnisistä kaupoista, kouluista ja kirkoista. Ne tarvitsevat etnisiä työntekijöitä, mistä seuraa lisää maahanmuuttotarvetta. Siirtolaisuus on nyt muuttunut itseään ruokkivaksi prosessiksi, mikä saattaa synnyttää poliittisia ja etnisiä jännitteitä siirtolaisten ja kantaväestön välille.⁹⁰

Työ suomalaisen identiteetin rakentajana

Suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa työ takaa elannon, mutta se myös määrittää merkittävästi ihmisen identiteettiä.⁹¹ Yksilön merkitys yhteisön jäsenenä tulee usein hänen työmarkkina-asemansa kautta, sillä Suomessa suku- ja luokka-asema eivät ole sosiaalisesti määrääviä tekijöitä. Maahanmuuttajia arvotetaan samoilla määreillä kuin kantaväestöä ja heidän yhteiskunnallisen aseman yhtenä tärkeimmistä selittäivistä tekijöistä pidetään työllistymistä. Suomalaiset näkevät Suomessa mieluiten työn vuoksi maahan muuttaneita.⁹²

Helne toteaa, että syrjäytyneiden ryhmää yhdistää puuttuva symbolinen tunnustus. Ei riitä, että syrjäytynyt onnistuisi saamaan jonkinlaisen paikan ja määrittelemään itsensä, vaan olennaista on saada sosiaalinen hyväksyntä. *Minimivaatimus* on se, että ihminen täyttää normaaliuden kriteerit, joita ovat säännöllinen palkkatyö, tietty kulutustaso ja tietynlainen sosiaalinen verkostoituminen.⁹³ Maahanmuuttajien työttömyys vaikuttaa siihen, että he eivät voi määrittää identiteettiään työn kautta. Työttömyys tarkoittaa kyvyttömyyttä elättää itsensä ja perheensä, joten työttömyys merkitsee taloudellista riippuvuutta yhteiskunnan tulonsiirroista. Tanskalaisessa tutkimuksessa maahanmuuttajien heikko työllistyminen oli

⁹⁰ Hietala 1992, 17–18.

⁹¹ Vähätalo 1998, 111–114.

⁹² Forsander 2002, 65.

⁹³ Helne 2002, 82.

johtanut heidät voimakkaaseen tulonsiirtoriippuvuuteen. Ei-länsimaisia maahanmuuttajia oli vain viisi prosenttia Tanskan väestöstä, mutta heidän osuutensa tulonsiirroista nousi 38 prosenttiin.⁹⁴ On kuitenkin huomattava, että etnisten vähemmistöjen kokema syrjintä ja ongelmat työelämässä ovat usein samoja kuin monilla suomalaisillakin. Työnhakijan on oltava nuori, kielitaitoinen ja omattava pitkäaikaista työkokemusta.⁹⁵

Maahanmuuttajien työllistymiseen vaikuttavat niin heidän koulutuksensa, ammattitaitonsa ja kansalaisuutensa. Maahanmuuttajien lähtömaassa tai Suomessa hankittu ja kustannettu koulutus ja työkokemus jäivät usein tai ainakin aluksi hyödyntämättä. Annika Forsanderin ja Anne Alitolppa-Niitamoin tutkimuksessa todetaan työllistyneiden maahanmuuttajien koulutusrakenteen muistuttavan koko väestön koulutusrakennetta. Työllistyneiden maahanmuuttajien koulutus painottuu ammatilliseen koulutukseen. Monet korkeasti koulutetut ovat työllistyneet omalle alalleen, mutta koulutusta ja työkokemusta vaatimattomampiin tehtäviin, esimerkiksi opettajasta on tullut päiväkotiapulainen. Kantäväestön keskuudessa tätä ilmiötä kutsutaan piilotyöttömyydeksi. Työllistyneiden maahanmuuttajien asenteet suhteessa maahanmuuttajien työllistymisongelmiin ovat jyrkät. Useimpien työllistyneiden mielestä maahanmuuttajat pitäisi velvoittaa vastaanottamaan mitä työtä hyvänsä, jotta työkokemus karttuisi ja maahanmuuttajat voisivat näyttää kykynsä työnantajille ja näin välttää passiiviselta roolilta yhteiskunnassa ja tulonsiirtäjien varassa elämiseltä.⁹⁶ Voidaan päätellä maahanmuuttajien myös itse sisäistäneen työperäisen identiteetin.

Suomalaisten käsityksiä eri etnisistä maahanmuuttajaryhmistä on tutkittu. Sen perusteelle voidaan esittää, että länsieurooppalaisiin ja suomensukuisiin muuttajiin kohdistuu vähemmän ennakoasenteita kuin muilta alueilta saapuneisiin. Pakolaiset, afrikkalaiset ja venäläiset olivat kaikista siirtolaisista epäsuosituimpia.⁹⁷ Yhtenä syynä maahanmuuttajien heikkoon työllistymiseen pidettiin sitä, että Suomessa noudatetaan humanitaarista periaatetta kiintiöpakolaisten valinnassa eli kiintiöpakolaisiksi valitaan paljon vajaakuntoisia. Heidän työelämäänsä kuntoutumisensa on työlästä ja toisinaan mahdotonta.

⁹⁴ Forsander 2002, 80.

⁹⁵ Jaakkola 2000, Jasinskaja 2002, 129.

⁹⁶ Forsander 2002.

⁹⁷ Forsander 2002, 65.

Forsanderin tavoin Paananen on laatinut ”mielikuvakartan” parhaiten työllistyvistä ihmisistä. Sen perusteella parhaiten Suomeen soveltuva työntekijä on suomalainen ja listan heikoin työntekijä on ”somali” tai ”mustalainen”. Paananen esittää, että listan häntäpäin paikat ovat syrjinnän tulosta. Mielikuvakartta rakentuu väitteistä ja tarinoista, joita työhönottajat esittivät työnhakijoista. Nämä tarinat muistuttivat urbaaneja legendoja, joissa somalit selitettiin itse syytänsi huonoon työllistymiseensä. Tarinoissa somalit vaativat mahdottomia, kuten muita parempaa palkkaa tai tehtäviä, joihin heillä ei ollut ammattitaitoa. Esimerkkinä oli myös ajokortiton mies, joka halusi ryhtyä autonkuljettajaksi tai somali, joka ei huolinut ulkotöitä, koska hänen tuli talvella herkästi kylmä.⁹⁸

Toinen ongelma oli Paanasen mielestä se, että sosiaalityöntekijät ja työnvälittäjät arvioivat ulkomaalaisten työnhakijoiden taitoja suomalaisuuden kautta. Suomen kielen osaamisen taitoa korostettiin, vaikka sen hallinnalla ei ollut suoraa yhteyttä työtehtävään. Suomen kielen katsottiin osoittavan työnhakijan todellista halua sitoutua työhön ja suomalaiseen yhteiskuntaan.⁹⁹ Toinen puoli asiasta on se, että työmarkkinoiden sisääntuloammattien muuttuminen palvelutehtäväksi painottaa yhä enemmän sosiaalista ja kulttuurista sopivuutta sekä hyvän kielitaidon merkitystä. Nämä tekijät mahdollistavat kuitenkin sen, että maahanmuuttajat voidaan sulkea ulkopuolelle vetoamalla hakijan kulttuurisen kompetenssin puutteeseen.¹⁰⁰

Suomen lyhyen maahanmuuttohistorian takia täällä on vähän koulutettuja toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajia. Kuten edellä selvitettiin, maahanmuuttajien huono työllistyminen selitetään heidän omaksi puutteekseen. Heillä ei ole kielitaitoa, ammattitaitoa ja työkokemusta. Forsander kuvaa tätä prosessia käsitteellä puutteellisuuden logiikka. Maahanmuuttajien puutteellisuuden logiikka johtaa koulutusoptimismiin: tarjoamalla enemmän koulutusta saadaan puute korjattua. Kun lähtökohta on puutteellisuuden logiikka, se mitä maahanmuuttajalla on, ei ole resursi, vaan maahanmuuttajalta puuttuu jotain tärkeää.¹⁰¹ Paanasen tutkimuksessa esiintyi tarina, jossa ajokortiton mies halusi ryhtyä autonkuljettajak-

⁹⁸ Paananen 1999, 102–105.

⁹⁹ Paananen 1999, 127.

¹⁰⁰ Forsander 2002, 69.

¹⁰¹ Forsander 2002, 236–237.

si. Mies todennäköisesti osasi ajaa autoa, mutta hänellä ei ollut taidostaan suomalaista todistusta.

Taloudelliset suhdanteet koettelevat ulkomaalaista työvoimaa ankarammin kuin kantaväestöä. 1990-luvun lama ja massatyöttömyys pahensivat maahanmuuttajien työllisyystilannetta. Vuonna 1994 ulkomaalaisväestön työttömyysaste nousi yli 50 prosenttiin. Tällöin vietnamilaisista lähes 70 prosenttia oli työttöminä. Laman hellitettyä ja kasvun nopeutuessa maahanmuuttajien työttömyys toisaalta myös aleni nopeammin kuin kantaväestössä. Työllistymiseen vaikuttaa heidän Suomessa viettämänsä aika. Jaakkola toteaa, että mitä kauemmin maahanmuuttaja asuu Suomessa, sitä yleisemmin hän työllistyy.¹⁰²

Vain pieni osa pakolaisista on päässyt täysipainoisesti mukaan suomalaisen yhteiskuntaan. 1980-luvulla saapuneita vietnamilaisia tutkimalla voidaan todeta, että heihin on kohdistunut muita vähemmän ennakkoluuloja. Heidän työllisyystilanteensa on ollut hyvä, ja osa heistä pystyi säilyttämään työpaikkansa myös laman aikana. Vietnamlaiset ovat työllistyneet pääasiassa matalapalkkaisille teollisuudenaloille. Maahanmuuttajien lapset, monet toisen polven vietnamlaiset, ovat aloittaneet opintonsa suomalaisissa korkeakouluissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa.¹⁰³ He ovat lähteneet sosiaaliseen nousuun suomalaisessa yhteiskunnassa koulutuksen avulla, kuten kantaväestön lapset.

Vuonna 2003 puolet suomalaisista oli sitä mieltä, että Suomen pitäisi suosia työvoimaperäistä maahanmuuttoa. Suomen tulisi ottaa vastaan nykyistä enemmän asiantuntijoita ja tiedemiehiä, opiskelijoita ja kieltenopettajia. Ruuska kolmasosa vastaajista toivoi, että Suomeen saapuisi ulkomaalaisia yrittäjiä. Enemmistö vastaajista suhtautui hyvin tai melko myönteisesti myös ulkomaalaisten toimimiseen julkisen palvelun työtehtävissä, kuten lääkäreinä, opettajina, lastenhoitajina, sosiaalityöntekijöinä, työvoimatoimiston virkailijoina ja poliiseina. Mieluiten maahanmuuttajat nähtäisiin kuitenkin tyypillisissä siirtolaisammateissa, kuten siivoojina ja taksinkuljettajina. Maahanmuuttajat hyväksyttäisiin mieluummin työtovereiksi kuin esimiehiksi.¹⁰⁴

¹⁰² Forsander 2001, 61, 63; Jaakkola 2005, 7.

¹⁰³ Syrjäytyä vai selviytyä? 1994, 106.

¹⁰⁴ Jaakkola 2005.126.

Syrjintä

Paananen ja Forsander esittävät, että syrjintä selittää maahanmuuttajien vaikeuden työllistyä. Tällöin syrjintä perustuu maahanmuuttajien erilaiseen etniseen alkuperään ja kansalaisuuteen. Pitkänen toteaa, että rodun käsite on nykyisen tieteellisen tietämyksemme mukaan kokonaisuudessaan arkiantropologinen kuvitelma. Tieteellisesti ei voida luokitella ihmisiä ihonvärin perusteella rotujen hierarkiaksi. Esimerkiksi verinäytteen perusteella ei voi määrittellä, onko ihminen ihonväriltään musta vai valkea.¹⁰⁵ Toisen maailmansodan kokemukset ja kolonialismin luhistuminen 1900-luvulla ovat johtaneet avoimen rasismien tuomitsemiseen, mutta tilalle on tullut uusrasismi. Siinä syrjintää ei perustella rotujen hierarkialla vaan sanomalla ihmisten luontaisesti elävän mieluiten kaltaistensa kanssa.¹⁰⁶ Uusrasismi perustuu ajatukseen, että ihmisryhmien välillä on olemassa ylitsepääsemättömiä kulttuurisia tai uskonnollisia erilaisuuksia. Uusrasismien juuret löytyvät 1980-luvun alun Isosta-Britanniasta ja Ranskasta, jossa syntyi äärioikeistolainen liike FN eli kansanrintamaliike.¹⁰⁷

Uusrasismien ohella puhutaan myös kulttuurisesta ja symbolisesta rasismista, joissa toiseutta ja syrjintää ei enää perustella biologisin vaan nationalismin ja kulttuurieroihin perustuvien argumenttien¹⁰⁸. Jaakkola on Forsanderin ja Paananen tavoin tutkinut, keitä kansalaisia suomalaiset mieluiten ottaisivat maahan, ja hänen johtopäätöksensä on se, että kieli- ja kulttuurierot, erilainen ulkomuoto, eri maiden erilainen elintaso ja poliittinen järjestelmä sekä maantieteellinen etäisyys Suomesta selittivät halukkuutta vastaanottaa eri kansallisuusryhmien edustajia. Asenteet englantilaisia, norjalaisia, ruotsalaisia, tanskalaisia ja Inkerin suomalaisia kohtaan olivat suomalaisten parissa myönteisimmät.¹⁰⁹

Rasismissa on keskeistä se, että kantaväestöön kuuluvat ihmiset kokevat itsensä uhatuksi maahanmuuttajien taholta. Jaakkola toteaa, että Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan universalismi ja tasa-arvon periaatteet tarkoittavat sitä, että kaikki maan asukkaat kansalaisuudesta riippu-

¹⁰⁵ Pitkänen 1997, 81.

¹⁰⁶ Miles 1994, 95.

¹⁰⁷ Söderling 1999, 31.

¹⁰⁸ Raittila 2004; Jaakkola 2005, 12.

¹⁰⁹ Jaakkola 1989, 117; Jaakkola 2005, 69.

matta koetaan hyvinvointiyhteiskunnan jäseniksi ja palveluiden käyttäjiksi. Tämä selittää sen, että suomalaisen asennetutkimuksen mukaan maahanmuuttajat koetaan sosioekonomisena uhkana niin Suomessa kuin muissakin Pohjoismaissa.¹¹⁰ Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan näkymätön sääntö on vastavuoroisuus. Apua saadaan tarpeeseen ja veroa maksamalla osallistutaan hyvinvointiyhteiskunnan rahoitukseen. Näiden normien sisäistäminen ylläpitää hyvinvointiyhteiskuntaa. Forsander kärjistää, että maahanmuuttajilta puuttuu suomalaisten näkökulmasta jotain, mikä tekisi heidät kelvollisiksi nauttimaan samoista eduista kantaväestön kanssa. He eivät ole sisäistäneet etuuksien käyttöä ohjaavaa normistoa, jonka mukaan etuuksia ei pidä hakea vain, koska niitä on saatavissa, eikä kenenkään pidä saada enempää kuin mitä tarvitsee tai mihin on oikeutettu. Lisäksi maahanmuuttajat syyllistyvät hyvinvointivaltion kannalta kalliiseen toimintaan, kuten ylenmääräiseen lapsentekoon, kotiäitiyteen ja työttömyyteen.¹¹¹

Maahanmuuttajat on niin suomalaisessa kuin yleensä eurooppalaisessa julkisessa keskustelussa nähty herkästi uhkana, joka synnyttää työttömyyttä, romahduttaa maan hyvinvoinnin ja on uhka kansalliselle kulttuurille. Suomessa maahanmuuttajakeskustelu on painottunut ”elintasohoppilijoihin”. Sosio-ekonomisen uhan kokeminen voimistui selvästi laman ja suurtyöttömyyden aikana, johon osui turvapaikan hakijoiden, somalien ja etnisten jugoslaavien, määrän yllättävä kasvu.¹¹² Moisan tutkimuksen perusteella maahanmuuttajilla ei ole kuitenkaan ainakaan merkittävää vaikutusta alkuperäisväestön työmarkkina-asemaan. Vaikutukset ovat pieniä palkkatasoon tai työttömyyteen. Vastaaviin tutkimustuloksiin on päädytty niin Yhdysvalloissa kuin eräissä Euroopan maissa.¹¹³ Forsander toteaa, että toisin kuin julkinen keskustelu esittää, hyvinvointipalvelut eivät ole ulkomailta muuttaneille työntekijöille ja osaajille syy muuttaa Suomeen. Palvelut voivat vaikuttaa heidän halukkuuteensa pysyä Suomessa.¹¹⁴

Jaakkola on tutkinut, miten ihmiset ymmärtävät omat ennakkoluulonsa. Mitä enemmän vastaajilla oli henkilökohtaisia kontakteja maahanmuuttajiin, sitä myönteisemmin he suhtautuivat eri syistä ja eri maista tuleviin

¹¹⁰ Jaakkola 1999, 66–68.

¹¹¹ Forsander 2002, 75–77.

¹¹² Jaakkola 2005, 11.

¹¹³ Moisan 2004, 58.

¹¹⁴ Forsander 2004, 156–157.

maahanmuuttajiin. Henkilökohtaiset kontaktit maahanmuuttajiin vähensivät jopa sosio-ekonomisen uhan kokemista. Ne jotka tunsivat henkilökohtaisesti maahanmuuttajia, olivat sitä paitsi muita vähemmän huolissaan huumaiden, aidsin ja rikollisuuden leviämisestä Suomeen. Suhtautumista selittävät myös ihmisen koulutustaso, sukupuoli, puoluekanta, uskonnollisuus. Miehet, keskustalaiset ja ei-uskovaiset osoittautuivat naisia, vihreitä ja uskovaisia ennakkoluuloisemmiksi. Erityisen kielteisesti pakolaisiin suhtautuvat eläkeläisnaiset ja nuoret heikosti koulutetut maalaispojat. Korkeasti koulutetut ihmiset, joilla oli paljon kontakteja maahanmuuttajiin, suhtautuvat myönteisemmin. Lisäksi kaupungeissa suhtaudutaan pakolaisiin myönteisemmin kuin maaseudulla. Kun haastateltavilta kysyttiin, miten rasistisia he olivat, haastateltavat pitivät muita suomalaisia rasistisempina kuin itseään. Vain 11 prosenttia vastaajista piti itseään erittäin rasistisena, mutta peräti 30 prosenttia heistä piti muita suomalaisia erittäin rasistisina. Rasistisimmat uskoivat muita useammin maahanmuuttajien uhkaavan suomalaisten sosio-ekonomista asemaa, työllisyyttä ja sosiaaliturvaa. Keskimääräistä rasistisimpina itseään pitävät olivat myös muita useammin sitä mieltä, että pakolaisten tulisi tulla toimeen ilman yhteiskunnan tukea. He pitivät muita useammin pakolaisten elintasoa Suomessa liian korkeana ja olivat useimmiten sitä mieltä, että Suomi on jo tehnyt riittävästi pakolaisongelmien ratkaisemiseksi sijoitettuaan Karjalan siirtoväen.¹¹⁵

Kotouttaminen

Viranomaistyössä Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on omaksuttu ajatus, että maahanmuuttajat integroidaan valtakulttuuriin soveltamalla tasavertaisuusperiaatetta. Viranomaistyössä pyritään kaikkia maahanmuuttajia kohtelemaan takaamalla heille tasavertaiset oikeudet kunnan ja valtion palveluiden käyttöön. Voidaan puhua normaaliusperiaatteesta. Kun eri ryhmien erityistarpeita ei oteta huomioon, tuloksena voi olla päinvastainen tilanne kuin mihin pyrittiin. Haasteena on siis rakentaa monikulttuurinen yhteiskunta, jossa ihmisiä ei kohdella samalla tavalla vaan eri

¹¹⁵ Jaakkola 2005, 87–88, 128–129; Jasinskaja 2002, 25–26; Raittila 2004, 22.

¹¹⁶ Pitkänen ja Kouki 1999, 55–56.

tavoin.¹¹⁶ Valikoivan sosiaalipolitiikan kannattajat vaativat myönteistä eriyttämistä etnisen vähemmistön epätasa-arvoisen aseman korjaamiseksi. Tasa-arvon ja kulttuurisen moniarvoisuuden saavuttaminen edellyttää erilaisia käytäntöjä samanlaisen kohtelun sijasta. Tämä merkitsee vähemmistöjen erityistarpeiden huomioon ottamista mm. työelämässä ja koulutuksessa. Integraatioon tähtäävässä vähemmistöpolitiikassa korostetaan vähemmistöjen oikeutta säilyttää kulttuurinsa omilla ehdoillaan. Maahanmuuttajien oma etninen yhteisö ja kulttuuri auttavat heitä selviytymään rasistisessa ympäristössä.¹¹⁷

Antropologi Mark Graham on tutkinut pakolaisten ja hyvinvointivaltion byrokratian kohtaamista Ruotsissa. Graham päätyy samaan toteamukseen puutteellisuuden logiikasta Forsanderin kanssa. Pakolaisten inhimilliset tarpeet on pilkottu ja kullekin tarpeelle on nimetty asianomainen viranomainen vastaamaan tarpeen tyydyttämisestä. Pakolaisilla on byrokratian näkökulmasta jatkuvasti puutteita, rajattomia tarpeita, joiden passiivisiksi vastaanottajiksi heidät on degeneroitu. Pakolaisten huono-osaisuus nähdään merkinä integraatiovajeesta, joka täytyy viranomaistoimin tyydyttää erittelemällä ensin tarpeet. Maahanmuuttajien integraation puute, ei ole siis vain maahanmuuttajien ongelma vaan kertoo laajemmista ongelmista, yhteiskunnan kyvystä integroida jäsenensä. Valtaväestön etuna on vain se, että he ovat tavallisesti lujemmin sosiaalisin sitein kiinni yhteiskunnassa kuin ensimmäisen polven maahanmuuttajat.¹¹⁸ Maahanmuuttajien ja suomalaisen hyvinvointivaltion kohtaamisessa on Grahamin mainitsemia kipukohtia. Yksi ongelma on myös Pohjoismaiseen palvelukulttuuriin liittyvä kontrolli. Maahanmuuttaja haluaa itse päättää elämästään, mutta rahaa ja muita etuuksia ei myönnetä ilman riittävää tilanteen kartoitusta, ja etuuksien saannin jatkuminen edellyttää tiettyä seuranta.¹¹⁹

Suomen virallisen maahanmuuttopolitiikan tavoitteena on maahanmuuttajien kotouttaminen Suomeen. Kotouttamisella tarkoitetaan sitä, että maahanmuuttajat osallistuvat yhteiskunnan taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen elämään yhteiskunnan tasavertaisina jäseninä, joilla on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin valtaväestöllä. Maahanmuuttajilla oli

¹¹⁷ Jaakkola 2005, 113.

¹¹⁸ Forsander 2002, 77, 83.

¹¹⁹ Maahanmuuttajat sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina 1998, 27.

si myös samalla mahdollisuus ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan ja uskontoaan sopusoinnussa Suomen lainsäädännön kanssa.¹²⁰ Pitkänen toteaa, että uuteen kulttuuriin kotiutuminen on pitkä prosessi, jonka kesto on keskimäärin kolmisen vuotta. Täydellisen sopeutumisen sanotaan vievän kolme sukupolvea. Sopeutuminen tapahtuu kriisien kautta. Kotoutuminen on epäonnistunut, jos maahanmuuttaja eristäytyy omaan piiriinsä tai hylkää kokonaan oman kulttuurinsa.¹²¹

¹²⁰ Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997.

¹²¹ Pitkänen 1997, 24–25.

3. LÄNSIMAISEN IDENTITEETIN HISTORIALLISTA TAUSTAA

Maahanmuuttajien ja varsinkin erilaisten etnisten vähemmistöjen asema ja näihin suhtautuminen eurooppalaisissa yhteiskunnissa juontavat juurensa historiasta. Ihmisen rodun tai kulttuurin mukaan luokittelevista teeteellisistä ideologioista tuli Masoud Kamalin mukaan osa modernia yhteiskuntajärjestystä ja siirtomaavaltaan perustuvan maailmanjärjestyksen kulmakivi.¹²² Tuonaikaisten ideologioiden mukaan länsimaat edustivat rationaalista, hillittyä ja kultivoitua elementtiä, kun taas ei-länsimaista kulttuuria edustavat luokiteltiin irrationaaliseksi, villoiksi ja kesyttämättömäksi¹²³. Siirtomaasotien oikeutuksena pidettiin sivistymättömien sivistämistehtävää. Kamali puhuu narsistisesta eurooppalaisesta ajattelumallista, jossa kristitty Eurooppa piti itseään ylempiarvoisena muihin verrattuna. Lisäksi ajatus oman voiton maksimoinnista nojasi valistusajan hyötyoppiin ja antoi eurooppalaisille rajattoman oikeuden riistää maapallon luonnonvaroja. Myös valloitetujen alueiden asukkaat kuuluivat valloittajien hallintaan ja päätäntävaltaan. Se antoi niille oikeuden viedä näiltä ihmisiltä ihmisoikeudet orjakaupan myötä.¹²⁴

Me emme voi ymmärtää tämän hetken identiteettiin liittyviä tulkintoja, elleimme jonkin verran tiedosta, miten eurooppalainen historia ja iden-

¹²² Kamali 1997.

¹²³ Said 1979.

¹²⁴ Kamali 2007 HS.

titeetin kehitys nivoutuvat toisiinsa. Tätä kehitystä tarkastellaan lyhyesti sekä Stuart Hallin (1999) identiteetin analyysin että Richard Tarnasin (1993) kulttuurianalyysin avulla. Tarkastelu pyrkii myös avaamaan yksilö- ja yhteisökulttuurien eroja, jotka edelleen vaikuttavat maailmassa rinnakkain. Lisäksi on hyvä tiedostaa, että viimeisimmät filosofiset näkemykset ovat viirottamassa tietä vaihtoehtoisille tulkinnoille ihmisyydestä ja ihmisarvosta.

Identiteetin synty

Identiteetti on yleinen ilmaus sille, että käsitellään ihmisen kokemuksia itsestään ja hänen kuulumistaan johonkin yhteisöön tai kulttuuriin. Kuitenkin sen määrittely on riskialtista ja epävarmaa. Liebkindin mukaan identiteetti voi olla annettu, saavutettu tai omaksuttu. Annettu identiteetti tarkoittaa, että identiteetin osat ovat ikään kuin pysyviä, eikä niitä voi helposti muuttaa, kuten kansallisuutta ja ammattia. Omaksuttu identiteetti tarkoittaa, että ihminen on omaksunut erilaisia vuorovaikutustyyliä muilta ihmisiltä.¹²⁵ Keltikangas-Järvinen tarkentaa, että identiteetti on minän pysyvyyttä ja varmuutta kuvaava tunne ja ennen kaikkea varmuutta siitä, kuka on tai keneksi on kasvamassa. Se on eräänlainen minän kokonaisuus, jonka osia ovat mielikuva itsestä ja minäkäsitys.¹²⁶ Psykologisessa tulkinnassa identiteetin käsite kytkeytyy läheisesti minän ja egon käsitteisiin, joista viimeksi mainittu termi liittyy psykoanalyysin tiedostamattomaan minään. Yleisesti ajatellaan että minuus on hyvin henkilökohtaista, jonka yksilö itse tuntee parhaiten. Ajatus juontaa juurensa länsimaisen kulttuurin loistokaudelta.

Renessanssikaudella luotu moderni ihmiskäsitys sisälsi ajatuksen, että jokaisella ihmisellä on aito sisäinen ydinminuus, joka säilyy samanlaisena läpi elämän. Uuden ajan alussa syntyneen modernin ihmisen juuret olivat antiikin Kreikassa ja renessanssin individualismissa. Voidaankin sanoa, että vasta modernisaatio synnytti yksilön, modernin ihmisen. Monet renessanssiajan tekniset keksinnöt edistivät uuden ajan syntyä ja uudenlaisen ihmisen esiintuloa. Ruudin keksimisen avulla vähitellen lopetettiin

¹²⁵ Liebkind 1988, 66–67.

¹²⁶ Keltikangas-Järvinen 1994.

feodaalinen järjestelmä ja samalla luotiin perusta nationalismille. Mekaaninen kello muutti ihmisen suhdetta sekä aikaan että työhön. Tarkka aika vapautti ihmisen luonnon hallinnasta monin tavoin. Lisäksi kirjapainon keksiminen antoi yhä useammalle mahdollisuuksia hankkia tietoa ja laajentaa näkemystä ympäröivästä todellisuudesta. Ihmisten maailmakuva avarsivat myös löytöretket.¹²⁷ Magneettisen kompassin keksiminen edisti merenkulkua ja avasi näin eurooppalaiselle tutkimukselle koko maailman. Se mahdollisti poliittisen ja taloudellisen laajentumisen, mikä osaltaan vaikutti Euroopan sosiaaliin rakenteisiin.

Löytöretket toivat rahoittajilleen suunnattomia rikkauksia: kultaa, orjia, norsunluuta, mausteita, hopeaa jne. Siinä missä valloituksiin ryhtyneet maat Euroopassa rikastuivat, valloitetut kansat kokivat miltei täydellisen henkisen, taloudellisen ja kulttuurisen katastrofin. Toisaalta juuri nämä menestykset pönkittivät länsimaisen ihmisen ajatusta lineaarisuudesta, eli yhteiskunnan jatkuvasta kehityksestä ja ihmisten elinolosuhteiden paranemisesta. Lisäksi ajatus eurooppalaisen ihmisen ylivoimaisuudesta vahvistui. Eurooppa tarvitsi alusmaissaan kohtaamiaan ”toisia”, erilaisia ihmisiä, itsensä määrittelyyn ja identiteettinsä vahvistamiseen. Toisella varsinakin tutkimuskirjallisuudessa tarkoitetaan sitä, miten joku itsestä (normaalista) poikkeava ymmärretään myös itseä vähempiarvoiseksi.¹²⁸ On tärkeää muistaa, että 1700–1800 -luvulla syntynyt tieteellinen tieto on siirtynyt monilta osin nykypäivän stereotyyppiaksi. Poliittinen retoriikka hyödyntää edelleen samaa vastakkainasettelua.

Stuart Hall identiteettiä paljon pohtineena pyrkii määrittelemään identiteetin historian eri aikakausien käsitysten mukaan ja puhuu 1) valistuksen subjektista, 2) sosiologisesta subjektista ja 3) postmodernista subjektista. Itse asiassa on kyse modernin subjektin synnystä ja sen tuhosta, sillä nopea katsaus eri aikakausien historiallisiin ja filosofisiin tulkintoihin yksilöstä ensin ajattelevana subjektina, sitten yksilöstä modernin yhteiskunnan jäsenenä eli sosiaalisena subjektina ja vihdoinkin oman paikkansa menettäneenä ja eksyneenä yksilönä tarkentaa tämänhetkistä tilaa.¹²⁹ Miten tähän sitten on tultu?

¹²⁷ Tarnas 1993, 226–227.

¹²⁸ Löytty 2005, 9.

¹²⁹ Hall 1999, 21.

Valistuksen subjekti

Merkittävät tieteelliset ja materiaaliset saavutukset edistivät sekä länsimaisen kulttuurin että yksilön subjektiviteetin kehitystä. Protestanttinen uskonpuhdistus ja ennen kaikkea 1700-luvun valistusajattelu sekä uskonto-kriittinen rationaalinen humanismi muokkasivat uutta ihmistä ja kapitalismia. Karl Marxin yhteiskuntakäsitykset jatkoivat samaan suuntaan 1800-luvulla.¹³⁰ Tieteellinen tieto korvasi myyttien ja uskontojen tarjoamat todellisuuskäsitykset. Yksilö irrottautui vähitellen kollektiivistaan ja halusi itse muokata moraaliaan ja maailmankatsomustaan oman järjensä ja siveellisen tajunsa perusteella.¹³¹ Länsimaisen yksilökulttuurin minuus, yksilön identiteetti, siinä muodossa kuin se esiintyy omassa ajassamme alkoi Friedmanin mukaan juuri 1700-luvulla. Eurooppalaisen aristokratian hierarkkisen järjestelmän hajoaminen oli yksi tärkeimmistä muutoksista. Perinteisesti ihminen oli kiinteä osa perhettä ja sukua. Kaupallinen vallankumous, renessanssin siivittämä kaupunkikulttuurin kehitys, teatterin suosion kasvaminen ja romaanien luku suuren yleisön keskuudessa mahdollistivat ulkoisen olemuksen irrottautumisen tuosta järjestelmästä. Kirjallisuuden merkitys länsimaisen ihmisen muokkaajana korostui, sillä kirjallisuus salli muuntumisen mielikuvissa miksi tai keneksi tahansa. Myös julkiset roolit ja naamiot erottivat yksityisen ja todellisen minän.¹³² Niiden avulla yksilö voi näyttäytyä julkisesti erilaisilla näyttämöillä. Vaihtoehtoisen minän mahdollisuus avasi huikeita näkymiä yksityisen ihmisen kehitykselle. Muutos kuitenkin edellytti eteenpäinmenoa, oppimista ja viisaammaksi tulemistä.

Valistus optimismissaan uskoi, että ihminen oli luonnostaan hyvä, joten valistustyöllä hänestä voitaisiin kehittää täydellinen olento. Valistuksen vuosisadalla (1700) luonnontieteiden ennakemätön kehitys lisäsi luottamusta ihmisjärjen kaikkivoipaisuuteen. Jumala alkoi käydä yhä tarpeettommaksi.¹³³ Valistuksen aatevirtauksen syntypaikkana voidaan pitää Hollantia, jossa 1600-luvulla vallitsi poikkeuksellisen laaja henkinen vapaus. Siellä matemaatikkofilosofi Descartes oli oivaltanut muun muas-

¹³⁰ Tarnas 1993.

¹³¹ Niiniluoto 1994, 323.

¹³² Friedman 1994.

¹³³ Tarnas 1993, 275.

sa sen, että epäily on tiedon etsinnän edellytys. Näin ollen filosofin velvollisuus oli epäillä kaikkea muuta, paitsi omaa olemassaoloaan. Hän päätyi kartesiolaiseen dualismiin, jossa tehtiin selkeä ero henkisen ja aineellisen perusaiheksen välillä. Juuri filosofit muovasivat valistusajan maailmankuvaa. Valistuksen piirteisiin kuuluivat ihmiskeskeisyys, humanismi, demokratia ja kosmopoliittisuus. Toisaalta hegeliläinen negatiivisuus viitoitti tietä freudilaisen tiedostamattoman löytämiselle.

Maallistuva maailmankuva ja sosiologinen subjekti

Vähitellen maallistuva länsimainen kulttuuri löysi uuden uskonnon tieteestä ja ihmisestä. Ihminen saavutti nyt kaikkivoivan järkensä avulla uudenlaista vapautta ja vaikutusvaltaa. Samalla kuitenkin uusi todellisuus oli riisuttu henkilökohtaisista hengellisistä kokemuksista, jotka aikaisemmin muodostivat yksilön itseymmärryksen kosmisen järjestelmän. Uusi maailma oli kuin voimakas ja asiallinen kone vailla merkityksiä ja tavoitteita. Mieli ja järki, psyyke ja maailma olivat erillisiä todellisuuksia. Richard Tarnaksen¹³⁴ mukaan samalla kun tieteellinen tieto vapautti ihmisen teologisesta uskonopista, se irrotti hänet myös sellaisista arvoista, joiden avulla ihminen olisi voinut hahmottaa inhimillisen olemassaolon laajempia kokonaisuuksia. Kun kvantitatiivinen tiede sivuutti subjektiivisesti erehtyvän ja vääristyneen ajattelun, se samalla hylkäsi inhimilliselle kokemuksele elintärkeitä alueita, kuten tunteet, eettisyyden, esteettisyyden, mielikuvituksen, aistillisuuden ja intentionaalisuuden.¹³⁵

Uusien yhteiskuntatieteiden synty ja kehitys muokkasivat yksilöä ja hänen identiteettiään. Kartesiolaisen dualismin tavoin yhteiskuntatieteet jakautuivat eri tieteenaloihin, muun muassa sosiologiaan ja psykologiaan. Sosiologinen subjektiä käsitys tarkoittaa, että sisäinen ydin kehittyy suhteessa toisiin ihmisiin. Identiteetti muodostuu minän ja toisten ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Samalla kun ihminen jäsentää omaa suhdettaan ympäröivään maailmaan, ympäröivä maailma auttaa yksilöä ym-

¹³⁴ Tarnas 1993, 236.

¹³⁵ Tarnas 1993, 236.

märtämään itseään. Stuart Hall muistuttaa kuitenkin, että samaan aikaan kun 1900-luvun alkupuolella syntynyt sosiologinen malli korosti stabiilia vastavuoroisuutta identiteetin kehitykselle, samaan aikaan taiteellista modernismia edustaneet intellektuellit hahmottivat hyvin erilaisen kuvan subjektista ja identiteetistä. He kuvasivat eksynyttä, maanpaossa olevaa tai vieraantunutta yksilöä, kuten esimerkiksi Kafka Oikeusjutussaan.¹³⁶

Harvinaista älyllistä ja psykologista kehitystä seurasi anomia – vieraantumisen ja pahoinvointi. Tiedon jatkuva lisääntyminen ja toisaalta selkeiden tulevaisuudenkuvien puuttuminen lisäsivät yksilön irrallisuutta. Renessanssisajasta lähtien länsimaisen kulttuurin tärkein tavoite oli ollut itsenäisyys, itsemääräämisoikeus ja individualismi. Monessa mielessä kaikki tuo saavutettiin, mutta moderneja yksilöitä hallitsi yhä enenevässä määrin kaupan ja politiikan byrokraattiset superstruktuurit. Ihmisestä itsestään oli tullut vähäpätöinen hiukkanen universumissa. Loistavaa voimaantumista seurasi laajalle levinnyt avuttomuus. Moraalinen ja eettinen herkkyys kohtasivat järkyttävää julmuutta ja tuhoa. Jokaista saavutusta varjosti ihmisen oma haavoittuvuus.

Teoksessaan *Identiteetti* Stuart Hall pohtii niitä syitä, jotka johtivat modernin subjektiäkäsityksen heikentymiseen. Hän mainitsee kaksi merkittävää ajattelijaa, jotka edistivät tuota muutosta: Karl Marx ja Sigmund Freud. Siinä missä Freud paljasti ihmisen tiedostamattoman, Marx (1800-luvulla) paljasti yhteiskunnan sosiaalisen tiedostamattoman. Poliittiset ja taloudelliset arvot vaikuttivat sekä moraalisiin että uskonnollisiin arvoihin. Ihmisten uskomusten oletettiin ilmaisevan tarvetta osallistua materiaaliseen valtaan. Tarnas korostaa, että Marx kuvasi länsimaisen kulttuurin eliitin hyvin tummin värein. Hänen mukaansa se oli itsepetosta harjoittava ja porvarillista imperiumia edustava alistaja. Marx ei nähnyt luokkataistelua sivistyneenä kehityksenä mutta piti sitä kuitenkin todennäköisenä lähitulevaisuuden ilmiönä. Moderni älymystö alkoi Marxin, Freudin ja Darwinin opastamina tiedostaa, että ihmisen kulttuuriarvoja ja psykologisia motivaatioita ohjasivatkin poliittiset, taloudelliset ja laadultaan naturalistiset vietit. Etsiessään materiaalisia, persoonattomia ja maallistuneita selityksiä ilmiöille, tieteellinen vallankumous oli löytänyt inhimilliselle kokemukselle uusia valaisevia psykologisia ja sosiaalisia sovellutuksia. Toi-

¹³⁶ Hall 1999, 35.

saalta hengellisestä elämästä vieraantumisen seurauksena moderni psyyke näytti tarvitsevan yhä enenevässä määrin psykoanalyysin palveluksia.¹³⁷

Yleisesti ottaen 1900-luvun alun psykoanalyysia pidettiin ylikuonnollisena ihmeenä. Se avasi psyyken arkeologiset syvyydet ja tuotti uutta tietoa unien tulkinnasta, fantasioista ja psykosomatiikasta. Se osoitti varhaislapsuuden kokemusten yhteyden aikuisiän ongelmiin ja myyttien ja symbolien yhteyden psykologiaan. Lisäksi ihmismieli pyrki monin keinoin välttämään epämielilyttävää todellisuutta vastustuksen, tukahduttamisen ja projektion suomien mekanismien avulla. Tarnaksen mukaan Freud toi valistusprojektiin oman huipennuksensa himmentämällä sen vakaata uskoa rationaalisuuteen. Hän väitti, että rationaalisuuden taustalla olikin ei-rationaalisia voimia, jotka eivät alistuneet järjen analyysiin tai tietoiseen manipulointiin. Lisäksi Freud paljasti, että ihmisen tietoinen minä olikin hauras.¹³⁸ Psykoanalyttisen tulkinnan mukaan identiteetti on lähinnä jotain, joka muotoutuu ajan myötä tiedostamattomissa prosesseissa. Siihen liittyy myös kuviteltuja aineksia. Identiteetti on aina prosessissa ja muotoutuu kaiken aikaa. Itse asiassa ei olisi syytä puhua identiteetistä vaan identifikaatiosta, joka on jatkuva prosessi¹³⁹.

Yksilön paikan kyseenalaistaminen

Moderni länsimaisuus, joka muodoiltaan ja ihanteiltaan perustui kreikkalaiseen klassisismiin ja renessansiin, alkoi vähitellen hajota ja atomisoi-tua. Vielä 1700-luvun ja 1800-luvun kirjallisuudessa identiteetti perustui lineaariseen narratiiviseen logiikkaan. Sen sijaan 1900-luvun kirjallisuus ilmentää jatkuvaa oman paikan kyseenalaistamista, narratiivin ja historian pirstaloitumista. Mikään tuonpuoleinen ei taannut ihmisen tai historian täyttymystä. Jumala oli kuollut ja universumi oli sokea ihmisen tarpeille. Ihminen oli hylännyt itse itsensä. Kaksi mieletöntä maailmansotaa, totalitarismi, ho-okausti ja atomipommi johtivat siihen, että usko kaikkivaltiaaseen ja viisaaseen jumalaan oli kuollut. Kaikilla aloilla oli ajauduttu

¹³⁷ Tarnas 1991, 329–330.

¹³⁸ Tarnas 1991, 328.

¹³⁹ Hall 1999, 39.

umpioon. Hälytyskellot alkoivat kumista lopun alkua ja länsimaisen projektin tuhoa.¹⁴⁰ Tilanne oli päinvastainen kuin valistuksen ajalla, jolloin vallitsi loputon usko ihmisen rajattomiin mahdollisuuksiin. Länsimainen ihminen oli kulkenut pitkän matkan luottaen ensin omiin mahdollisuuksiinsa, tietoon, luonnon herruuteen ja yhä kehittyvään kohtaloonsa, mikä kuitenkin johti täysin päinvastaiseen: henkilökohtaiseen turhautumiseen, uskon menetykseen, tiedon ja tulevaisuuden epävarmuuteen.

Yksilön irtaantuminen perinteistä, auktoriteettien puuttuminen ja epävarmuuden jatkuva läsnäolo kiihdyttävät pirstoutunutta, marginaalisen postmodernin ihmisen esiintuloa. Friedman liittää tämän länsimaisen ihmisen ongelmaan kohdata *toinen*: nainen, seksuaalista vähemmistöä edustava, maahanmuuttaja ja pakolainen. Hänen mukaansa länsimaisen kulttuurihegemonian ongelmat ovat sidoksissa modernin identiteetin hajoamiseen. Tämä ilmenee haluna löytää omat juuret, maailman entisöinnissä, neljännen maailman nousuna ja uskonnon ja muiden arvojen palauttamisena. Primitiivinen ihminen nostaa päätään sekä sisältä että ulkoapäin. Pelko, joka voidaan ymmärtää myös vierauden, toiseuden pelkona, ilmaistaan erilaisissa nuorisokulttuurin tai populaaritaiteen muodoissa. Massiivinen maahanmuutto Euroopan keskuksiin ilmaisee todellisen ja symbolisen modernin hegemonian rappiota.¹⁴¹

Postmodernit identiteetin uudelleentulkinnat

Modernin mielen uudelleenrakentaminen aloitti postmodernin aikakauden. Friedrich Nietzsche oli Tarnaksen mukaan keskeinen postmodernin mielen profeetta. Hänen mukaansa arkkityyppisestä uhrauksesta, marttyyriudesta ja ihmisen sisäisestä oikeudenkäynnistä seuraisi ihmisen älyllinen kamppailu, psykologinen eristäytyminen ja vihdoin halvaannuttava hulluus. Nämä olivat juuri niitä asioita, joita Nietzsche yhdisti postmodernismiin.¹⁴² Postmoderni on kiinnostunut menneiden tulkintojen ja maailmankuvien uudelleenarvioinnista. Lisäksi aikaisemmissa tulkinnoissa

¹⁴⁰ Tarnas 1993, 393.

¹⁴¹ Friedman 1994.

¹⁴² Tarnas 1993, 394–401.

ei oltu kiinnostuneita siitä tiedosta tai niistä tulkinnoista, mitä esimerkiksi sukupuoli, etnisyyt tai sosiaaliluokkaa tuottivat. Puhuttaessa totuudesta varsinkin naistutkijat kysyvät, kenen totuudesta silloin puhutaan? Myös Stuart Hall korostaa, että feminismi niin kuin myös monet ”kolmannen maailman” vallankumousliikkeet ja rauhanliikkeet asettuivat lännen liberalismia ja idän ”stalinismia” vastaan. Toisaalta kukin kansanliike vetosi kannattajiensa sosiaaliseen identiteettiin ja täten kehitti identiteettipoliittikkaa.¹⁴³

Kyseenaistava vähemmistöjen keskuudessa kehittynyt tutkimus paljastaa, miten länsimainen kulttuuri oli toiminnallaan köyhdyttänyt muita kulttuureja, ylläpitänyt luonnon teknokraattista herruutta ja harjoittanut ihmisten sosiopoliittista hallintaa. Tarve soveltaa teknologiaa ja tieteellistaloudellista rationaalisuutta elämän kaikille aloille on ollut tuhoavaa. Postmoderni kriittisyys pyrkii hylkäämään koko länsimaisen intellektuaalisen kanonin. Sen on todettu edustavan eurooppalaisen valkoisen miehen maailmaa. Mieheen, järkeen ja sivistykseen kohdistuneet uudelleentulkinat kielivät näiden moraalisisesta alennustilasta. Länsimaisten arvojen varjolla on tehty paljon pahaa. Niistä ehkä julmimpia ovat maailmanvalloitus, muiden maiden hyväksikäyttö, kolonialismi, imperialismi, orjuus, kansanmurhat, antisemitismi ja vähemmistöjen (naisten, värillisten, homoseksuaalisten, työväenluokkaa edustavien) alistaminen. Länsimainen ylimielisyys on pitkään kohdentunut muiden kulttuureiden perinteisiin ja arvoihin. Lisäksi länsimainen hegemonia on syllistynyt kaiken elämänmuodon julkeaan hyväksikäyttöön ja koko maapallon sokeaan riistoon.¹⁴⁴

Postmoderni subjekti tarkoittaa, ettei ole kiinteää identiteettiä vaan muuttuvassa maailmassa ihminen joutuu jäsentämään identiteettiään useasti elämänsä aikana. Hall mainitsee, että mikäli ihmisellä on tunne vakaasta ja pysyvästä identiteetistä, tämä johtuu siitä, että hän on kehitellyt itselleen lohduttavan tarinan itsestään. Täysin vakaa ja muuttumaton identiteetti on lähinnä fantasiaa.¹⁴⁵ Jälkimodernissa maailmassa epävarmuus ja muutos ymmärretään pysyviksi, mikä osaltaan vaikuttaa siihen, ettei identiteetillä uskota olevan pysyvää tai muuttumatonta perustaa. Globalisaatio ja jälkimoderni elämänmuoto muokkaavat identiteettejä kaikkialla

¹⁴³ Hall 1999, 43.

¹⁴⁴ Tarnas 1993, 402–410.

¹⁴⁵ Hall 1999.

samankaltaisiksi. Media ja verkostoitunut yhteiskunta, globaali maailma, tarjoavat paljon erilaisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia yksilölle muokata omaa minäkuvaansa. Zigmunt Baumanin¹⁴⁶ mukaan jokainen on pyhiinvaellusmatkalla löytääkseen itsensä. Hän ja Hall korostavat myös, ettemme voi enää puhua identiteeteistä, joko perityistä tai omaksutuista, vaan paremminkin identifikaatiosta, mikä on jatkuva, avoin ja loputon prosessi, johon me kaikki osallistumme. Identifikaatio on joustavaa ja eri tilanteisiin mukautuvaa. Jokaisella on monia mahdollisia identiteettejä, joista muutamat nousevat sosiaalisesti merkittäviksi. Siinä mielessä myös etnisyys ei niinkään ole ikuinen ominaisuus, vaan sosiaaliin suhteisiin tukeutuva ilmiö, joka näyttäytyy yhdessä muiden identifikaatioiden kanssa.

Tiivistäen edellä kerrottua voidaan todeta, että siirtyminen modernista postmoderniin ei tapahtunut modernin häviämisen kautta, vaan sosiaalisen, kulttuurisen ja tieteellisen toiminnan välityksellä. Sen seuraukset vaikuttavat maailmanlaajuisesti kaikkiin ja kaikkialla. Tutkimuksemme kannalta on mielenkiintoista seurata, miten niiden maahanmuuttajataustaisten nuorten identiteetti muotoutuu, jotka joutuvat tasapainottelemaan yhteisöllisyyttä ja uskontoa korostavien kulttuuriarvojen ja maallistuneen ja moniarvoisuutta korostavan kulttuurin ristipaineessa. Onko vaarana eksyä tai jopa tuhoutua? Erilaiset kilpailevat elämänmuodot ja niiden mielikuvituksellinen runsaus ovat synnyttäneet suuria identiteetin kehittämiseen liittyviä odotuksia. Globaali markkinajärjestelmä on luonut ihmisen omaa subjektiviteettia koskevat markkinat.¹⁴⁷ Vaikka postmodernit identiteettiin liittyvät keskustelut auttavat ymmärtämään yksilön pirstaloitumista ja oman tilan menetystä, ne eivät käsittele moraalisia kysymyksiä rehellisyydestä, arvokkuudesta tai moraalisesta oikeudenmukaisuudesta.

¹⁴⁶ Bauman 1997.

¹⁴⁷ Launonen 2000.

4. TUTKIMUS

Tutkimuksen tarkoitus

Monien maahanmuuttajataustaisten nuorten kohdalla maantieteellinen ja kulttuurinen siirtymä Suomeen osuvat samaan ajankohtaan kuin murrosikä ja herkkä siirtymävaihe lapsuudesta nuoruuteen ja nuoruudesta aikuisuuteen. Nuoruus on haasteellista aikaa, koska nuori joutuu tekemään monia valintoja, joista vähäisimpiä ei suinkaan ole omaa identiteettiä koskevat ratkaisut. Kaikki nuoret kokevat siirtymävaiheen lapsuudesta aikuisuuteen, vaikka se todennäköisesti on erilainen eri kulttuureissa.¹⁴⁸ Toisen polven maahanmuuttajanuorten suuri haaste onkin se, että he joutuvat suorittamaan kaksoissiirtymisen nuoruuteen. He joutuvat kohtaamaan eri puolilta tulevia kulttuurivaatimuksia: oman perheen ja kulttuuriyhteisön, kaverisuhteiden ja laajemman yhteiskunnan tuomat normit, arvot ja käyttäytymiseen liittyvät valintamahdollisuudet. Näiden maahanmuuttajanuorten kaverisuhteet edustavat usein monimuotoisuutta ja monikulttuurisuutta. Kavereita on sekä valtaväestöstä mutta myös laaja kirjo eri maita ja kulttuureita edustavista nuorista.

Maahanmuuttajanuori kiinnittyy todennäköisesti vanhempiaan helpommin uuteen yhteiskuntaan ja saattaa tämän vuoksi joutua toimimaan oman vanhempiansa kotouttajana, tukijana tai sisarustensa kasvattajana. Tämä on haasteellinen tehtävä. Auktoriteettisuhteiden muutoksesta voi koitua perheiden sisäisiä konflikteja, ja nuori saattaa jäädä ilman perheen tukea,

¹⁴⁸ Scott & Scott 1998.

jolloin muiden aikuisten tuki on erityisen tärkeää. Perheen ja suvun lisäksi opetus-, nuoriso- ja joskus myös sosiaalitoimi ovat keskeisiä tekijöitä nuorten kotoutumisessa. Yhteiskunnallisesti on erittäin tärkeää tiedostaa minikälaiseen yhteiskuntaan koulutuksessa olevat nuoret ja nuoret aikuiset voivat ja haluavat osallistua. Maahanmuuttajanuorten ja nuorten aikuisten kotoutumista tulisi tarkastella kokonaisvaltaisesti nuoren ja nuorten aikuisten elämänkulun näkökulmasta, jolloin keskitytään laajemmin heidän hyvinvointiinsa. Tässä tutkimuksellisessa tarkastelussa pyritään kartoittamaan nuorten ja nuorten aikuisten omaa elämäntarinaa, maailmankuvaa ja kotoutumista uuteen yhteiskuntaan. Tutkimuksen tärkeimmiksi kysymyksiksi nousevat seuraavat toisistaan riippuvaiset ja toisiaan tarkentavat kysymykset:

1. Miten maahanmuuttajataustainen nuori määrittelee itsensä ja mihin hän haluaa kuulua
2. Ketkä muodostavat nuorten tukiryhmän (perhe, tärkeät toiset, ystävät jne.)
3. Miten maahanmuuttajataustainen nuori kiinnittyy yhteiskunnan virallisiin ja epävirallisiin tahoihin (koulu, harrastustoimi, kansalaisjärjestöt jne.)

Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset opiskelijat

Tutkimukseen osallistui 24 maahanmuuttajataustaista opiskelijaa. Ryhmässä naisia oli 13 ja miehiä 11. Työn tekijöillä oli työnsä puolesta paljon maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita, joilta tiedusteltiin, haluaisivatko he osallistua tutkimukseen. Melko moni opiskelija oli valmis haastatteluun, mutta pyrimme valitsemaan eri kulttuuritaustaa ja sukupuolta edustavia nuoria. Suomalaisessa korkeakoulussa ja ammatillisessa korkeakoulussa opiskelevia oli yhteensä yhdeksän maahanmuuttajataustaista nuorta aikuista ja aikuista. Neljätoista nuorta opiskeli lukiossa ja yksi nuorista oli ylä-asteen kymppiluokkalainen. Pakolaistaustaisia ryhmässä oli 17. Somalialaisia oli kahdeksan ja kurdeja seitsemän. Vietnamilaisyyntyinen Lan ja kamputsealaisyntyinen Lida olivat myös pakolaisia. Iranilaisen Nasran

muuton syyt eivät selvinneet haastattelussa. Vapaaehtoista muuttoa edusti seitsemän opiskelijaa. Oheiseen taulukkoon on kerätty taustatietoja opiskelijoista. Kaikkien nimet on muutettu.

TAULUKKO 1. Tutkimukseen osallistuneiden taustatietoja

Nimi	lähtömaa, vanhempien kotimaa	ikä, jolloin Suomeen ja sukupuoli	kielitaito (itse määritelty)	opiskelupaikka
Marin	Ent. Neuvostoliitto Udmurtia	aikuisena, (n)	venäjä, udmurtti, viro, suomi	yliopisto
Adriana	Hollanti	aikuisena, (n)	hollanti, suomi, englanti, ranska	yliopisto
Lida	Kamputsea	6 v. (n)	kamputsea, suomi, englanti	yliopisto
Lan	Vietnam	14 v. (n)	vietnam, suomi, ruotsi, englanti	yliopisto
Senja	Serbia	aikuisena (n)	Serbia, suomi, englanti	yliopisto
Maia	Viro	aikuisena (n)	viro, suomi	yliopisto
Jens	Viro	12 v. (m)	viro, suomi, englanti	lukio
Terkusi	Turkki (kurdi)	12 v. (n)	turkki, kurdi, suomi, englanti	ammattikorkeakoulu
Hashi	Somalia	7 v. (m)	somalia, suomi	lukio
Mustapha	Somalia	8 v. (m)	somalia, suomi	lukio
Aliya	Somalia	5 v. (n)	somalia, suomi, englanti	yliopisto
Nasir	Somalia	2 v. (m.)	somalia, suomi, englanti	lukio
Simeon	Somalia	6 v. (m)	somalia, suomi, englanti	lukio
Nasra	Somalia	15 v. (n)	somalia, suomi	lukio
Warsame	Etiopia / Somalia	7 v. (n)	somalia, suomi	10-luokka
Adan	Iran / kurdi	6 v. (n)	kurdi, suomi	lukio
Amber	Turkki / kurdi	15 v. (n)	turkki, kurdi, suomi	lukio
Rajan	Iran / kurdi	6 v. (m)	kurdi, suomi, englanti	lukio
Gare	Iran / kurdi	11 v. (m)	kurdi, farsi, suomi, englanti	yliopisto
Polan	Irak / kurdi	1 v. (m)	kurdi, suomi, englanti	lukio
Awdel	Irak / kurdi	13 v. (m)	kurdi, arabia, suomi	lukio
Dimi	Ukraina	10 v. (m)	venäjä, ukraina, suomi, englanti	lukio
Elisa	Iran	15 v. (n)	farsi, suomi	lukio
Abdi	Somalia	14v.(m)	somalia, suomi	lukio

Menetelmät ja aineiston keruu

Tutkimusmenetelmää voidaan luonnehtia narratiivis-elämäkerralliseksi tutkimusotteeksi, jossa huomio kohdentuu kertomuksiin sekä todellisuuden tuottajina että välittäjinä. Lisäksi se viittaa tutkimusmateriaaliin, analyysiin ja konstruktiiiviseen tietämisen näkökulmaan¹⁴⁹. Charles Taylor¹⁵⁰ katsoo, että ihmisen kokemus itsestään ja elämän merkityksestä juontuu siitä tarinasta, jonka valossa hän kokee olevansa tulossa jostakin ja etenemässä jostakin kohti. Tarinoiden avulla voidaan määrittää sekä paikka että liike kohti niitä asioita, mitä pidetään elämässä arvokkaana. Sisäistä tarinaa on sanottu identiteetin perustaksi. Yksi ehto vakaalle ja terveelle minäkuvalla on Giddensin mukaan oman elämäntarinan jatkuvuuden tunne sekä tarinan kertominen muille ihmisille. Jokainen tarina on vain yksi monista mahdollisista tarinoista, jonka voisi kertoa yksilön minän kehittymisestä¹⁵¹. Tarinallisuus auttaa yksilöä myös selviytymään sosiaalisten ympäristöjen vaihtumisesta, kuten juuri maastamuuton yhteydessä. Tarina kantaa yksilön kulttuuriperintöä ja luo linkin menneisyydestä nykyhetken kautta tulevaisuuteen. Ne kertovat siitä, mikä on kulloisessakin elämäntilanteessa kulttuurisesti tyypillistä ja odotettua, mutta ne voivat esittää myös uusia mahdollisuuksia. Ricour toteaa että, kun yksilön identiteetti ymmärretään sen ominaisuuksien mukaan, ajatus identiteetin pysyvyydestä tuottaa ongelmia. Ihminen ei todennäköisesti ole huomenna sama kuin eilen.¹⁵²

Ihmiset toimivat suuren osan elämästään rutiinin luomien järjestelmien avulla. Jos elämäntilanne syystä tai toisesta muuttuu, eikä aikaisempia toimintamalleja voidakaan soveltaa, joudutaan hakemaan uusia malleja tai ohjaavia sisäisiä tarinoita. Näiden löytäminen edellyttää kuitenkin aina oman minän rehellistä arviointia ja reflektointia. Gough näkee narratiivisen tutkimusotteen myös voimaannuttavana. Tarinoiden, joita luemme, kuulemme, elämme tai kerromme, kriittinen pohdinta vapauttaa meidät monista rajoittavista tekijöistä ja samalla mahdollistaa uudenlaisen luovuuden.¹⁵³ Kuten edellä todettiin, identiteetti on vahvasti kytköksissä ih-

¹⁴⁹ Heikkinen 2002, 16.

¹⁵⁰ Taylor 1995.

¹⁵¹ Giddens 1991, 53–55.

¹⁵² Ricour 1991, 194.

¹⁵³ Gough 1997.

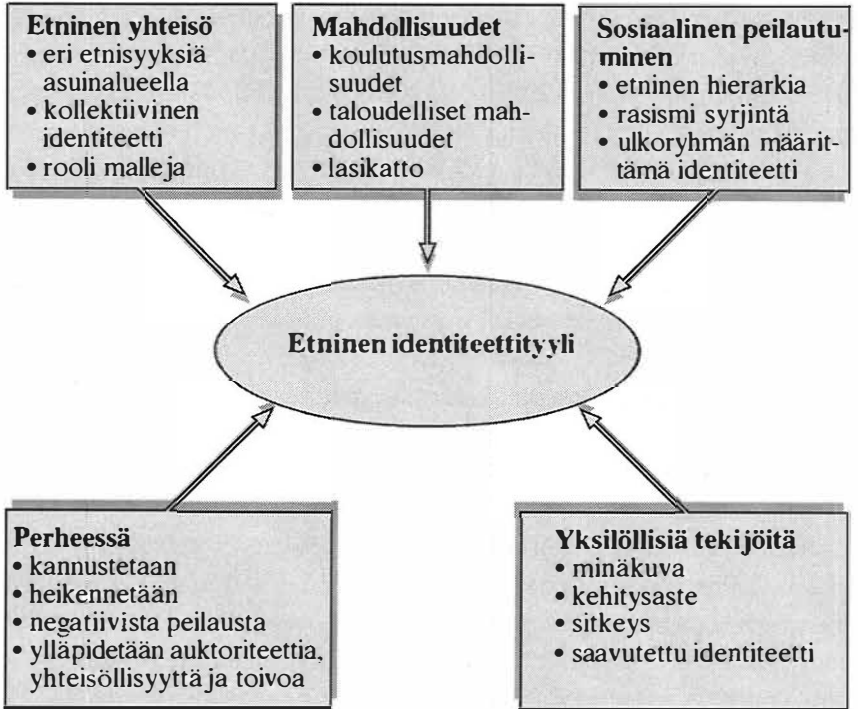
misen kykyyn kertoa oma elämäntarinansa ja jäsentää sitä merkityksellisiin vaiheisiin. Identiteetti ei ole kuitenkaan pelkkä sosiaalisen vuoropuhelun tuote, vaan sen kautta muotoutunut oma tulkintamme elämästämme. Sava pohtii, että ajattelu tarinallistetusta itsestä voisi olla perusteltua niille ihmisille, joiden itseys ja identiteetti ovat turvattomissa olosuhteissa muotoutuneet hauraiksi tai kokemus itsestä voi olla jopa arvoton.¹⁵⁴ Tällöin elämäkerrallisen lähestymistavan taustana on ennen kaikkea elämän ja identiteetin rakentuminen ja eheyttäminen tarinoina.

Menetelmänä tutkimuksessa käytettiin ns. ohjattua tarinankerrontaa, jossa edeltä käsin luotujen kysymysten (Liite 1) avulla pyrittiin varmistamaan, että tiettyihin kysymyksiin saatiin vastaus, mutta samalla sallittiin vastaajalle vapaata tarinointia elämänsä tärkeistä asioista. Haastattelukielenä käytettiin suomea. Lisäksi osa haastatelluista halusi ilmaista tarinansa tai elämäkertansa myös kirjallisessa muodossa. Vapaaehtoisesti haastatteluun osallistuneet opiskelijat, joista osa edusti tutkimuksen tekijöiden opiskelijoita, kertoivat elämästään ja vastasivat haastattelukysymyksiin noin tunnin verran. Litteroitujen haastattelujen ja vapaamuotoisten kirjoitelmien määrä oli lähes 250 sivua, joiden luokittelussa käytettiin apuna Carola ja Marcelo Suárez-Orozcon etnisen identiteetin vaihtoehtoihin vaikuttavien tekijöiden mallia.

Aineiston analyysi ja luokittelu

Aineiston luokittelussa käytettiin Carola ja Marcelo Suárez-Orozcon identiteetin muotoutumista selittävää mallia. Tutkijoilla on itsellään maahanmuuttajatausta: Carola edustaa Yhdysvaltojen eurooppalaistaustaista ja Marcello Latinalaisesta Amerikasta tullutta muuttajaa. Ei siis ihme, että he ovat tutkineet maahanmuuttajataustaisten nuorten sopeutumista yli kahdenkymmenen vuoden ajan. Harvardin yliopiston alaisessa tutkimusprojektinsa LISA:n (The Longitudinal Immigration Student Adaptation Study) tuloksissa Suárez-Orozcon (2001) korostavat, että yksilöt valitsevat erilaisia etnisiä identiteettejä elämäntilanteesta ja sosiaalisista konteksteista riippuen. Yksilön etniseen identiteettityyliin vaikuttavat monet eri tekijät, joiden suhteet ilmenevät seuraavassa kuviossa (kuvio 1).

¹⁵⁴ Sava 2004.

KUVIO 1. Carola ja Marcelo Suárez-Orozcon (2001) etniseen identiteetin ylläpitoon vaikuttavia tekijöitä

Maahanmuuttajataustaiset nuoret hyödyntävät etnisen identiteettinsä tuomaa voimaa esimerkiksi opiskelussaan. Siksi on tärkeä ymmärtää, mitkä tekijät vaikuttavat etnisen identiteetin ylläpitoon. Tässä yhteydessä etninen identiteetti viittaa siihen ryhmään, jonka arvomaailmaan nuori samaistuu ja jonka suhteen hän joutuu tekemään valintoja uudessa maassa. Aineiston analyysissä hyödynnettiin seuraavia identiteetin valintaan vaikuttavia tekijöitä: etninen yhteisö, perhe, sosiaalinen verkosto, yksilölliset tekijät, sosiaalinen peilautuminen ja koulutus. Etnisen identiteetin kehittyminen on monitahoista ja tilannesidonnaista. Kaksi- tai monikulttuurista identiteettiä ilmaisevat nuoret eivät korosta kaikkia identiteettinsä ulottuvuuksia yhtä aikaa vaan tilanteesta riippuen joitain niistä. Esimerkiksi afrikkalaistaustainen nuori on länsimaissa hyvin tietoinen vähem-

mistötaustastaan, mutta vieraillessaan isovanhempiensa luona Keniassa, hän todennäköisesti korostaa länsimaista identiteettiään. Yksilön etnisen identiteetin valintaa ohjaa mm. asuinympäristö ja sosiaaliset suhteet. Toisinaan ne voivat vahvistaa ja joskus heikentää samaistumista. Nuoret tarvitsevat myös roolimalleja.

Maahanmuuttajataustaisen perheen sisäiset jännitteet liittyvät usein vanhempien ja heidän lastensa eritahtiseen akkulturaatioon. Perheen sopeutumisella ja yleisellä hyvinvoinnilla on tärkeä merkitys lasten kehitykseen ja identiteetin muotoutumiseen. Nuoren kokema muutto tai kuuluminen tiettyyn etniseen vähemmistöön ei ole niin tärkeää kuin se, miten nämä välittyvät hänelle vanhempien kautta ja miten vanhemmat jaksavat tukea lapsiaan muuttoprosessissa. Lisäksi nuorten perinteisten perhearvojen ja erityisesti vanhempien auktoriteetin hyväksyminen vaikuttavat nuoren ja vanhempien suhteeseen. Sosioekonomisilla tekijöillä on kieltämättä myös merkittävä rooli maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten kotoutumiseen.¹⁵⁵ Keskiluokkaa edustavien maahanmuuttajien sosiaalisella pääomalla, kuten sosiaalisilla verkostoilla tai ns. inhimillisellä pääomalla, kuten koulutuksella ja elämänmuodolla, on tärkeä merkitys uuteen maahan sopeutumisessa.

Maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kouluttautumiseen ja koulussa menestymiseen vaikuttavat monet tekijät. Arvostus koulua kohtaan syntyy sekä kulttuurisiirron että sosialisoinnin pohjalta. Toisaalta valtakulttuurissa vallitsevat arvot ohjaavat myös monikulttuurisen oppilaiden koulunkäyntiä. Tutkijat korostavat, että negatiivisella sosiaalisella peilautumisella (syrjinnällä ja rasismilla) on suunnaton vaikutus etnisiä vähemmistöjä edustavien maahanmuuttajanuorten sopeutumiseen. Nuori, joka kokee syrjintää ja koulussa epäonnistumista, joutuu käymään pitkän ja vaikean kamppailun löytääkseen sovitteluratkaisun identiteettineuvotte- luissaan, sillä syvät haavat paranevat hitaasti. Lisäksi emme saa unohtaa, että yksilöiden henkilökohtaisten ominaisuuksien ja vahvuuksien esilletulo ja kehittyminen edellyttävät huolenpitoa ja nähdynsi tuleamista. Koululla ja niillä opettajilla, joita maahanmuuttajataustaiset oppilaat kohtaavat, on huomattava vaikutus heidän kotoutumiselleen ja elämänuralleen. Haasteena on suojautua yhteiskunnassa ilmenevältä syrjinnältä tai rasismilta.

¹⁵⁵ Suárez-Orozcon 2001.

Tähän vaikuttavat heidän saavutettu itsetuntonsa, toiveikkuutensa ja sisukkuutensa. Tutkimuksen kappelejako noudattaa melko tarkkaan luokittelun ohjaamia kokonaisuuksia. Jotkut asiasisällöt ovat vaatineet lähempää tarkastelua.

5. MUUTTO

Ihmiset muuttavat maasta toiseen hyvin erilaisten syiden vuoksi. Vapaaehtoista muuttoa siivittää usko paremmasta tulevaisuudesta. Rakkaus on myös yksi syy muuttoon. Pakolliseen maastamuuttoon on aina jokin painava syy. Syynä voi olla köyhyys, nälkä, vaino, sota, tarve saada koulutusta tai toive paremmasta elämästä itselle ja perheelle. Pakolaisen määritelmät eivät ole yksiselitteisiä, vaan muuttuvat tilanteen mukaan. Pakolainen on YK:n pakolaisen oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen mukaan henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansalaisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Suomen pakolaispolitiikka perustuu YK:n pakolaissopimukseen ja Suomen omaan lainsäädäntöön. Pakolainen on sekä suojelun tarpeen vuoksi tai humanitaarisista syistä oleskeluluvan saanut (turvapaikkaa hakeva) että varsinainen pakolaisaseman saanut (ns. kiintiöpakolainen) henkilö. Kiintiöpakolainen on henkilö, jolle on myönnetty maahanmuuttolupa niin kutsutussa vuosittaisessa pakolaiskiintiössä. Turvapaikan hakija on henkilö, joka pyytää suojaa ja oleskeluoikeutta vieraasta maasta maahan saapuessaan tai pian maahantulonsa jälkeen. Turvapaikanhakijan pakolaisuus todeaan vasta hakemukseen annettulla päätöksellä.¹⁵⁶

Muutolla tarkoitetaan ihmisten muuttoa 1) paikasta toiseen saman yhteisön tai alueen sisällä, 2) yhdestä yhteisöstä / maasta toiseen tai yhdeltä alueelta toiselle saman maan sisällä ja 3) yhdestä yhteisöstä toiseen

¹⁵⁶ Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 1993.

yhteisöön toisessa maassa. Muuton yhteydessä on erotettavissa kaksi korreloivaa tekijää: maantieteellinen etäisyys ja muutoksen suuruus tai laatu. On mahdollista, että ihminen muuttaessaan suhteellisen lähelle kilometreissä laskien, kokee suuria sosiokulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia eroja.¹⁵⁷ Lapset jotka muuttavat vanhempiensa kanssa maasta toiseen ovat joko ensimmäisen tai toisen polven siirtolaisia. Toisen polven siirtolaisuus Liebkindin mukaan määritetään yleensä syntymämaahan mukaan. Jos henkilö on syntynyt uudessa maassa tai toinen vanhemmista on syntynyt ulkomailla, hän on toisen polven siirtolainen. Toiset määritelmät pitävät toisen polven siirtolaisina myös niitä, jotka ovat syntyneet ulkomailla mutta saapuneet maahan jo varhaislapsuudessaan. Jos on saapunut uuteen maahan vanhempiensa kanssa, on tavallaan toisen polven siirtolainen iästä riippumatta, mutta ensimmäisen polven siirtolainen, jos on jo ylittänyt kouluikänsä. Tutkimuksesamme on yhdeksän toisen polven maahanmuuttajaa.¹⁵⁸

Matkakertomuksia

Jokaisen matka on erilainen, mutta pakolaisuus on usein haaste henkilölle itselleen mutta myös vastaanottavalle yhteiskunnalle. Ryhmässämme oli 17 pakolaistaustaista nuorta ja nuorta aikuista, joten on hyvä ymmärtää ainakin vähän pakolaisuuteen ohjanneita syitä. Yksi haastatelluista sanoikin, että ehkä suomalaisille pitäisi kertoa muista kulttuureista mutta myös siitä, miksi me olemme täällä ja mitä maassamme tapahtuu. Seuraavassa on kahden pakolaistaustaisen nuoren aikuisen kertomus pakomatkastaan. Lisäksi mielenkiintoisen yhteensattuman vuoksi tutkimukseen osallistui kaksi nuorta naista, joiden kohtaloihin vaikuttivat Vietnamin ja Kamputsean väliset vihamielisyydet. Samalla tarkastellaan Vietnamin, Somalian ja Kurdistanin lähihistorioita, joissa tarkennetaan pakolaisuuteen johtaneita yhteiskunnallisia ja poliittisia taustoja.

¹⁵⁷ Räsänen & Virtanen 1994, 106.

¹⁵⁸ Liebkind 1994, 10–11.

Lanin pako Vietnamista

Vietnamilaisia pakolaisia saapui Suomeen 1970-luvulla. Lanin tarina on ainutkertainen yksilötarina, mutta se edustaa myös universaaleja tunteita ja jopa syitä pakolaisuuteen. Hän syntyi seitsemänkymmentäluvulla Vietnamissa, tarkemmin sanottuna Pohjois-Vietnamissa eräässä teollisuuskaupungissa. Lanin isä oli autonkuljettaja ja äiti oli jonkin aikaa hiilikaivoksella töissä ja myös eräässä metallitehtaassa toimistoapulaisena. Elämä oli vaikeaa näin jälkeenpäin ajateltuna. Maa oli Yhdysvaltojen kauppasaarrossa. Elettiin elintarvikkeiden ja tavaroiden puutteessa. Vanhemmilla ei ollut ollut varaa käydä koulua pitkälle. Heidän oli vaikea saada työpaikkaa, koska Lanin äidinpuoleinen isoisä oli ollut ranskalaisten palveluksessa hiilikaivostyöntekijöiden johtajana. Isän isovanhemmat olivat maanomistajia ja myös ranskalaisten palveluksessa.

Näiden historiallisten tekijöiden vuoksi Lanin isä ei saanut hyvää koulutusta eikä työpaikkaa. Hänen ei myöskään tarvinnut mennä armeijaan sodan aikana, mikä oli sodan jälkeen haitaksi hänelle. Lanin äiti oli myös varakkaasta suvusta, mutta sodan ja maareformin jälkeen ja isoisän sairauden takia hänen perheensä köyhtyi. Lanin äidinäitiä syytettiin porvarilliseksi, koska hän myi tavaroita torilla perheensä elättämiseksi ja lasten koulunkäyntiä varten. Lanin isä myi pimeästi japanilaisia mustavalkoisia romutelevisioita ja romuelektronikkaa, koska autonkuljettajan palkalla lapsia ei olisi voitu lähettää kouluun. Jotta romukauppa sujui, Lanin isän piti lahjoa poliiseja. Elettiin elintarvikkeiden säännöstelyn aikaa. Yksityisrittäjäjyyttä ei voinut harjoittaa.

”Vietnamin huonot taloustilanteet ja perheen omat vaikeudet veloittoivat vanhempieni avioliittoa. Isä keräsi rahaa ja lähti salaa pikkuveljeni mukanaan Hongkongin pakolaisleiriin vene pakolaiseksi. Olin silloin kaksitoista ja siskoni yksitoista. Jäin kotimaahan äitini ja siskoni kanssa. Äiti itki yötä päivää, kuin myös me lapset. Välillä meillä kävi myös poliiseja kysymässä isää. Jotkut ilkeämieliset miesnaapurit abdistelivat äitiä ja meitä, koska talossa ei ollut miestä. Me kasvatimme kanoja. Ne kuitenkin varastettiin ennen kuin voimme teurastaa ne uuden vuoden juhlaan. Kasvatimme myös banaaneja ja kaloja pikkuulammessa. Ja nekin varasteitiin. Minun ja siskoni koulunkäynti alkoi mennä huonompaan suuntaan. Meitä kiusattiin koulussa. Ja äiti oli huolissaan siitä, että siskoni ajautuisi huonoille teille. Äidin palkka ei riittänyt mihinkään. Joinakin kuukausina ei

ollut palkkaa, vaan joitain elintarvikkeita. Äiti laihtui kovasti. Hän oli huolissaan, miten elämme tulevaisuudessa ja saammeko koulutusta, kun henkilötietoihimme oli merkitty, että isä oli isänmaan petturi. Voimme olettaa vain synkeää tulevaisuutta. Miten pärjäisimme miesvaltaisessa yhteiskunnassa, joka oli köyhä ja sotien repimä ja jossa oli hyvin vanhoillisia periaatteita?” (Lan)

Lanin isän päästyä Suomeen, hän halusi lopun perheestään myös tänne. Vietnamin viranomaiset vaikeuttivat ja hidastivat asioiden käsittelyä. Naiset lähtivät pakomatkalta rajan yli Kiinaan ja pienellä veneellä sieltä Hongkongin pakolaisleirille.

”Olin kuolla pakomatalla. Onneksi tuli myrsky ja jouduimme vetäytymään rannalle. Minut saatiin ajoissa hoitoon, koska äidillä oli joitain dollareita ja kultaa mukanaan. En tiedä, mitä oli tapahtunut. Muistan vain sen, että en pystynyt syömään ja juomaan mitään. Vihdoinkin saavuimme Hongkongiin. Ehdimme asua vuoden pakolaisleirillä. Sitten saimme tulla Suomeen asumaan...En tiennyt paljoakaan Suomesta ennen tuloani. Tiesin vain isän kertomana sen verran, että Suomessa on kylmää ja paljoin lunta talvella. Ihmiset olivat ystävällisiä. Tulimme ensin ruotsinkieliselle paikkakunnalle. Isän ja pikkuveljen näkeminen oli sanoinkuvaamatonta. Kunnan viranomaiset ja perheet ottivat meidät ystävällisesti vastaan. I. sulin, että saan taas elää turvallista elämää. Mutta pian isän työttömyys, tulinen temperamentti ja äidin kielitaidottomuus synnyttivät ristiriitoja perheessämme.” (Lan)

Vietnam on ollut yksi Ranskan tärkeimmistä siirtomaista. Vuonna 1885 koko Vietnam oli alistettu Ranskan hallinnolle. Ranska piti yllä tiukkaa siirtomaahallintoa. Myös naapurimaat Kamputsea ja Laos olivat Ranskan siirtomaita, ja yhteisellä nimellä näitä kaikkia kolmea maata kutsuttiin Ranskan Indokiinaksi. Toisen maailmansodan loppuvaiheessa Japani sopi ranskalaisten kanssa Vietnamin käyttämisestä tukikohtanaan. Vuonna 1941 vietnamilaiset perustivat kommunistisen puolueen aloitteesta Viet Minh-nimisen vastarintaliikkeen. Japanin antauduttua 1945 kommunistisen puoleen puheenjohtaja julisti Vietnamin itsenäiseksi demokraattiseksi tasavallaksi. Ranska asennoitui kuitenkin Vietnamiin edelleen kuin omaan siirtomaahansa. Brittien ja ranskalaisten joukot liittyivät japanilaisten taistelussa Viet Minhiä vastaan ja valtasivat Vietnamin eteläosan pääkaupungin Saigonin takaisin. Neuvottelujen jälkeen Pohjois-Vietnam sai tietyntasteisen autonomian, mutta pysyi Ranskan yhteydessä. Ranskalaisten ja

vietnamilaisen hallituksen joukkojen kesken syntyi uusia taisteluita vuonna 1946. Kun ilmeni, ettei Ranska kykene voittamaan Vietnamia, kutsuttiin koolle 1954 Geneven konferenssi, jossa todettiin, että Vietnamilla on oikeus rauhaan ja riippumattomuuteen. Samalla Vietnam jaettiin Etelä- ja Pohjois-Vietnamiksi. Tämä sai aikaan massiivisen joukkopaon pohjoisesta etelään.

Yhdysvaltain avustuksella Etelä-Vietnam julistautui itsenäiseksi tasavallaksi. Saigonin hallitukselle annettiin Yhdysvaltojen taholta mittavaa sotilaspuuta. Yhteiskunnalliset vastakohtaisuudet kärjistyivät Etelä-Vietnamin enemmistöä edustavien buddhalaisten ja katolisten kesken. Niiden seurauksena tapahtui Yhdysvaltain tukema vallankaappaus. Yhdysvalloilla oli keskeinen osa Vietnamin sodassa ja sen liikkeellepanemissa pakolaisvirroissa. 1960-luvulla Yhdysvallat alkoi tuoda joukkojaan Etelä-Vietnamin hallituksen joukkojen tueksi. Sota kiihtyi kaiken aikaa ja vuonna 1972 ryhdyttiin Pariisissa käymään rauhanneuvotteluja sodan eri osapuolten kesken. Uusien sotatoimien ja Etelä-Vietnamin luhistumisen jälkeen maa yhdistettiin 1975. Rauhantila ei kuitenkaan kestänyt vaan 1978–1979 Vietnam lähetti joukkonsa naapurimaahansa Kamputseaan. Vietnamilaisten läsnäolo Kamputseassa vuoteen 1992 saakka ei saanut maailmalla ymmärrystä. Monet maat jäädäyttivät jo alkaneen humanitaarisen avun Vietnamille.¹⁵⁹

Aliyan matka Somaliasta

Tutkimukseemme osallistui kahdeksan somalitaustaista opiskelijaa. Suomessa somalialaiset ovat edelleen suurin afrikkalaistaustainen maahanmuuttajaryhmä, ja heitä arvioidaan olevan yli neljä tuhatta. Aliyan matkakertomus on yksi heidän tarinoistaan. Hänen kuvauksensa on monin tavoin lohdullisempi kuin Lanin, vaikka hänkin perheineen joutui oleskelemaan eripituisia jaksoja Qatarissa, Syyriassa ja Venäjällä. Ennen matkaa kaikki oli hyvin. Aliyanin isällä oli kauppa Somaliassa ja kielitaitoinen äiti toimi yritysjohtajan sihteerinä. Aliya itse oli juuri aloittanut koulunkäynnin viiden vanhana. Koulun aloitukseen liittyi kaikkea kivaa ja jännittävää,

¹⁵⁹ Kokkarinen 1993, Pentikäinen 2005.

sillä olihan ostettava kynät, kumit ja kaikenlaista muuta kouluun liittyvää. Mutta sitten alkoi sota.

Monelle somalialaiselle lentolipun ostaminen merkitsi päätöstä maanpakoon lähtemisestä. Yleensä he lähtivät Aeroflotin koneella, koska viimeiset lentoyhteydet sodan aikana Somaliasta olivat Mogadishusta Moskovaan. Myös Aliyan äiti alkoi järjestää matkaa, mutta sai ostettua liian vähän lippuja, jotta koko perhe olisi voinut lähteä yhdessä. Päätäväinen äiti sanoi, ettei lähde ilman omaa äitiään, joten Aliyan isä antoi oman lippunsa mummille. Matkaan lähti viiden naisen joukko. Isä tuli kolme vuotta myöhemmin Suomeen perheen yhdistämisluvan avulla. Päinvas-toin kuin vanhemmat siskonsa Aliya ei muista pakomatkaltaan mitään pelottavaa tai stressiä aiheuttavaa, koska hänellä oli luja luottamus äitinsä järjestelykykyyn. ”Luotin siihen, että äiti oli hoitanut reitimme ja mihin vaan menimme, äiti sai paikasta kodikkaan.”

Aliyan perheen matkalle johtavilla syillä on pitkä historiallinen tausta, mutta viime vuosien dramaattiset tapahtumat saivat myös Aliyan äidin ostamaan nuo viisi lentolippua. Vuoden 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa Somaliassa elettiin maan historian dramaattisimpia aikoja, kun sisällissodassa eri poliittisesti ja taloudellisesti sitoutuneet ryhmittymät ajautuivat toistuvasti väkivaltaisiin yhteenottoihin. Sota aiheutti koko valtiojärjestelmän hajoamisen sekä siviilien ja sotilaiden joukkopaon maassa ja maasta. Sotatilanne seurasi pitkällistä poliittista ja historiallista kehitystä. Tavoitteena oli rakentaa moderni kansallisvaltio siirtomaavallasta vapautumisen jälkeen. Afrikan sarvesta tuli 1800-luvun jälkipuoliskolla siirtomaavallotusten näyttämö, kun kolme ulkovaltaa, Iso-Britannia, Ranska ja Italia, kilpailivat alueesta.

Britannia tunkeutui Afrikan sarveen Intian kauppareittien avulla. Asemaansa turvatakseen Iso-Britannia teki pohjoisen klaanien kanssa liittosopimuksia, joiden tarkoituksena oli vastustaa muiden siirtomaavalttojen, Italian, Ranskan ja Egyptin valloituspyrkimyksiä. Ranskan kiinnostus rannikkoon juonsi juurensa Madagaskarin haltuunotosta ja Indokiinan hallinnasta. Siirtomaavalttojen kilpailu johti lopulta ranskalaisten Somalimaan (nykyisen Djiboutin) perustamiseen. Italia kiinnostui Afrikan jaosta muita myöhemmin ja vakiinnutti asemansa Somaliassa 1927. Myös Etiopialla on tärkeä merkitys somalikansojen historiassa. Vuonna 1960 syntyi So-

malian tasavalta.¹⁶⁰ Vuosien 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa tapahtuneet veriset sisällissodat ovat perussyitä maassamme asuvien somalialaisten pakomatkoille.

Anne Alitolppa-Niitamon mukaan somalitaustaiset pakolaiset, jotka saapuivat Suomeen yhdeksänkymmentäluvun alkupuolella, erottuivat muista pakolaisryhmistä perheen kokoonpanon ja kasvatuksellisen taustan suhteen.¹⁶¹ Yli puolet niistä Suomeen saapuneista pakolaisista oli alle 20-vuotiaita ja melkein kolmasosa kaikista perheistä oli yhden vanhemman perheitä.¹⁶² Monen somalipakolaisen perhe oli kokenut valtavia muutoksia. Osa perheistä oli menettänyt jommankumman aikuisen tai jopa lapsia tai sitten matkalla osa oli eronnut tai muodostanut uusia perheitä. Tutkimuksessa mukana olleiden Hashin, Mustaphan ja Nasran perheet ovat sodan ja muuton vuoksi hajonneet. Alitolppa-Niitamo korostaakin, että haavoittuvin ryhmä oli alle 18-vuotiaiden somalilasten ja nuorten joukko. He saapuivat Suomeen ilman vanhempiaan ja moni heistä oli asunut pitkään eri laitoksissa ennen perheenyhdistämistä.

Kurdien loputon matka

Haastatelluista nuorista seitsemän edusti kurdeja: Terkusi, Adan, Amber, Rajan, Gere, Polan ja Awdel. He kaikki olivat ylpeitä kurditaustastaan ja tunsivat hyvin oman kansansa vaikean historian. Kaikkien perheet olivat joutuneet jättämään kotimaansa poliittisista syistä. Kurdistan sijaitsee Lähi-idässä, ja siihen kuuluu osia Turkista, Irakista, Iranista, Armeniasta, Azerbaidžhanista ja Syyriasta. Sen rajojen määrittely on vaikeaa, koska mikään edellä mainituista valtioista ei tunnusta Kurdistania väestöllisenä ja maantieteellisenä kokonaisuutena. Joidenkin arvioiden mukaan Kurdistanissa asui n. 25 miljoonaa ihmistä ja toisten arvioiden mukaan jopa 40 miljoonaa ihmistä. Kolmeneljäsosaa kurdeista on ainakin nimellisesti sunnimuslimeja, ja shiilaisia kurdeista on likipitään 4 miljoonaa, joista suurin osa Iranin kurdeja. Uskonto ei yksistään yhdistä kurdeja; vaikka suuri osa kurdeista onkin muslimeja. Kurdien sanotaan suhtautuvan yleisesti ottaen

¹⁶⁰ Hautaniemi, 2004; Pentikäinen 2005.

¹⁶¹ Alitolppa-Niitamon 2002.

kunnioittaen eri uskontoihin, koska kurdilyhteisö on itsessäänkin moniarvoinen; kurdien joukossa on muslimien lisäksi ortodoksikristittyjä, juutalaisia, ateisteja, bahai-uskonnon edustajia ja eristyksessä eläviä jesidejä.¹⁶³

Kurdistan koostuu pääasiassa vuoristoisesta Keski- ja Pohjois-Zagrosin alueesta. Vaikka alue on toisaalta karun vuoristoista, ovat vuorten väliset laaksot viljavia, mikä johtuu siitä, että Tigris ja Eufrat joet saavat alkunsa Kurdistanin alueelta. Kurdit ovat eläneet niin vahvassa symbioosissa vuorten kanssa, että vuorista ja kurdeista on tullut melkein synonyymejä toisilleen. Kurdien koti päättyy sinne, minne vuoretkin päättyvät. Kurdit ovat selvinneet erillisenä kansana juuri vuorilla asumisensa ansiosta. Kevin McKiernan vertaa kurdien ja intiaanien historiaa toisiinsa ja toteaa niissä olleen paljon yhteneväisyyksiä: Niitä yhdisti kummankin kulttuurin ikivanha sivilisaatio, sukuyhteyksien korostaminen, samankaltaiset kokemukset sorrettuna olosta, sekä taistelu oman kielen ja kulttuurin säilymisen puolesta. Loppujen lopuksi kurdeille näyttäisi kuitenkin käyneen paremmin kuin Amerikan alkuperäisväestölle, joka lopulta pakosulautettiin uuteen Amerikkaan.¹⁶⁴

Historiankirjoitus ei kuitenkaan tunne yhtenäistä Kurdistania. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Ottomaanien valtakunta hajosi Turkiksi ja siitä irrotettiin mm. Irak ja Syyria Iso-Britannian hallintaan. Ennen ensimmäistä maailmansotaa Kurdistan oli jaettu Persian shaahin, Turkin sulttaanin ja Venäjän tsaarin kesken. Kurdikansan tragedia on se, että heidän kotimaanaan pitämäänsä aluetta ”Kurdistania” ei ole koskaan tunnustettu itsenäiseksi valtioksi, vaikka nykyisen Pohjois-Iranin alueella sijaitsekin 40-luvulla vuoden verran Kurdistan niminen valtio, johon kuului Kurdistanin Iranin puoleinen osa. Pääasiallinen syy siihen, ettei itsenäistymispyrkimyksissä ole onnistuttu lienee se, että Kurdistan sijaitsee, sekä taloudellisessa että sotilaspoliittisessa mielessä erittäin strategisella alueella. Ensinnäkin Kurdistanin alueella sijaitsevat suuret öljyvarannot, joista nykyiset isäntämaat eivät aio luopua. Toiseksi Yhdysvaltojen intresseissä on pitää Kurdistanin tilanne vakaana, toisin sanoen ennallaan, koska Kurdistanin lähettyillä kohtaavat sen tärkeimmät Lähi-idän viholliset ja

¹⁶² Suomen tilastotietokeskus, 2000; 1999.

¹⁶³ www.washingtonpost.com

¹⁶⁴ McKiernan 2006, 360–361

liittolaiset. Kolmanneksi, mikäli Kurdistanin valtio luotaisiin, se lohkaisi itsenäistyessään (kurdien mielissä *parhaimmillaan*, ja Turkin mielestä *pahimmillaan*) kolmasosan Turkin valtiosta, ja suuria alueita muistakin virallisista isäntämaistaan. Edellä kerrotusta huolimatta kurdit tuntevat itsensä tällä hetkellä voittajiksi. Kurdit ovat nimittäin nousseet nyt merkittävään asemaan Irakissa, jossa maan uusi presidentti on myös kurdi. Irakin hyökättyä Kuwaitiin 1991 kurdeille luotiin Pohjois-Irakiin oma suojavao-ohjelme, ja Yhdysvaltojen kukistettua Saddamin hallinnon vuonna 2003 aloitettiin Pohjois-Irakissa uuden Kurdistanin rakentaminen. Eräs maailman vanhimmista kansoista on saanut – ”in all but name” – epävirallisen itsenäisyyden.¹⁶⁵

Sopeutumisprosessin vaiheita

Maahanmuuttajat saattavat oireilla ja reagoida elämäntilanteensa muutokseen monia vuosia. Uuteen maahan ja kulttuuriin muuttaminen aiheuttaa jonkinasteisen kulttuurisokin. Vasta maahan saapunut saattaa kokea kaiken uutena ja mielenkiintoisena. Eletään ns. ”kuherruskuukautta”. Mennyt torjutaan mielestä ja halutaan oppia uusi kieli ja uudet tavat. Sue & Sue kutsuvat ensimmäistä maahantuloa seurannutta kautta konformisuusvaiheeksi, jossa uusi tulokas ihannoii valtakulttuuria. Hän haluaa tulla mahdollisimman pian valtaväestön kaltaiseksi, jopa siinä määrin, että omaksuu valtaväestön ennakkoluulot omaa kulttuuriryhmäänsä kohtaan. Sulautumisvaiheen seurauksena yksilön itsetunto heikkenee. Tietoisuus siitä, ettei muutos tapahdukaan toivotun mukaisesti ja että valtakulttuurin ilmaisema epäystävällisyys aiheuttavat pettymyksiä, nostaa torjutut menetykset ja kokemukset vähitellen mieleen. Alkaa ristiriitavaihe, jolloin valtakulttuurissa huomataan epäkohtia ja omassa kulttuurissa myös hyviä puolia. Omassa kulttuurissa havaitaan nyt positiivisia piirteitä, ja se siirtyy pyyteettömän ihannoinnin kohteeksi. Tällöin myös alkuperäiskulttuurin arvot hyväksytään kyseenalaistamatta. Oman kulttuuriarvostuksen lisääntymisen myötä yksilön itsetunto vahvistuu. Tämä mahdollistaa myös empatiantunteet muita vähemmistöjä kohtaan. Suurin osa palautetusta

¹⁶⁵ Laari-Abdulhamed 2008.

energiasta käytetään kuitenkin oman ryhmän ja valtaväestön välisen selvittelyyn.¹⁶⁶

Ristiriitavaiheen jälkeen yleensä seuraa uppoutumis- tai vastustusvaihe, jossa oman kulttuurin merkitys korostuu. Monenlaiset tunteet vaihtelevat. Toisaalta koetaan ylpeyttä omaa kulttuuria kohtaan ja toisaalta taas häpeää ja syyllisyyttä omiensa, varsinkin kotimaassaan vaikeisiin olosuhteisiin jääneiden omaisten tai oman ryhmänsä edustajien vuoksi. Valtakulttuuri saatetaan kokea alistavana ja riistävänä, joten vihantunteet sitä kohtaan vahvistuvat. Vastustusvaiheessa koettu viha vie paljon energiaa ja yksilö saattaa kokea itsensäkin negatiivisesti. Vanhemmat, jotka eivät opi suomen kieltä tai kulttuuria eivätkä tämän takia voi osallistua aktiivisesti työelämään, pyrkivät elämään niin paljon kuin mahdollista perinteisen lähtömaan tapaan eli jäivät uppoamisvaiheeseen. Toisaalta myös ne vanhemmat, joilla on syrjäntäkokemuksia valtakulttuurin taholta, puolustautuvat pitäytymällä perinteisiinsä ja tapoihinsa entistä tiukemmin ja muuttavat käytöstään suvaitsemattoman jäykäksi.

Päästäkseen eteenpäin maahanmuuttajan tulee pystyä tarkastelemaan asioita kriittisesti. Tarvitaan itsetutkiskeluvaihetta. Verratessaan omia kokemuksiaan ryhmän muihin jäseniin muuttaja voi kokea ryhmänsä kannanotot ja mielipiteet liian jyrkinä. Myös valtakulttuuria tarkastellaan kiihottomammin ja sen arvot ja käytännöt hyväksytään harkiten. Näiden vaiheiden jälkeen maahanmuuttaja saavuttaa integraatiovaiheen, joka mahdollistaa eheytyneen monikulttuurisen identiteetin. Saavutettuaan sisäisen varmuuden hän voi tarkastella asioita monelta eri kannalta ja päättää itse, mitä asioita hyväksyy vanhassa ja uudessa kulttuurissaan. Hän on ylpeä omasta etnisyydestään, mutta ei sitoudu sen arvoihin ehdoitta. Hän tuntee empatiaa niin ryhmänsä jäseniä kuin myös kaikkia muitakin ihmisiä kohtaan ja ymmärtää ihmisten asenteiden ja käyttämisen johtuvan yksilöllisistä eroista. Valtakulttuuria arvostetaan valikoiden ja ystävyssuhteita solmitaan samanhenkisten ihmisten kanssa.¹⁶⁷

Berryn (1992) tunnetussa akkulturaatiomallissa valtaväestön ja maahanmuuttajien suhteet osaltaan vaikuttavat siihen, valitsevatko maahan tulleet assimilaation (sopeutumisen), separaation (vetäytymisen), integraation

¹⁶⁶ Sue & Sue 1990; 2003.

¹⁶⁷ Sue & Sue 1990, 106–107, 2003, 241–225

Identiteetin kehitysvaihe	Suhde itseän	Suhde oman kulttuurin jäseniin	Suhde vähemmistökuulttuuriin	Suhde valtaväestöön
Konformisuus	Alhainen itsearvostus tai neutraali	alhainen oman ryhmän arvostus tai neutraali	syriivä tai neutraali	ryhmää arvostava
Ristiriita	ristiriita itsearvostuksen ja ryhmäarvostuksen välillä	ristiriita alhaisen oman ryhmän arvostuksen ja jaettujen kokemusten välillä	ristiriita dominoivana pidetyn ja ryhmäalivarvostuksen välillä	ryhmäarvostuksen ristiriita
Vastustus ja sulautuminen	itseään arvostava	korkea ryhmäarvostus ja tunne kulttuurikeskisuudesta	muita kulttuureja kohtaan tuntemaan empatian ristiriita	ryhmää aliarvioiva
Itsetutkiskelu	itsearvostushuolia	huoli epätasaroisesta arvostuksesta	huoli etnosentrististä perusteista muiden tuomitsemiselle	ristiriita ryhmäalioivoinnin syistä
Integraatio	itseään arvostava	ryhmää arvostava	ryhmää arvostava	valikoiva arvostus

KUVIO 3. Suen ja Suen (2003) viisivaiheinen kulttuuri-identiteetin kehittymisen malli

(yhdentymisen) vai marginalisaation (syrjäytymisen). Integraatiota edeltävistä vaiheista Suen & Suen kuvaama konformisuus muistuttaa Berryn assimilaatioasennetta ja uppoutuminen separaatiota. Jonkinasteisen integraation saavuttaminen on välttämätöntä kahden kulttuurin piirissä elävälle ihmiselle. Integraatiolla voidaan ymmärtää vanhan ja uuden kulttuurin yhteensovittamista, mutta myös yksilön sisäistä pyrkimystä eheän elämäntarinan kokoamiseen ja muutosten ymmärtämiseen sekä toimintakyvyn ylläpitämiseen¹⁶⁸. Maahanmuuttajanuori samastuu luonnollisesti valtakulttuuriin, mutta kokee väistämättä yhteenkuuluvuutta myös alkuperäiseen kasvukulttuuriin. Reaktiot näihin samastumisiin voivat olla kielteisiä tai myönteisiä, ratkaisua etsiviä tai jotakin tältä väliltä¹⁶⁹.

Tutkimuksemme osallistuneet eivät tarkemmin eritelleet uuteen kulttuuriin sopeutumistaan, mutta kertomuksista käy ilmi esimerkiksi sopeu-

¹⁶⁸ Mikkola 2001, 39.

¹⁶⁹ Liebkind 1988, 240.

tumiseen liittyvä itsetunnon lasku mm. Lanin ja Lidan puheenvuoroissa. Toisaalta osa nuorista ja nuorista aikuisista oli edelleen vastustusvaiheessa (Jens, Adan). Vain Marin pohti kotoutumistaan:

”No kaipa se meni ihan kuin kirjassa on. Ensín on ihastus ja sitten halusin pois. Kuitenkin minähán olen tämän yhteiskunnan jäsen. Sitten varsinkin kun sain kansalaisuuden, se olisi se ihana asia.” (Marin)

Maahanmuutto ja identiteetti ovat sidoksissa toisiinsa. Maastamuutto toiseen maahan heikentää ihmisen tietoisuutta siitä, kuka hän on. Muuton jälkeen identiteetti on muokattava vaihtuneeseen paikkaan, kieleen ja kulttuuriin sopivaksi. Valtaväestön asenteilla on tärkeä rooli maahanmuuttajataustaisten ihmisten identiteetin uudelleenmuokkaukseen. Tarkasteleminen ensin haastateltujen omia näkemyksiä siitä keitä he ovat ja mihin he kuuluvat.

6. KUKA MINÄ OLEN?

Lapsuudesta nuoreen aikuisuuteen siirryttäessä nuoret joutuvat tekemään päätöksiä, keitä he ovat ja mitä he haluavat tulevaisuudelta. He työstävät identiteettiään. Maahanmuuttajataustaiset nuoret muokkaavat identiteettiään oman etnisen ryhmänsä keskuudessa¹⁷⁰ ja eri määrin valtakulttuuria edustavien kanssa. Heidän suhtautumisellaan omaan ja kansalliseen ryhmään, tai mikäli he yhdistävät ne kaksikulttuuriseksi identiteetiksi, on suuri vaikutus heidän psykologiseen sopeutumiseensa¹⁷¹. Perhe toimii arvojen, perinteiden ja elämänmuodon siirtäjänä, sen keskuudessa nuoret omaksuvat oman (etnisen) kulttuurinsa. Useimpien maahanmuuttajaperheiden arvot korostavat yhteenkuuluvuutta laajempaan perheyhteisöön¹⁷² mutta myös perheenjäsenten henkistä ja taloudellista tukemista.

Kysymyksemme, kuka sinä olet, herätti monenlaisia reaktioita: hiljaisuutta, hämmällisyyttä ja pitkiä selostuksia. Useat antoivat vastaukseksi nimensä ja ikänsä. Oli pari yllättävääkin vastausta. Sekä hollantilaistaustainen Adriana että serbitaustainen Senja totesivat, että kysymys oli tosi vaikea näin äkkiseltään. Adriana määrittä itsensä ensisijaisesti äidiksi, mutta hän oli paljon muutakin kuten työssäkävijä, opiskelija, harrastaja ja lukija. ”*Kun on paljon nähnyt maailmaa, ei ole niin yksinkertaista selittää kuka on.*” (Adriana) Senja sen sijaan ei halunnut määrittää itseään, koska hän ei tarkkaan tiennyt, kuka hän juuri nyt oli, mutta monia eri rooleja hänelläkin oli.

¹⁷⁰ Phinney, 1990.

¹⁷¹ LaFromboise et al., 1993; Liebkind & Vedder, 2001.

¹⁷² mm. Phinney, Org & Madden, 2000.

Identiteetti koostuu monista eri palasista: iästä, sukupuolesta, etnisyydestä, kyvykkyydestä, uskonnosta, kielestä, sosiaaliluokasta ja maantieteellisestä paikasta. Ne ovat kaikkia niitä määritteitä ja nimilappuja, joita ihmiseen voi liittää. Ehkä on syytä korostaa maantieteellisen paikan merkitystä identiteetin muodostamisen yhteydessä. Sillä paikalla, paikkakunnalla tai maalla, missä henkilö kasvaa tai mihin hän muuttaa, ei suinkaan ole vähäpätöinen merkitys sille, kuka saan olla ja keneksi hän voi tulla. Paikallinen kulttuuri omalta osaltaan määrittää kasvatuksen muodot ja tavoitteet. Kasvatuksella on erittäin tärkeä merkitys siihen, minkälaiseksi muodostuu yksilön identiteetti, jonka oletetaan kattavan yksilöllisen ja yhteisöllisyyden ytimen. Charles Taylor korostaa vuorovaikutuksen merkitystä ja muilta ihmisiltä saatavaa tunnustusta identiteetin muokkaamiselle. Tarvitsemme toisia ihmisiä ymmärtääksemme itseämme, sillä määrittelemme identiteettimme käymällä dialogia meille tärkeiden ihmisten meissä näkemien identiteettien kanssa.¹⁷³

Toisaalta demokratisoituneessa yhteiskunnassa ihmiset määrittelevät itsensä sosiaalisilla rooleilla. Tällöin yksilön arvokkuus ilmaisee hänen tasa-arvoisuuttaan suhteessa muihin ihmisiin. Moniarvoisessa yhteiskunnassa ulkopuolinen auktoriteetti (yhteiskunnan normit) ei enää välttämättä määritä keitä me olemme, jolloin meidän on oltava rehellisiä itsellemme. Rehellisyys toimii yksilön autenttisuuden välineenä. Anthony Giddens puhuu minän refleksiivisestä projektista, jota rakennetaan elämäntarinoiden välityksellä monien mahdollisuuksien maailmassa. Ne sisältävät myös riskejä, jolloin vaarana on identiteetin kadottaminen. Nykyisyys rikkoo pienten yhteisöjen identiteettiä suojelevat kehykset ja korvaa ne laajemmilla anonyymeillä yhteisöillä.¹⁷⁴ Oma aikamme tuottaa eksesissä oleminen mutta myös uusia löytämisen kokemuksia¹⁷⁵.

Kulttuuri-identiteetti minän määrittäjänä

Etninen identiteetti

Kulttuuri-identiteetti viittaa laajempaan järjestelmään kuin vain itse valittuihin ryhmiin. Se merkitsee kuuluvuutta yhteen tai useampaan ryhmään ja tunteisiin, jotka liittyvät ryhmän jäsenyyteen¹⁷⁶. Kuuluminen tiettyyn kulttuuriryhmään on myös osa yksilön sosiaalista identiteettiä. Maahanmuuttajille sosiaalinen identiteetti voi sisältää identifikaation omaan etniseen ryhmään tai alkuperäiskulttuuriin (etninen identiteetti) ja samalla kuuluminen laajempaan yhteisöön (kansallinen identiteetti). Etnisen ja kansallisen identiteetin oletetaan muuttuvan aikaa myöten eri yhteyksistä riippuen ja eri sukupolvien välillä¹⁷⁷. Käsitteitä etninen identiteetti, kulttuuri-identiteetti ja kansallinen identiteetti käytetään toisinaan toistensa synonyymeina, vaikka niillä ei ole täysin samanlaista merkitystä. Toisinaan ihmisen on tärkeää korostaa etnisyyttään, vaikka hän ei välttämättä haluaisikaan korostaa yhteyttään valtioon, josta on lähtenyt. Esimerkiksi Ruotsissa asuva ei välttämättä enää korosta suhdettaan Suomi-nimiseen valtioon, vaikka se on hänelle tärkeää ja hän osittain ylläpitää suomalaista perinnettään.

Etninen ja kansallinen identiteetti voivat olla ryhmäidentiteetin kaksi eri aluetta, jotka vaihtelevat itsenäisesti. Jokainen identiteettialue voi olla vahva ja kehittynyt tai heikko ja alikehittynyt.¹⁷⁸ Molemmat identiteetti-alueet voivat vaikuttaa toisiinsa, ja sillä voi olla erilaisia seurauksia riippuen identiteetti-alueiden vahvuuksista. Nuoruudessa identiteetin kehittyminen voi olla haastavaa, varsinkin jos on neuvoteltava erilaisissa yhteisöissä ja jopa niiden välillä¹⁷⁹. Iän lisääntyessä kehittyneemmät kognitiiviset kyvyt kannattelevat minän rakennusprosessia. Kuitenkin kehitys riippuu yksilön sosiaalisesta ympäristöstä kuten perheestä, yhteisöstä ja valtakul t

¹⁷³ Taylor 1995, 59–73.

¹⁷⁴ Giddens 1991, 5, 33.

¹⁷⁵ vrt. Hall 1999.

¹⁷⁶ Phinney 1990.

¹⁷⁷ Phinney 2003.

¹⁷⁸ Bourhis et al. 1997.

¹⁷⁹ Phinney, 1990; Liebkind, 2001.

tuurin sosiaalisista suhteista. Maahanmuuttajanuoren etnisen identiteetin kehittyminen edellyttää kotona opittuja etnisiä asenteiden, arvojen ja käytänteiden tarkastelua ja niiden kriittistä vertailua valtakulttuurin arvoihin ja käytäntöihin¹⁸⁰. Tämä prosessi voi vahvistaa omaan ryhmään kuulumista tai sitten epävarmuutta tai jopa oman ryhmän vastustamista tai hylkäämistä¹⁸¹.

Haastatelluilta nuorilta haluttiin saada selville heidän etninen identiteetinsä ja sen suhde valtakulttuuriin. Tavoitteena oli myös ymmärtää, miten nuoret olivat työstäneet monikulttuurista identiteettiään. Kukaan ei kokenut olevansa täysin suomalainen ja edustavansa valtaväestöä. Sukupuolten välillä ei tässä suhteessa ollut eroja. Oman kansalaisuuden määrittelemisen oli heille hankalaa, sillä he tunsivat itsensä osittain somalialaisiksi, kurdeiksi tai ukrainalaisiksi. Useiden vastaajien kohdalla suomalaistumiseen vaikutti aika. Mitä kauemmin nuori oli ollut Suomessa, sitä suomalaisemmaksi hän koki muuttuvansa. Kotoutumisprosessia tutkineet ovat lähestyneet uuteen maahan sopeutumista eri lähtökohdista käsin. Psykologit korostavat yksilöä ja yksilöllisiä eroja, kun taas antropologit saattavat korostaa kulttuurien välisiä eroja. Sosiologit sen sijaan pyrkivät ymmärtämään instituutioiden vaikutusta sopeutumiseen, ja poliittisen tutkimuksen piirissä korostuvat kansalliset monikulttuurisuusohjelmat.¹⁸²

Oheisena on tutkimukseen osallistuneiden itse määrittelemä kulttuuri-identiteetti. Lisäksi on huomioitu haastateltujen kaverisuhteet ja itse raportoima tyytyväisyys uudessa maassa. Melko ylimalkaisessa luokittelussa on käytetty apuna Phinney et al. luokittelumallia¹⁸³. Sen mukaan integraatioprofilia edustavilla maahanmuuttajataustaisilla nuorilla on vahva etninen identiteetti mutta myös, joskin jonkin verran heikompi, kansallinen identiteetti. He ovat sujuvia suomen kielessä ja usein käyttävät sitä enemmän kuin omaa etnistä kieltään, jonka hallitsevat myös hyvin. Etnistä profiilia edustavat maahanmuuttajanuoret ilmaisevat vahvaa etnisyyttä ja käyttävät omaa etnistä kieltään paljon. Sosiaaliset kontaktit löytyvät oman etnisen ryhmän piiristä. He ilmaisevat jonkin asteista eristäytymistä valta-

¹⁸⁰ Phinney 1989.

¹⁸¹ Brown 2000.

¹⁸² Phinney et al. 2006, 229.

¹⁸³ Phinney et al. 2006.

kulttuurista, varsinkin syrjäntäkokemusten ohjaamana. Kansallista profiilia ilmaisevat nuoret sen sijaan haluavat assimiloitua ja käyttää vain kansallista kieltä. Heillä on yleensä vähän kontakteja omaan etniseen ryhmäänsä. Tätä profiilia edustavia ei tutkimukseemme osallistuneissa ollut. Lisäksi oman ryhmänsä muodostavat ne nuoret, joilla on epäselvä sopeutumisprofiili. He ovat joko syrjäytymisvaarassa tai ovat eristäytyneet uudessa yhteiskunnassa. He eivät myöskään koe vahvaa yhteyttä etniseen vähemmistöryhmäänsä. Oheisena ryhmittelyä siitä, mitä kulttuuria vastaajat kokivat edustavansa:

TAULUKKO 2. Erilaisia kotoutumisprofiileja

Integraatioprofiilia edustavat:	Adriana, Lan, Lida, Senja, Terkusi, Aliya, Simeon, Rajan, Gare, Awdel, Abdi, Dimi, Marin (13) ilmaisivat edustavansa kahta kulttuuria ja vahvaa integraatiota
Etnistä profiilia edustavat:	Mustapha, Hashi, Nasir, Polan, Maia, Warsame, Nasra, Elisa, Adan (9) korostivat etnistä identiteettiään mutta myös integraatiota
Epäselvää profiilia edustavat:	Amber, ja Jens (2)

Kolmetoista vastaajaa ilmaisi integraatioprofiilia. He kertoivat edustavansa kahta kulttuuria tai ns. uutta, kolmatta kulttuuria. Lanin tarkensi edustavansa kahta kulttuuria siten, ettei hän ollut täysin enää vietnamilainen, mutta ei myöskään suomalainen. Hän kuvasi itseään suomalaistuneeksi vietnamilaiseksi. Hän oli nyt oma itsensä. Lan oli ottanut omasta kulttuuristaan jotain ja suomalaisuudesta jotain. Hän myönsi, että oli vaikeaa kuvata omia valintojaan tai pukea ajatuksia sanoiksi. Lan korosti myös, että toisinaan kulttuuriset törmäykset ja kahden kulttuurin keskellä eläminen otti koviin. Lida sen sijaan pohti omaa etnistä identiteettiään niin, että hän oli hyvässä mielessä kahden kulttuurin ihminen ja huonossa mielessä väliinputoaja. Adriana tarkensi olevansa globaali ihminen: Hollantialaisuus ei välttämättä ollut vahva, mutta sen tilalle ei ollut tullut suomalaisuuttakaan. Sen sijaan udmurtitaustaa edustava Marin totesi kokeneensa vähemmistön edustajana erilaisuutta Venäjällä ja Virossa, mutta vasta

Suomessa hän tunsi saavansa olla oma itsensä. Suomessa ihmistä ei arvioitu vaatteiden ja ulkonäön perusteella, vaan sen perusteella kuinka tämä hoiti asiansa. Liebkind¹⁸⁴ muistuttaa varovasti, että innokas suomalaistuminen saattaa olla yhtä haitallista kuin liiallinen eristäytyminenkin suomalaisesta yhteiskunnasta.

Etnistä profiilia edusti yhdeksän monikulttuurisen taustan omaavaa opiskelijaa. He osasivat myös suomea, mutta käyttivät mieluummin varsinkin vapaa-ajallaan omaa kieltään. Ystävät löytyivät lähinnä omasta etnisestä piiristä tai uskonnollisesta yhteisöstä kuten esimerkiksi Adanin ja Elisan tapauksessa. Hashi ja Mustapha olivat pyrkinet löytämään ystäviä myös suomalaisten keskuudesta, mutta ikävät kokemukset ja vanhempien painostus oli saanut heidät palaamaan omiensa joukkoon. Sen sijaan Amber ja Jens ilmaisivat melko epäselvää sopeutumisprofiilia. Siihen yleensä vaikuttaa myös maassaoloaika, henkilökohtaiset kokemukset, persoonallisuus jne. He olivat tietyllä tavalla eksyksissä uudessa maassa.

En kuulu minnekään

Useimmat haastatellut pitivät, toiset tiiviimpää ja toiset vähemmän tiivistä, yhteyttä entiseen kotimaahansa, mutta olivat vuosi vuodelta kokeneet Senjan, Adrianan ja Amberin tavoin itsensä vieraaksi entisessä kulttuurissaan. Vaikka sukulaiset olivat hyvinkin läheisiä, niin kaikki muu tuntui jo vieraalta ja etäiseltä.

”Kun minä kävin viime vuonna Turkissa, tuntui siltä, että kuka mä olen, mitä mä täällä teen. Minä en kuulu mihinkään, minä en kuulu Turkkiin, minä en kuulu Kurdistaniin enkä kuulu Suomeen. Minä olen kolmen kansan välillä silleen. Minä olen kurdi, minä olen suomalainen ja turkeilainen.” (Amber)

Etninen identiteetti voi vaihdella. Matalassa etnisyydessä yksilö ei ole kiinnostunut kulttuurista tai kanssakäymisestä oman etnisen ryhmänsä kanssa, tai sitten yksilö voi ilmaista vahvaa etnisyyttä ja kokee sen positiivisena ja ylpeydenaihetta tuottavana. Tutkimuksemme seitsemän kurditaustaista nuorta olivat hyvin ylpeitä kurditaustastaan. Yleensä etniset vähemmistöt kokevat vahvaa kuuluvuutta vähemmistöryhmiinsä. Etnisen ja/tai kan-

¹⁸⁴ Liebkind 1994, 235.

sallisen identiteetin omaksumisella tai ylläpidolla on vaikutusta akkulturaatioprosessiin. Nykyisten tutkimusten mukaan kaksoisamaistuminen on mahdollista. Kuuluessaan molempiin ryhmiin yksilö omaksuu kaksikulttuurisen, monikulttuurisen identiteetin.¹⁸⁵

Edellä kuvatut tuntemukset liittyvät maahanmuuttoon. Nuoret eivät välttämättä kokeneet itseään enää puhtaasti oman kulttuurinsa edustajiksi. He tiedostivat omaksuneensa valtakulttuurin tapoja ja yhdistäneensä niitä omaansa. Terkusi kertoi ajattelevansa osittain suomeksi ja osittain kurdiksi. Kotona hän puhui kurdin kieltä, mutta koulussa ja työssä hän puhui suomea. Nuorille oli kehittynyt kyky sopeutua ja vaihtaa identiteettiään. Senja sanoi kokevansa, että hän elää jopa tasapainossa itsensä kanssa. Mitä enemmän on yhteyksiä ja ystävyyssuhteita suomalaisten nuorten välillä, sitä paremmin nuori oppii toimimaan kahden kulttuurin välissä. He kokivat erilaisuutta valtakulttuurista, vaikka he olivat asuneet ja kasvanut Suomessa. Suomalaisista tavoista ja arvoista he kokivat omaksuneensa eniten käytöstapoja.

Kansallinen identiteetti

Mitä pidät Suomesta?

Kysyimme, miten hyvin nuoret olivat sopeutuneet uuteen asuinmaahansa. Maahanmuuttajataustaiset nuoret ja nuoret aikuiset suhtautuivat Suomeen yleisesti ottaen positiivisesti. Miesten ja naisten vastaukset kuitenkin erosivat merkittävästi. Nuoret miehet kokivat tullessa varauksellisemmiksi ihmissuhteissaan. Somalitaustaiset korostivat omaksuneensa suomalaisena luonteenpiirteenä hiljaisuuden, mikä erosi kovasti somalmiesten sosiaalisesta ja vitsailevasta kulttuurista. Tytöt kertoivat omaksuneensa itsenäisyyden. Uusi isäntämaa oli mahdollistanut entistä tai vanhempien kotimaata paremmat mahdollisuudet koulutukseen, jota useimmat pitivät erittäin tärkeänä oman henkisen kasvunsa vuoksi (mm. Lan, Amber, Lida, Warsome). Näin nuoret naiset saavuttivat itsenäisemmän aseman kuin omassa maassaan, mikä ilmeni mielipiteenvapautena ja tila-

¹⁸⁵ Phinney 1989.

na, jonka he ottivat perheensä sisällä ja jossa heitä myös kuunneltiin. Heidän pukeutumiseensa ei enää puututtu. Voidaan ajatella, että naisille on miestä helpompaa kotoutua, varsinkin kun uusi maa mahdollistaa vahvemman aseman omassa perheessä ja yhteiskunnassa.

”Suomalaistunut vietnamilainen” Lan korosti myös, että useamman opitun kielen avulla maailma oli avarampi. Lisäksi koettiin, että yksilökulttuurin tulevaisuuteen suuntautuminen oli hyvä asia (Aliya, Lan). Sen sijaan suomalaisten välinpitämättömyyttä omia perheenjäseniä ja vanhuksia kohtaan pidettiin huonona asiana. Osan mielestä Suomi oli turvallinen maa. Aliyasta oli ihmeellistä, että hän saattoi mennä yksin kouluun, eikä tarvittu saattajaa. Marin, Maia, Senja ja Adriana korostivat rehellisyyttä. Marin muistelee, miten hän jo Udmurtissa kouluaikoina ja koko elämänsä ajan oli kunnioittanut suomalaisten rehellisyyttä. Se, että asiat hoidetaan ja niistä voidaan keskustella, oli tärkeää myös Adrianalle ja Senjalle. Marinin mielestä ”*Virossa oli ehkä vähemmän epärehellisyyttä, vaikka kyllä sielläkin sitä opiskelijoiden keskuudessa oli niin kuin Neuvostoliitossa. Ihmisistä, jotka puhuvat totta, ei pidetty. Tartossa huomasin erilaisuuteeni, koska halusin pysyä totuudessa*”. Hyvänä pidettiin myös sitä, että Suomesta puuttui monen maan ruuhkaisuus, likaisuus ja ihmisten paljous. Toisaalta kaivattiin kotimaan tai muiden maiden ihmisten välittömyyttä ja avoimuutta. Suomi ei välttämättä ole vierasystävällinen maa. Monet nuoret olivat kokeneet syrjintää ja melkein kaikki muutkin ainakin piilorasismia, jota käsitellään tuonnetun.

Onko Suomi kotimaa?

Yhteiskunnallisesti tärkein oli kysymys, oliko Suomesta tullut nuorille aikuisille kotimaa ja halusivatko he asettua pysyvästi Suomeen asumaan. Tuliko nuorista, jotka olivat suorittaneet peruskoulun eli läpäisseet kansalaiseksi kasvattamisen sosialisointin, uuden maan kansalaisia? Lisäksi kysymme, mikä oli heidän kotimaansa ja kansalaisuutensa. Vastaukset kotimaa-kysymykseen jakautuivat jyrkästi. Osa nuorista koki kotimaakseen Suomen eli maan, jossa he asuivat parhaillaan. Moni haastateltava kuitenkin ilmoitti kotimaakseen synnyinmaansa. Kun nuorilta kysyttiin, minkä maan kansalaisia he olivat, vastaukseen vaikutti, minkä maan virallinen kansalaisuus heillä oli.

Varsinkin somalitaustaa ja kurditaustaa edustavat nuoret kokivat eläneensä lapsuutensa ja nuoruutensa väliaikaisuuden varassa. Heidän elämäntilanteensa oli ollut odottava. Osa heidän vanhemmistaan oli odottanut paluuta kotimaahan, samoin valtaväestö oli odottanut pakolaisten lähtöä kotimaahansa. Osan mielipiteet kertoivat kotoutumisen vaikeudesta tai sen suoranaisestä epäonnistumisesta. Suomalainen yhteiskunta ei ollut kyennyt ottamaan heitä vastaan. Heitä oli tavallaan vain suvaittu. Tilanteen voi olettaa vaikuttavan nuorten käsitykseen taidosta hallita omaa elämäänsä. Mitä tapahtuu, jos nuori elää väliaikaisuuden tunteessa? Voiko siitä syntyä heille käsitys menneisyydestä ja ymmärrys nykyisyydestä? Millainen on tällöin heidän näkemyksensä tulevaisuudestaan?

”Minun kaverini, joiden kanssa puhun, bengailen, menen kaupunkiin ja pidän hauskaa, ovat asuneet [täällä] pitkän aikaa. Yksi kaveri, johon tutustuin vähän aikaa sitten, on asunut Suomessa viisi vuotta. Hän valittaa ja haluaisi omaan kotimaahan. Hän valittaa, että suomen kieli on vaikeata ja tuollaista, mutta minä sanon hänelle, että kannattaa yrittää sitä enemmän opiskella, niin sitä paremmin sen saavuttaa.” (Nasir)

Marin totesi, että maahanmuuttajan menestymiseen Suomessa vaikuttaa, mistä maasta hän on kotoisin ja miten hänen vanhempansa suhtautuvat uuteen maahan. Hän vertasi keskenään somalialaisia ja inkeriläisiä. Hänen mielestään *”Venäjältä saapuvat inkerinsuomalaiset sopeutuvat muita kansallisuuksia helpommin Suomeen, koska ovat vastaanottavampia suomalaista kulttuuria kohtaan. Somaliasta tulleiden lasten on vaikeampi sopeutua Suomeen, koska heidän oma kulttuurinsa on niin vahva ja he tapahtavat kahden kulttuurin väliin.”* (Marin)

Liebkind on tutkinut vietnamilaisten sopeutumisprosessia ja todennut iän ja sukupuolen vaikuttavan paljon sopeutumiseen uuteen asuinmaahan. Tyttöjen ja naisten oli toisinaan vaikeampi luovia ristiriitaisten rooli-odotusten välillä kuin miespuolisten maahanmuuttajien. Lasten ja nuorten kohdalla ikä vaikutti siten, että nuorempien lasten akkulturaatio sujui helpommin kuin murrosiän jälkeen.¹⁸⁶ Mitä nuorempana lapsi saapui Suomeen, sitä paremmin hän sopeutui. Voidaan olettaa, että tähän vaikutti se, että hänelle ei ollut syntynyt vahvoja siteitä kotimaahansa. Hän

¹⁸⁶ Liebkind 1994, 235.

myös osallistui päiväkodin opetukseen, esiopetukseen ja suoritti koko peruskoulun eli läpäisi suomalaisen sosialisointin ja kansalaiseksi kasvatamisen läpi. Nuoret mainitsivat oman suomalaistumisensa mittariksi sukulaistensa asenteet. Mittarina eivät toimineet omat tuntemukset tai kavereiden mielipiteet. Kotimaassa sukulaiset olivat todenneet nuorelle, että tämä oli muuttanut. Samalla kun sukulaiset katsoivat nuoren muuttuneen heille vieraan kulttuurin edustajaksi, hän ei kuitenkaan kokenut edustavansa suomalaista kulttuuria.

Jääkö Suomeen?

Useimmat haastatelluista ilmaisivat haluavansa asua Suomessa ainakin nyt. Vain pieni osa ei harkinnutkaan muuttavansa jonnekin muualle (Lan, Lida).

”Täällä minä olen kasvanut aikuiseksi. Osa minusta tuntee, että minä olen täällä, osa minusta on kasvanut täällä, ja osa minua on somalialaista, mutta tavaltaan tunne, että olen alun perin suomalainen.” (Mustapha)

”Haluan asua Suomessa, mutta katsotaan miten menee”. (Dimi)

”Olen ollut täällä kaksivuotiaasta lähtien. Minä en haluaisi asua missään muualla. Minä haluaisin asua Suomessa ja sitten jos Somaliassa loppuu sota ja riehuminen, niin kyllä minä haluaisin palata omaan kotimaahani.” (Nasir)

Tutkimus ei anna vastausta siihen, kuinka paljon monikulttuuristen opiskelijoiden Suomeen kotoutumisessa vaikuttivat perheen asenteet. Sen voi todeta, että vanhempien kaipuulla synnyinmaahansa, jossa he olivat viettäneet oman lapsuutensa, nuoruutensa ja osan aikuisuuttaan, oli varmasti merkitystä. Nuorten vanhemmat eivät välttämättä tukeneet lapsensa kotoutumista uuteen maahan. Somalitaustaisen Hashin haastattelussa ilmeni perheen painostus. Yksinhuoltajaäiti oli paheksunut poikansa halua jäädä asumaan Suomeen. Hashi oli käynyt kerran Somaliassa, mutta kokenut maan vieraaksi, sillä hän oli tottunut asumaan täällä. Äiti oli harmistunut poikaan ja haukkunut tätä tyhmäksi. Tilanne on toinen, jos perhe on saapunut Suomeen paremman elämän toivossa.

Lähes kaikki nuoret pitivät mahdollisena, että he muuttavat pois Suomesta. Useat heistä olivat erittäin varmoja siitä, että he muuttavat pois Suomesta viimeistään siinä vaiheessa, kun he ovat saaneet koulutuksen.

Pieni osa halusi mahdollisesti muuttaa takaisin kotimaahansa (Amber, Jens, Hashi), mikäli se olisi turvallista. Usein muuttokohde oli myös kolmas maa, kuten Ranska, Espanja tai Kreikka. Tämä kolmas maa koettiin suvaitsevaisemmaksi tummaihoisille ihmisille. Perusteluna oli myös se, että he kokivat csaavansa kyseisen maan kieltä tai heillä oli siellä sukulaisia. Usein he eivät kuitenkaan osanneet kolmannen maan kieltä edes niin hyvin kuin suomea.

Mielenkiintoista on huomata, että Adriana, joka edusti vapaaehtoista Suomeen muutttoa, puhui myös unelmistaan muuttua:

”Juuri tällä hetkellä haluan asua täällä, missä asun, mutta ei se ole poissuljettua että myöhemmin muutan jonnekin muualle. Ehkä kahdessa maassa asuminen olisi sellainen ihanne, olisi toinen asunto sanotaan vaikka Hollannissa, ja kenties vielä kolmaskin paikka jossakin. En ole mihinkään maahan niin kiintynyt, että haluaisin jo nyt ajatella, että haluaisin asua jossain tietyissä paikoissa loppu ikäni. I suulen, että olen ikuisesti sellainen paikasta toiseen menevä ihminen.” (Adriana).

Ja samaan hengenvetoon Awdel kertoi, että hänen oli vaikea tietää, missä hän tulevaisuudessa asuu, mutta varmaa on, että hän tulee matkustamaan moniin maihin. Mistä siis on kysymys? Pakenevatko kaikki vallitsevaa tilannetta unelmaan? Ehkä. Joissain maissa voisi olla helpompaa. Eivätkö vähäinen kielitaito ja suku- ja ystävyysverkostojen puute tekisi sopeutumisesta kolmanteen maahan vieläkin vaikeammaksi? Ehkä Stuart Hallilla ja Janet ja Milton Bennettillä on vastaus tähän.

Kuvitteellisia koteja

Missä on kotini? ihmetteli Amber raportoidessaan viime vierailuaan Turkkiin. *”Olen kurdi, joten en ole turkkilainen, mutta en ole myöskään suomalainen”*. Itse asiassa Nasra vastasi tuohon kysymykseen viisaasti sanoessaan, että hän haluaa asua paikassa, missä on hyvä olla. Toive muuttaa pois jonnekin kolmanteen paikkaan syntyy, kun elää kulttuurien ristipaineessa, ja tietää, ettei eläminen myöskään entisessä kotimaassa välttämättä onnistu. Stuart Hallin mukaan kulttuuri-identiteetti muokkautuu ja määrittyy yhteisen kulttuurin, eräänlaisen kollektiivisen ja todellisen minän kautta. Kuitenkaan monilla maahanmuuttajilla, varsinkaan toisen tai kolmannen

polven muuttajilla, ei välttämättä ole enää alkuperäistä paikkaa, minne palata. Ne ihmiset, jotka säilyttävät vahvat siteet entisiin paikkoihin ja traditioihin tiedostavat myös, ettei ole mahdollisuutta palata menneeseen. He joutuvat löytämään kuvitteellisia koteja ja kätkeytyä historioita löytääkseen kiinnekohdan.¹⁸⁷

Maahanmuuttajataustaisten nuorten on tultava toimeen uusissa paikoissa ja kulttuureissa niin, etteivät he yksinkertaisesti sulautuisi niihin ja menettäisi identiteettiään. Heillä on muistijalkia omasta kulttuurista, historiasta, perinteistä ja kielestä, mutta he eivät kuitenkaan edusta vain mennyttä vaan ovat linkittyneet moniin uusiin kulttuureihin, kieliin ja tapoihin elää. He siis Hallin mukaan kuuluvat ”moniin koteihin”. Hall liittää vaihtoehtoisin ”yhteenkuuluvuuden yhteisöihin” termin diaspora, jolla hän haastaa paikan, kulttuurin ja identiteetin perinteistä ymmärrystä. Diasporan näkökulmasta ihmisellä voi olla monia koteja ja monia tapoja olla kotona.

Nämä nuoret ovat globalisaation ja diasporan tuotteita. Kahden tai useamman kulttuurin sekoitelma tuottaa hybridin identiteetin. Monet nuoret muokkaavat identiteettiään valitsemalla monesta kulttuurista jotain. Homi K. Bhabhan¹⁸⁸ mukaan hybridius voidaan ymmärtää eräänlaiseksi vastarinnan muodoksi. Se on eräänlainen rajanylitys¹⁸⁹. Ylittäessään sen rajan, mikä erottaa itsen toisesta, mahdollistaa sen, että tässä tilassa itse kohtaa toisen. Hybridius ilmaisee uudenlaista identiteettiä, jonka uskotaan olevan myös luovuuden lähde ja joka sopii paremmin myöhäis-moderniin elämäntapaan. Myös Julia Kristeva korostaa toiseutta sivistyksen alkuvoimana. Identiteetin kaleidoskooppisuus, niin kivuliasta kuin se onkin, luo mahdollisuuden katsoa asioita välimatkan päästä.¹⁹⁰ On hyvä myös tiedostaa, että monien yhteiskunnallisten liikkeiden alkusysäyksenä on ollut palava tarve ymmärtää omia juuriaan tai tarve löytää henkinen koti. Malcolm X ja hänen edustamansa musta vähemmistöliike on hyvä esimerkki yksilön ja ryhmän identiteettimatkasta.¹⁹¹

¹⁸⁷ Hall 1999, 225.

¹⁸⁸ Bhabha, 1994, 112–114; ks. myös Löytty, 2005.

¹⁸⁹ Löytty 2005, 15.

¹⁹⁰ Kristeva 1992, 24.

¹⁹¹ Hall 2003, 113–125

Luova marginaalisuus

Monien kulttuuristen todellisuuksien sisäistäminen saattaa aiheuttaa marginaalisuuden tunnetta, jolloin yksilö ei koe kuuluvansa kumpaankaan tai mihinkään kulttuuriin, kuten Amberin tapauksessa. Hän elää ikään kuin kulttuurien välillä, eräänlaisessa marginaalissa, ehkä koteloituneessa marginaalissa, jossa ei koe kuuluvansa mihinkään. Janet ja Milton Bennett käyttävät termiä ”rakentava marginaalisuus” (constructive marginality) monikulttuurisen identiteetin määritelmänä. Se tarkoittaa positiivista elämänasennetta ja taitoa elää monien kulttuurien risteyskohdassa¹⁹². Marginaalisuus nähdään siis haasteena ja mahdollisuutena. ”Luovassa marginaalisuudessa” yksilö työstää monikulttuurista identiteettiään suhteessa kuhunkin kulttuuriseen kontekstiin. Tällöin hän osaa toimia joustavasti erilaisissa kulttuuri-sissa tilanteissa. Toisaalta marginaalisuus voidaan kokea negatiivisena, jolloin yksilö kokee itsensä ulkopuoliseksi ja kodittomaksi.

Lapsesta saakka monissa maissa eläneen Ilona Tikan¹⁹³ mukaan hänen oman konstruktivisen, luovan marginaalisuutensa hyväksyminen on vaatinut paljon sisäistä arvokeskustelua varsinkin uuteen maahan sopeutuessa. Hän rinnastaa marginaalisuuden toiseuteen, eli terminä se ei sisällä negatiivista arvoa. Monen kulttuurin kokenut henkilö osaa nähdä maailmaa monien kulttuuristen linssien läpi. Lisäksi hän oppii elämään oman muukalaisuutensa kanssa ja pystyy hyödyntämään sen tuomaa ymmärrystä. Hän tiedostaa myös, että oma vertaisryhmä on toisinaan olematon, eikä se välttämättä löydy omasta synnyinmaastakaan. Vertaisryhmä muodostuuakin samankaltaisista marginaaleista tai muukalaisista, joilla on samanlaisia kokemuksia. Tämän hyväksyminen mahdollistaa sen, ettei ole koskaan koditon maailmassa. Lisäksi marginaalisuudesta tulee mahdollisuus: valtaviiran keskiön ulkopuolelle sijoittuvat henkilöt lakkaavat olemasta uhreja ja näyttävät voimaannuttavassa valossa sellaisen tiedon haltijoina, joita valtaviirassa pysyttelevät tarvitsevat oppiakseen ymmärtämään maailman tilaa¹⁹⁴.

¹⁹² Bennett 2003

¹⁹³ Tikka 2004, 158–159

¹⁹⁴ hooks 1984.

Uskonto identiteetin määrittäjänä

Suuri osa vastaajistamme (17) korosti uskontoa tärkeänä osana heidän identiteettiään. Islaminuskoisia ryhmässä oli 16. He edustivat perinteistä islamilaisia maita ja yhteisöjä: Somaliaa, Kurdistania, Irania, Turkkia ja Irakia. Serbitaustainen Senja oli myös islaminuskoinen, vaikkei hän käyttänyt uskonnollisia symboleja. Elisa korosti omaa bahai-uskoaan. Lanin vanhemmat edustivat konfutselaisuutta, jonka moraalioppi määrittää ihmissuhteet hierarkkiseksi. On aina tiedettävä, mikä on oma asema suhteessa esimerkiksi vieraaseen, jotta osaa puhutella ja käyttäytyä oikein. Lidan perhe sen sijaan edusti buddhalaisuutta. Siinä korotuvat myötätunto ja hyväntahtoisuus muita kohtaan. Lisäksi muistutetaan kaiken katoavaisuudesta ja minän olemassaolon valheellisuudesta, sillä ihminen on vain hiukkanen suuressa kokonaisuudessa.¹⁹⁵

Suomessa uskonto on yksityisasiasia eikä omaa hengellistä vakaumusta tuoda helposti esille. Islaminuskoisten kohdalla suhde uskuntoon on toinen ja uskonnon harjoittaminen rytmittää ihmisen arkipäivää. Islamista nousivat arvot ja siihen perustuvat nuorten käytöstavat. Uskonto vaikutti nuoren jokapäiväiseen elämään. Tyttöjen kohdalla uskonto määritteli myös heidän pukeutumisen ja suhteensa huivin käyttöön. Nuoret rukoilivat viidesti päivässä ja paastosivat säännöllisesti. He suhtautuivat torjuvasti alkoholiin. Islaminuskoiset kävivät säännöllisesti moskeijassa. Perjantairukoukseen osallistuttiin aina ja parhaimmillaan moskeijassa käytiin perjantain lisäksi kolme kertaa viikossa. Somalitaustainen Abdi totesi, että vaimon piti olla muslimi. Hänen oli myös valittava puolensa, kun valtaväestön nuorisokulttuuri alkoi olla liikaa ristiriidassa islamin oppien kanssa. Islamin uskonto oli tärkein maahanmuuttajia nuoria yhdistänyt tekijä. Uskonto sitoi perheen jäsenet toisiinsa. Isä opetti Koraania pojilleen. Uskonto sitoi myös maahanmuuttajat toisiinsa. Moskeijassa tavattiin säännöllisesti. Uskonto yhdisti ihmiset heidän kansalaisuuteensa, kulttuuriinsa ja ihonväriinsä katsomatta.

"Pitää yrittää koko ajan olla hyvä muslimi. Se on iso määritelmä. Ei sitä tässä voi määritellä, se on laaja käsite...Siinä [Koraani] on tarkalleen määritelty, miten käyttäytyä. Jos on halukas suhde miesten kanssa jne. Tietysti jokaisella on

¹⁹⁵ T. Mandis, 1989, 1995.

oma vastuu käyttäytymisestään, mutta pitää aina huomioida, että on muslimi eikä voi käyttäytyä kuin valtaosan ihmiset käyttäytyvät.” (Nasra)

Islamilaisten pyhässä kirjassa Koraanissa korostetaan, että ihminen on luonnostaan hyvä. Paha tehdessään ihminen unohtaa itsekkäästi velvollisuutensa Allahia kohtaan, joka on antanut hänelle sielun. Ihmisten teot tuomitaan kuoleman jälkeen. Ihmisen tekojen laatu määrittellään ”Islamien viidessä peruspilarissa: 1) Allah on ainoa Jumala ja Muhammed hänen profeettansa, 2) Allahia on rukoiltava viisi kertaa päivässä, 3) muslimin on oltava armelias, 4) on tehtävä pyhiinvaellusmatka Mekkaan ja 5) Ramadan-kuukauden aikana on paastettava.”¹⁹⁶

Islamilaisuuden velvoitteet ovat vahvasti läsnä somialiaisessa perheessä. Useimmat somalivanhemmat halusivat kasvattaa lapsistaan ”kunnan muslimieja”¹⁹⁷. Tämä on ymmärrettävää, koska ryhmän uskonnollisuus on vahvistunut diasporakokemusten seurauksena. Monet somalialaiset kokevat itsensä ensisijaisesti muslimieiksi eivätkä välttämättä somalialaisiksi. Maahanmuuttajien suhde uskontoon heijastaa heidän sopeutumisprosessinsa vaihetta. Kuherruskuukauden jälkeen naiset saattavat palata uskonnon edellyttämään säädyliseen pukeutumiseen. Uskonto tarjoaa yksittäiselle maahanmuuttajalle yhdistävän siteen muihin maahanmuuttajiin. Kotimaassa hänen suhteensa uskontoon on saattanut olla hyvin liberaali, mutta uudessa asuinmaassa uskonnollisesta yhteisöstä haetaan turvaa ja tunnustettua asemaa. Valtaväestön paine ohjaa muuttajan etsimään uskonnosta ja pukeutumissäännöksistä itselleen identiteettiä ja yhteyttä muihin vähemmistöihin. Somalialaisten uskonnollinen herääminen ja islamin nousu erityisesti pääkaupunkiseudulla on tuttu kaikille pakolaistyötä tekeville. Somalialaiset maahanmuuttajat ovat joutuneet kaikista pakolaisryhmistä voimakkaampien ennakkoluulojen kohteeksi ja tästä syystä uskonto toimii puolustusreaktiona ja selviytymiskeinona.¹⁹⁸

”Onhan meillä tämä. Ei meillä ole silleen, että somalit kokoontuvat mihinkään, vaan yleensä muslimit kokoontuvat jossain. Yleensä ihmiset kokoontuvat moskeijassa. Ei siinä ole mitään sellaista, että pitää olla somali, vaan että sinne tulevat kaikki muslimit, siellä kokoontutaan. Kulttuurini on muslimipainotteinen, että

¹⁹⁶ Oliver, 1997.

¹⁹⁷ Alitolppa-Niitamo, 2002, 279–280.

¹⁹⁸ ”Syrjäytyä vai selviytyä” 1994, 87.

siinä tehdään melkein, mitä Koraanissa sanotaan, pitää olla sellainen. Sitten Suomessa kaikki on vähän tasa-arvoisempaa. En osaa selittää oikein kunnolla.”
(Mustapha)

Voidaan sanoa, että Suomessa ja Euroopassa ei ole tarpeeksi kiinnitetty huomiota sopeutumisprosessin ja uskonnon yhteyteen. Ehkä ei ole ymmärretty sitä, että vanhempien integroituminen uuteen kotimaahan ei merkitse heidän lastensa välitöntä integroitumista tai päinvastoin. Toisaalta kotoutuminen ei välttämättä ole pysyvä olotila.

Sukupuoli identiteetin määrittäjänä

Kulttuuri ei vain määritä hyvän ihmisen ominaisuuksia vaan myös sukupuolirooleja. Vaikka sukupuoli on biologisesti ”annettu” ominaisuus, se rakentuu ja opitaan hyvin eri tavoin eri kulttuureissa. Pääosin biologinen sukupuoli on pysyvä ominaisuus, kun taas sukupuoli-identiteetti on dynaaminen ja muuttuva. Sukupuoli-identiteetillä viitataan niihin merkityksiin ja tulkintoihin, jotka kulttuurisesti määrittävät meidät miehiksi ja naisiksi. Sukupuoli ymmärretään tässä yhteydessä sosiaalisesti ja kulttuuriseksi sukupuoleksi. Löfström korostaa, etteivät miehenä ja naisena olemisen tyylit välttämättä ole syntymästä saakka ohjelmoituja ominaisuuksia, vaan yksilö oppii vähitellen toimimaan ja olemaan tavalla, jota pidetään miehen tai naisen tyylinä. Tuo oppiminen tapahtuu siten, että yksilö saa ympäristöstä vihjeitä ja palautetta, miten esittää poikaa tai tyttöä tai miten pitäisi olla.¹⁹⁹

Ihmisten ilmaisemat roolit ja mieltymykset ovat voimakkaasti riippuvaisia yhteisöjen kollektiivisuus tai yksilöllisyysasteesta. Kollektiivikulttuureissa sukupuoliroolit ovat hyvin tarkasti määritettyjä. Näissä yhteisöissä perhe ymmärretään laajana sosiaalisena verkostona, jolloin maskuliinisiina roolimalleina voivat toimia, isä, veli, setä tai isoisä. Yhteisöstä poikkeavaa sukupuolista orientaatiota tai käytöstä ei välttämättä suvaita kollektiivikulttuureiden keskuudessa, kun taas yksilökulttuurien keskuudessa erilaiset identiteetin ilmaisumuodot ovat enemmän tai vähemmän sallittuja. Niissä ääriyksilöllisissä yhteiskunnissa, joissa on paljon yksinhuolta-

¹⁹⁹ Löfström 2007, 90–91.

jaätejä, roolimallit saattavat olla epätäydellisiä, mutta perheen ulkopuoliset jäsenet voivat täydentää puuttuvia rooleja.²⁰⁰

Varsinkin vahvaa maskuliinista kulttuuria edustavissa maissa tytöt ja pojat kasvatetaan aivan eri tavoin. Lastenkasvatuksen ehdollistamisen kautta esimerkiksi japanilaisessa kulttuurissa poikien sallitaan olevan äänekkäitä jo lapsesta saakka, kun taas äidit pyrkivät tyyntyttelemään ja sammuttamaan tyttöjen tunnelmaisuja. Lisäksi kollektiivisuutta ja maskuliinisuutta korostavissa kulttuureissa isän ja äidin sekä tytön pojan rooliotukset ovat hyvin selkeät. (Senja haastattelussaan ilmaisi toiveen, että Suomessa roolijako olisi selkeämpi.) Miesten edellytetään käsittelevän tosiasioista ja naisten tunteita. Niissä kulttuureissa, joissa miehen ja naisen eriarvoisuutta korostetaan voimakkaasti (mm. Somalia), edellytetään isän olevan kova ja hallitseva ja äidin alistuva. Vaikka äiti olisikin suhteellisen luja, hän on samalla lohdun tuoja²⁰¹. Teollistuneissa maissa naisilla on suurempi vapaus valita oma sosiaalinen roolinsa, ohi vaimon, äidin tai taloudenpitäjän roolin. Varsinkin Pohjoismaissa, joissa ihmisten väliset valtasuhteet ovat kohtalaisen pieniä ja joissa vallitsevat femininisen kulttuurin pehmeät arvot, äiti enempiä kuin isäkään ei ole hallitsevana ja molemmat ovat kiinnostuneita ihmisten välisistä suhteista, elämänlaadusta, tosiasioista ja tunteista. He mallittavat suhteellisen suurta tasa-arvoa roolimalleina.²⁰²

Erot perheen sisäisissä ja yhteiskunnallisissa rooleissa näyttävät erittäin suurina verrattaessa länsimaista ja islamilaista kulttuuria keskenään. Erot eri islamilaisten valtioiden välillä ovat kuitenkin suuria ja vaihtelevat joidenkin maiden lähes länsimaisista käytännöistä täysin erillisiin naisten ja miesten toiminta-alueisiin. Länsimaalaiset pitävät huntua usein musliminaisten alistamiseen liittyvänä symbolina. Hunnuttautumisella on musliminaiselle monia merkityksiä. Perinteisesti huntuaan verhoutumisella suojataan vartaloa miehen katseilta ja vaalitaan näin omaa kunniaa ja siveyttä.²⁰³ Sylvia Akar ja Tuula Sakaranaho tarkentavat musliminaisten motiiveja huivin pukemiselle. Jotkut naiset pitävät huivia, siksi että niin on aina

²⁰⁰ Hofstede, 1993, 128–129.

²⁰¹ Hofstede 1993, 128.

²⁰² Hofstede 1993, 129.

²⁰³ Tiilikainen 2003, 140.

tehty ja se on osa naisen pukeutumista. Toiset taas haluavat pukeutumisellaan korostaa uskonnollista vakaumustaan. Joillekin huivin poliittinen sanoma on tärkeä. Huivi on myös oman kulttuurin symboli. Osa naisista käyttää huivia, koska kokevat yhteisönsä painostavan heitä siihen. Toisille huivi tuottaa turvallisuutta. On myös muistettava, etteivät kaikki muslimit käytä huntua. Sekin saattaa olla eräänlainen kannanotto siihen, että naisen pitäisi peittää itsensä, koska seksuaalinormisto määrittää niin. Islamilaisessa kulttuurissa huivi toimii käytännöllisenä ja symbolisena erontekijänä miehen ja naisen välillä. Akar ja Sakaranaho korostavat, että naista pidetään kaikkialla, mutta erityisen hanakasti islamilaisessa yhteisöissä, sukupuolensa määrittelemänä olentona.²⁰⁴

Naisen ja miehen eriarvoinen asema tulee korostuneesti esille, kun vahvaa maskuliinista kulttuuria edustava nainen muuttaa länsimaista ja sukupuolista tasa-arvoa korostavaan maahan. Haastatteluissa mukana ollut Turkin kurdeja edustava Amber vertasi oman maansa naisen asemaa suomalaisen naisen asemaan ja päätyi siihen, että naisten on oltava rohkeita löytääkseen oman paikkansa. Hän korosti, ”*että naisten on ilmaistava ja osoitettava mieltään. Jokaisella on oikeus omiin ajatuksiin. Hänen mukaansa perinteisesti miehet päättivät myös naisten asioista. Naisille ei sallittu omia mielipiteitä*”. Amber oli iloinen siitä, että Suomi on antanut hänelle henkilöllisyyden, olemassaolon ja oikeuden omiin mielipiteisiin. Tämä oli myös yksi syy sille, ettei iranilaistaustainen Elisa välttämättä haluaisi palata Iraniin.

Isän ja äidin roolimallit

Voimanasia ja muita

Haastatteluissa tuli selkeästi esille, että vanhemmat edustivat vahvaa auktoriteettia. Äidin asema oli perheessä tärkeä, vaikka nuoret useimmin keskittyivät pohtimaan isän asemaa. Lasten tuli kunnioittaa äitiään. Koranissa sanotaan äideistä, että paratiisi on heidän jalkojensa alla (Hashi). Maahanmuuttajaperheissä oman kulttuurin mukaisesti äidin ensisijainen paikka on todennäköisesti kotona, jossa häntä arvostetaan ja hänellä on valtaa. Näyttää siltä, että perinteisessä perhemallissa äidillä on kasvatta-

²⁰⁴ Akar ja Sakaranaho 2004, 184–187.

jan, huolehtijan ja perheen hengen luojan rooli. Somalitaustaisen Nasirin mukaan äiti oli isää kärsivällisempi ja ystävällisempi. Aliya kertoi äitinsä päättäväsyydestä pakomatkan aikana. Äiti ei halunnut lähteä maasta ilman omaa äitiään, joten isän piti luovuttaa oma lentolippunsa anopilleen. Hänestä äiti oli hyvin vahva ja päämäärätietoinen ihminen. Äiti oli supernainen ja tyttärellä oli vahva luottamus äidin ratkaisuihin. Marin muisteli, kuinka hänen äitinsä opetti lapsille suvaitsevaisuutta. Koska äiti oli opettaja, hän pakotti heitä leikkimään niiden lasten kanssa, joilla ei ollut ystäviä. Äiti toimi esimerkkinä pienessä kylässä. Äidit olivat useille tytöille roolimalleja. Somalialaissyntyisen Aliyan ja udmurttaustaisen Marinin äidit mallittivat työssä käyvän naisen roolia. Heidän ja Senjan äiti kannustavat tyttäriään koulutielle. Sen sijaan Adrianan ja Lanin muistot äideistään eivät olleet yhtä ruusuisia. Lan yhteiskulttuurissa kasvaneena kritisoi äitinsä maahanmuuttoon liittyvää voimattomuutta, kielitaidottomuutta ja sitä, ettei hän pystynyt suojelemaan lapsiaan väkivaltaiselta isältä. Toisaalta vahvassa yksilökulttuurissa kasvanut Adriana pohti kriittisesti jo edesmenneeltä äidiltään saamaansa roolimallia:

“Äidin merkitys on tietysti valtavan suuri, mutta en vielä tänä päivänäkään tiedä ovatko ne äidiltäni saadut vaikutteet välttämättä olleet hyviä. On ollut vaikea äiti-tytär suhde ja äitini sairasti syöpää hyvin nuorena ja jouduin vanhimpänä tyttärenä hoitamaan asioita kotona. Se tuntui yhdessä vaiheessa hyvin ahdistavalta ja se oli varmaan yksi syy, miksi lähdin kotoa pois. Se tuntui siltä, että se rajoitti minun elämäni kohtuuttomasti.” (Adriana)

Isä esikuvana

Perheissä isä on tärkeä poikien kasvattaja ja roolimalli. Haastatteluilissa varsinkin nuoret miehet pitivät isäänsä useimmiten esikuvanaan (mm. Simeon, Rajan, Polan, ja Awdel). He kiittivät isänsä uhrautumista perheen lasten hyväksi. Isä koettiin myös kaveriksi, jonka kanssa vietetty aika oli äärettömän tärkeää. Monen mielestä suomalaisella isällä ei näytä olevan aikaa ja halua viettää aikaa poikiensa ja lastensa kanssa.

“Hän on opettanut tapoja. Isä kannustit opiskelemaan ahkerasti, että omassa elämässäkin tulee tehtyä jotain hyvää ja voi opettaa omille lapsille, että on perheelle sellainen roolimies... että saan tehtyä työtä, haettava työtä ja kaikkea... mitä

olen isältä oppinut, pidän sen ylimpänä, sitten nämä toiset, ne mitkä ovat hyviä asioita, otan ne huomioon.”(Simeon)

Isä toi kirjat ja sivistyksen elämäni:

‘Kyllä talo oli täynnä kirjoja [joten] ei ole tarvinnut mennä kirjastoon. Oli paljon kirjoja hyvin monella kielellä. Muistan miten pienenä tyttönä katsoin kun isäni luki jotain hepreaa. Hyvin varhaisessa vaiheessa on tullut mukaan laaja kirjallinen sivistys – se on ollut elämää.’ (Adriana)

Isän asemaa perheessä vahvisti hänen taitonsa edustaa perhettä suomalaisen yhteiskuntaan päin. Isä tiesi miten asiat toimivat Suomessa. Lapsiperheissä isä toimi usein myös perheen ainoana elättäjänä. Isää kuvailtiin sanoilla ahkera, hyvä kaveri, ihana ihminen. Isä oli myös sankari Ukrainasta kotoisin olevalle Dimille:

‘Vaikka meillä olisi ollut aika vaikeat elämängajat, hän on aina selvittänyt ja pyrkinyt pidemmälle ja jättänyt menneisyyden taakseen ja aloittanut kaikki uudestaan. Olemme asuneet monissa maissa. Hän on aloittanut kaikki uudestaan. Siinäkin pitää olla voimaa. Hän pystyy elättämään perhettään... Vaikka Suomessa olet köyhä, aina joku auttaa. Sinulla ei ole mitään menetettävää ja kaikkea on helppoa. Jos vaikka ei opiskele eikä tee kunnan töitä, pärjääät silti. Kukaan ei kuole nälkään, mutta meillä on ollut semmoisia aikoja, että silloin kun Neuvostoliitto loppui, isä jäi pois armeijasta. Hän oli 13 vuotta armeijassa ja sitten armeijaa ei enää ollut...Hän haki työtä. Armeijan miehelle se oli vaikeaa, koska he eivät osaa mitään muuta kuin sotia. Hän löysi muuta työtä elämässä.’
(Dimi)

Nämä tulokset ovat hyvin samanlaisia yhdysvaltalaisen tutkimuksen kansa²⁰⁵, jossa tutkittiin latinalaistaustaisten, afrikkalais-amerikkalaisten ja aasialaista taustaa edustavien poikien suhdetta vanhempiinsa. Eri kulttuuri-ryhmiä edustavat pojat uskoivat luottamuksen vanhempiinsa perustuvan ainakin osittain huolehtimiseen ja materiaaalisten ja emotionaalisten tarpeiden tyydyttämiseen. Pojat lähestyivät vanhempiiaan etsien lohtua, ohjausta, apua ongelmien ratkaisussa ja luottivat vanhempien huolenpitoon ja käyttökelpoisiin ehdotuksiin. Pojat kertoivat vanhempiensa auttaneen heitä varsinkin kuuntelemalla. He jakoivat salaisuuksiaan erityisesti isänsä kanssa, kuten tässäkin tutkimuksessa. Ainoastaan aasialaistaustaiset pojat

²⁰⁵ Jeffries 2004

eivät puhuneet asioistaan vanhemmille, koska kokivat sen olevan oman kulttuurin vastaista tai se ei ollut sopivaa heidän perheissään. Toisinaan pojat ennakoivat vanhempien reagoivan rankaisevasti tai hylkäävästi, joten he eivät kertoneet kaikkea.

Toisaalta isää pelätään:

“Me taas pelätään meidän vanhempia. Isä on sellainen, joka voi hyödä sinua, saa hyödlä ja äitiä taas, meidän Koraanissa sanotaan, että paratiisi on hänen jalkojen alla, jos kunnioitat häntä, tottelet, saatat ehkä päästä paratiisiin. Se paratiisi on niin lähellä, että se on sun mutsien kenkien alla, jalkojen alla. Sen takia pitää olla hyvin kunnioittava.” (Hashi)

Kollektiivikulttuureissa isän rooli on toimia auktoriteettina ja perheen päänä. Eräät tulkinnot, kuten Kagitcibasin tutkimukset viittaavat siihen, että kollektiivisissa kulttuureissa lapsen tahdon murtamiseen käytetään joskus hyvinkin voimallisia keinoja. Näissä kulttuureissa lapsi kasvaa ulkoisen kontrollin ehdollistamana, useimmiten isän absoluuttisen vallan alla.²⁰⁶

Perinteinen tytön rooli

Kollektiivikulttuuria edustavassa perheessä tyttö on perinteisesti ollut vastuullisen auttajan roolissa. Vanhimman tyttären ensisijainen tehtävä on auttaa äitiä ruoanlaitossa ja nuorempien sisarusten hoidossa. Turkin kurditaustaa edustavan Terkusin isä sairastui, kun hän oli lukion viimeisellä luokalla. Hän ei miettinyt hetkeäkään, ettei hän jäisi pois koulusta auttamaan äitiä ja perhettään isän sairaana olon ajaksi. Terkusi oli poissa koulusta kaksi vuotta, jonka jälkeen hän kirjoitti ylioppilaaksi. Haastatelluilla maahanmuuttajataustaisilla nuorilla oli selkeä käsitys tyttöjen ja poikien erilaisista rooleista. Tyttöjä suojellaan aivan eri tavoin kuin poikia. Heidän tuli osoittaa kunnioitusta vanhemmilleen. Yleensä tytöt halusivat ylläpitää ja kunnioittaa perheen arvoja ja perinteitä eivätkä rimpuilleet niitä vastaan. He eivät saaneet kokeilla alkoholia tai tupakoida. Lisäksi nuorilla tytöillä oli tarkat pukeutumisohteet. Heidän tuli käyttää huivia, ja erityisen paheksuttavaa oli, jos somalinainen kulki housuissa. Jos somalityttö käyttäytyi ja pukeutui suomalaisennuoren tavoin, hän häpäisi per-

²⁰⁶ Kagitcibas: 1989

heensä somalilyhteisön edessä. Lisäksi hän vaaransi mahdollisuutensa päästä naimisiin. Somalimies ei ottanut vaimokseen sellaista naista. Somalilyhtöön oli tärkeää olla kunnan vaimoainesta.

Tyttöjen valvonta oli isoveljen vastuulla. Esimerkiksi kurdiperheissä pojat saattoivat siskojaan kielitunneille, kerhoon tai ostoksille. Myös somalilytöt elivät tarkassa valvonnassa. He eivät saaneet olla tekemisissä poikien kanssa. Veljet halusivat, että heidän siskonsa oli kotona ja käyttäytyi kunniallisesti. Tyttöjen kontrollointi ulottui myös tyttöjen kaveripiiriin. Kunnollinen somalilyttö ei voinut olla kaveri sellaisen somalilytön kanssa, joka ei käyttänyt huivia. Ihmiset luulisivat, että kunnollinenkin tyttö olisi ”sellainen”, koska kaverit ovat toistensa kaltaisia. Mitä sitten tapahtui kunnottomille somalilyttöille? Tyttöjä oli saatettu lähettää takaisin kotimaahansa. Tai heille oli kerrottu, että edessä oli lomamatka Somaliaan, mutta heidät olikin jätetty maahan. Mielenkiintoista oli myös tyttöjen oma tuomitseva asenne muita somalilyttöjä kohtaan: ”häpeää aiheuttaneesta tytöstä ei ole mitään hyötyä perheelle...mitä järkeä on pitää täällä.” (Warsame, Nasra)

Toisaalta länsimaisia tapoja noudattava tai ihaileva nuori tyttö saattaa kokea rajoitukset loukkaavina. Tämä on usein perheen sisäisten kiistojen aiheena. Kuitenkin tutkimusten mukaan perheen tiukka tyttöjen varjelu uuden yhteiskunnan riskeiltä näyttää tuottavan tuloksia, ja on todettu, että tytöt poikia harvemmin käyttävät huumeita tai alkoholia ja käyttäytyvät harvemmin riskialttiisti²⁰⁷.

Perinteinen pojan rooli

Kollektiivikulttuuria edustaville pojille sallitaan tyttöjä enemmän vapauksia uudessa kulttuurissa. Heitä kannustetaan osallistumaan yhteiskuntaan ja kouluttautumaan. Pojille sallitaan myös vapaampi seksuaalikäyttäytyminen kuin tytöille. Poikien perheeseen liittyvät velvollisuudet ovat tyttöjä vähäisempiä. Toisaalta poika toimii isän jatkeena huolehtien yhteisön naispuolisten jäsenten käytöksestä ja suojellen heitä perheen ulkopuolisilta uhilta.

”Kyllä se nyt viime vuosina tuntuu, että somalilytöt ovat enemmän eurooppalais-tuneet koko ajan. Kun Ruotsiin menee, niin siellä tytöt ovat melkein eurooppalai-

²⁰⁷ Hernandez & Charney 1998.

sia. Suomessa mennään koko ajan eteenpäin, mikä on mielestäni huono. Tyttöjen pitäisi pitää omasta kulttuuristaan kiinni. Emme voi sille mitään, jokainen tekee oman päätöksensä.” (Mustapha)

Suomessa nuoret elävät pitkän nuoruuden. Maahanmuuttajanuorten etnisissä kulttuureissa nuoret ovat tottuneet, että ihminen aikuistuu varhain. Miehet avioituvat nuorina, perheeseen syntyy lapsia ja perheen isä ottaa vastuun perheensä elättämisestä. Kun nuoret miehet tulevat Suomeen, he ymmärtävät, että heidän ei tarvitse aikuistua, he voivat elää pidempään nuoruuttaan ja vapaina velvollisuuksista. Heidän ei tarvitse ottaa vastuuta edes itsestään. Uusien vapauksien keskellä maahanmuuttajataustaisilla pojilla on usein oman kulttuurinsa tyttöjä vaikeampaa omaksumaa toimiva rooli uudessa maassa. Siihen vaikuttavat hyvin paljon uuden maan asenneilmasto ja sosiaalinen peilautuminen, johon poikien on todettu reagoivan tyttöjä herkemmin.²⁰⁸

”On minullakin joskus ollut, kun minä olin vähän nuorempi, sillä nyt minä olen aikuinen, olen kohta 20 vuotta. Silloin kun olin nuorempi... vaikka olin jossakin ulkona tai polttamassa tupakkaa tai jotain, niin ikinä isä ei tiennyt. Isän silmissä minä olen enkeleä, mutta ulkona taas minä olin ihan erilainen. Ehkä somali on myös samanlainen, että kotona isien ja äitien silmissä he ovat ihan kunnollisia, mutta ulkona he sitten tekevät ihan, mitä he haluavat.” (Dimi)

Hämmennystä ja irtiottoja

Maahanmuuttajataustaisilla nuorilla miehillä, varsinkin maskuliinista kulttuuria edustavilla, on vaikeuksia sopeutua feministisen kulttuurin tasa-arvoa korostavaan miehen rooliin. Heidän valta-asemansa ei olekaan itsestään selvä uudessa maassa, joten oletettu sosiaalinen ja sukupuolinen asema ei välttämättä toteudu. Se on haasteellista sukupuoli-identiteetille, mutta myös identiteetille yleensä. Lisäksi valtakulttuurista poikkeavaa kulttuuria edustaville pojille murrosikä on todettu erityisen vaikeaksi identiteetin kehityksen suhteen, sillä paineita tulee kolmelta taholta, kotoa, kaveripiiristä ja valtakulttuurin taholta. Nuorten miesten identiteettiin liittyviä haasteita ei lisää vain valtakulttuurin asettamat stereotyyppiset vaatimukset ja näkemykset, joita tulee noudattaa, vaan myös oman ryhmän etniset

²⁰⁸ Hofdtede 1993.

ja sosiaaliset paineet. Lisäksi koulussa vaaditaan tietynlaista käyttäytymistä. Esimerkiksi aasialaista taustaa edustavat miehet kuvataan usein alistuviksi, mukautuviksi ja heikoiksi. Nämä ominaisuudet linkittyvät heidän kulttuuriin perhearvoihin, joissa huolenpito ja kunnioitus ovat tärkeitä. Tästä johtuen muun muassa aasialaisamerikkalaisten nuorten miesten on todettu neuvottelevan erilaisista maskuliinisuuden muodoista ja valitsevan niitä.

Leen²⁰⁹ Yhdysvalloissa tekemissä tutkimuksissa ilmeni, että aasialais-taustaisilla pojilla, joista useimmat kävivät valkoista keskiluokkaa edustavia kouluja, oli valittavanaan kolme erilaista maskuliinista identiteettiä. Yksi mahdollisuus oli perinteinen identiteetti, jossa keskeisimpinä vaikuttajina olivat vanhemmat, isovanhemmat ja perhe. Tai sitten oli uudenlainen identiteetti, jossa pyrittiin tasapainottelemaan perinteiden ja uuden yhteiskunnan vaatimusten välillä. Haasteellisin valinta oli vastakulttuurinen identiteetti, joka vastustaa valtakulttuurin maskuliinisuuden määrittelyä. Lisäksi pojat joutuvat kamppailemaan ja neuvottelemaan sellaisista identiteettiominaisuuksista, joita heille tärkeät henkilöt, kuten vanhemmat, sukulaiset ja ystävät, eivät arvosta. Varsinkin kaveripiirissä, jossa tietynlainen maskuliinisuus on näkyvästi läsnä pojat saattavat piilottaa herkemmän ja refleктоivan minänsä. Tällöin pojat saattavat piilottaa tiettyjä ominaisuuksiaan ylläpitääkseen tärkeitä ihmissuhteitaan ja täten rajata mahdollisuuksiaan uudessa yhteiskunnassa.

Tässä tutkimuksessa nuoret miehet pohtivat omaa miehen malliaan suhteessa suomalaisiin ja kokivat oman kulttuuripiirinsä arvot ja mallit usein paremmiksi. Sen sijaan naispuoliset opiskelijat hyväksyivät useimpia länsimaisen kulttuurin arvoja, varsinkin niitä, jotka liittyivät naisen mahdollisuuksiin opiskella, päättää omista asioista jne. Uusi kulttuuri ja opiskelu olivat toimineet vapauttajina. Turkin kurdeja edustavat Amber ja Terkusi olivat kokeneet uuden maan suoneen heille mahdollisuuksia, joita heillä entisessä kotimaassaan ei ollut. Amber puhuu kauniisti uudesta kotimaastaan:

”Olen syntynyt Turkissa, mutta kasvanut Suomessa. Suomi on opettanut minulle paljon asioita ja antanut minulle henkilöllisyyden. Minä olen olemassa ja minulla on omia ajatuksia.” (Amber)

²⁰⁹ Lee 2004.

Vietnamlaistaustainen Lan korosti myös siitä, miten uusi yhteiskunta oli mahdollistanut hänen henkisen kasvunsa ennen kaikkea opiskelun kautta. Hän puhui uudelleen syntymisestä ja siitä, että on oppinut jotain itsestään ja elämästä yleensä.

7. HENKILÖKOHTAISET OMINAISUUDET IDENTITEETIN MÄÄRITTÄJÄNÄ

Vahvuudet

Kysyimme tutkimuksessamme olleilta heidän omia vahvuuksiaan, sillä niiden tiedostaminen ja hyödyntäminen auttavat monin tavoin kotoutumisessa mutta myös identiteetin rakentamisen yhteydessä.

Oheiseen taulukkoon on kerätty haastattelussa olleiden itse määrittämiä vahvuuksia. Koonnista käy ilmi, että 16 vastaajaa mainitsi sitkeyden, joka on äärettömän tärkeä ominaisuus niin uuteen maahan sopeutumisessa kuin elämässä yleensäkin. Seitsemän korosti sitkeyttään erityisen paljon. Aliyan mukaan hän oli hirveän vahva, mikä on äidin puolelta perittyä. Lan ja Marin korostivat, että ovat joutuneet todistamaan monta kertaa, että pystyvät ja pärjäävät kunhan tekevät parhaansa. Kun on löytänyt luottamuksen omiin kykyihin, on ollut helpompaa.

Adriana ja Maia painottivat, etteivät olleet vahvoja vaan sitkeitä ja optimistisia. Voidaankin olettaa, että kaikilla haastatelluilla on ylimääräinen annos sitkeyttä, sillä ovathan kaikki jaksaneet ponnistella lukioon ja jopa yliopistoon asti. Opiskelua siivittää tavoitteisuus, usko omiin kykyihin ja tulevaisuuteen. Optimismiin viittasi 16 vastaajaa, kun taas 21 korosti sosiaalisia taitojaan. Henkilökohtaisista vahvuuksista mainittiin kielitaito, matemaattiset taidot, taiteelliset ominaisuudet ja urheilullisuus. Kielitaito nousi myös yhdeksi tärkeimmäksi uuteen maahan sopeuttajaksi. Urhei-

TAULUKKO 3. Haastateltujen itse raportoimat vahvuudet, (xx) ilmaisee korostettua ominaisuutta

Nimi	Sitkeys	sosiaalisuus	optimismi	Tavotteisuus	kielitaito	matemaattisuus	taiteellisuus	urheilullisuus	tietoisuus heikkouksista
Marin	xx	x	x	x	x	x			x
Adriana	xx	x	x	x	xx				x
Lida	x	x	x	x	x				x
Lan	xx	x	x	x	x	x			x
Senja	x	x	x	x	xx	x			x
Maia	xx	x	x	x		x		xx	x
Jens		x						x	
Terkusi	xx	x	x	x	x	x			x
Hashi	x	x			x			xx	
Mustapha	x	xx	x					x	x
Aliya	xx	xx	xx		x				x
Nasir		x			x			x	x
Simeon			x	x		x			
Nasra	x		x	x	x				x
Warsame		x	x		x		x		
Adan	x	x		x					x
Amber	xx			x		x	x		x
Rajan	x	x	x	x	x			x	
Gare	x	x		x	x	x		x	x
Polan		x					x	xx	
Awdel		x	x	x		x		xx	x
Dimi	x	x	x	x	xx			xx	
Elisa		x	x				x		x
Abdi		x					x	x	
	16	21	16	15	14	9	5	11	16

lullisuus ja joukkuepelit lisäsivät sosiaalisia taitoja ja kielitaitoa. Toisaalta mainittiin erilaisia luovuuden aloja, musikaalisuus (Warsame, Elisa, Amber), käden taidot (Abdi, Polan). Useimmat haastatelluista olivat myös tietoisia heikkoukistaan, joista useimmiten mainittuja olivat miellyttämisen tarve ja liika luottamus muihin ihmisiin. Lisäksi he mainitsevat niitä lahjakkuuden alueita, joissa he eivät ole hyviä.

Kielitaito

Tutkimukseemme osallistuneet opiskelijat edustivat monia eri kieliä, mikä käy ilmi myös taulukosta 1. Osa heistä oli käynyt läpi suomalaisen peruskoulun. Voidaan olettaa heidän kielitaitonsa paremmaksi kuin Abdin, Nasran, Amberin, Nasirin, Awdelin, Elisan, Terkusin, Jensin, Garen ja Lanin, jotka olivat saapuneet murrosiässä Suomeen, tai vasta aikuisena tulleiden Marinin, Adrianan ja Maian, Senjan. Kuitenkin kielitaitoon vaikuttavat yksilön oma kielellinen lahjakkuus, kieliympäristö, esimerkiksi onko henkilöllä paljon suomalaisia ystäviä ja kontakteja ja motivaatio oppia kieltä. Marin, Adriana, Maia, Lan ja Gare osasivat suomen kieltä yliopistossa vaadittavalla tasolla, joten voidaan olettaa heidän täyttävän edellä mainitut ehdot. Sen sijaan ne opiskelijat, jotka olivat valinneet oman kulttuuriyhteisönsä tärkeimmäksi kanssakäymisen kohteeksi siksi, että suomalaisiin kontaktien luominen on tuottanut pettymyksiä tai epäilyjä, kuten esimerkiksi Hashin ja Mustapahan ja Amberin kohdalla, ilmaisivat puutteellista suomen kielen taitoa. Kohtalainen kielitaito on kuitenkin erittäin tärkeä kotoutumiselle, opiskelulle ja työpaikan saannille. Hashi ja Mustapaha korostivat myös sitä, että vaikka heillä on kohtuullisen hyvä suomen kielen taito, heidän etnisyytensä oli viime kädessä estänyt työn saannin. Kielitaidosta on nousemassa, kuten muissakin maissa, valtakulttuurin vallan väline. Se on hyvä tekosyy peittää syvällisempiä erilaisuuden kohtaamiseen liittyviä vaikeuksia. Toisaalta kielitaito on menestyksen ja osallisuuder. avain.

Kielitaito pääomana

Ranskalaisen sosiologi Pierre Bourdieu²¹⁰ korostaa, että valtakielen osamattomuus monikulttuurisissa yhteiskunnissa on yksi tärkeimmistä eriarvoisuutta ylläpitävistä tekijöistä. Hänen mukaansa kielitaito on tärkeä osa yksilön habitusta, eli osa tämän henkilökohtaisia, historiallisia ja ennen kaikkea sosialisointin muokkaamia ominaisuuksia. Lisäksi kielitaito on osa yksilön kielellistä pääomaa, joka on muunneltavissa sekä sosiaalisesti että taloudelliseksi pääomaksi. Uuden kielen oppiminen on hidas prosessi, joka vaatii yleensä kuuden tai seitsemän vuoden opiskelun tai kielelle altistumisen. Kielellisesti lahjakkaille tämä voi onnistua jopa kahdessa tai kolmessa vuodessa.²¹¹ Liebkind et al.²¹² listaavat niitä tekijöitä, jotka edistävät valtakielen oppimista. He viittaavat mm. Chiswickin ja kumppanien tekemiin tutkimuksiin. Valtakielen oppimiseen vaikuttavat ensinnäkin kolme eri tekijää: 1) valtakielelle alistuminen, 2) kielen oppimiskyky ja 3) taloudelliset tekijät. Lisäksi on todettu, että maahanmuuttajaryhmän ja valtaväestön kielten etäisyys samoin kuin myös valtaväestön asenteet sekä sosiodemografiset tekijät vaikuttavat uuden kielen omaksumiseen.²¹³

Liebkind kumppaneineen toteaa myös seuraavien asioiden vaikuttavan uuden kielen oppimiseen. Ensinnäkin a) maahanmuuttajan etnisellä taustalla on merkitystä uuden kielen omaksumisessa. Maahanmuuttajien ja valtaväestön kielisukulaisuus todennäköisesti helpottaa kielen oppimista. Näinhän on tilanne Suomen virolaisväestön keskuudessa. Lisäksi b) kielen oppimiseen vaikuttavat maahanmuuttoikä, nykyinen ikä ja asumisaika. Mitä nuorempana maahanmuuttajataustainen henkilö on muuttanut Suomeen, sitä helpommin hän todennäköisesti oppii uuden kielen. Lisäksi c) oppivelvollisuusikäiset maahanmuuttajat käyvät suomalaista peruskoulua ja oppivat suomen kielen lisäksi muitakin kieliä. Lisäksi voidaan olettaa, että d) mitä pitempään henkilö asuu uudessa maassa, sitä todennäköisemmin hän myös oppii uuden kielen. Kuitenkin on huomattu, että uudelle kielelle altistuminen ja sen oppiminen on muuton alkuvaiheessa nopeampaa ja hidastuu ajan myötä. Maahanmuuttajataustaiset hen-

²¹⁰ Bourdieu 1991.

²¹¹ Suárez-Orozco 2001, 138.

²¹² Liebkind et al. 2004.

²¹³ Chiswick & Miller 1999; Chiswick & Repetto; ks. myös Liebkind 2004, 81–84.

kielöt osallistuvat erilaisille kielikursseille maahanmuuttonsa alkuvaiheessa ja sitten kielen aktiivinen oppiminen hidastuu. Maahanmuuttajataustaisen henkilön lähtömaassa saadun koulutuksen on todettu edistävän uuden kielen oppimista. Hyvin koulutetut ovat tottuneet opiskelemaan vieraita kieliä, ja lisäksi he osaavat soveltaa aikaisempia oppimismenetelmiään uuden kielen opiskeluun.

Oma äidinkieli osallisuuden ja oppimisen välineenä

Uuden kielen oppiminen edellyttää kunnollista oman äidinkielen osaamista. Oma äidinkieli toimii välineenä hyvin toimivaan kaksikielisyyteen. Äidinkielen hallinta on ihmiselle luontevin väline ilmaista paitsi kognitioitaan myös persoonallisuuttaan ja syvimpiä tunteitaan. Kielitaidottomuus vaikeuttaa maahanmuuttajan psykologista sopeutumista ja heikentää myös itsetuntoa. Maahanmuuttajan oman äidinkielen hyvä hallinta katsotaan välttämättömäksi perustaksi yksilön myöhemmälle älylliselle ja kielelliselle kehitykselle sekä ehyen identiteetin muodostumiselle. Se on myös merkittävä väline oman kulttuurin ylläpitämisessä ja vieraan kielen oppimisessa.²¹⁴ Etninen, eli kotona vanhempien keskuudessa opittu kieli todennäköisesti säilyy ensimmäisessä sukupolvessa, mutta saattaa heikentyä ellei sitä käytetä. Kansallisen kielen oppiminen näyttää vaihtelevan eri maahanmuuttajaryhmien kesken ja kyseessä olevasta kohdemaasta riippuen. Mikäli vähemmistöt asuvat omilla asuntoalueillaan, eikä valtakulttuurin kieltä käytetä päivittäin, heidän kielitaitonsa jää usein heikommaksi kuin niitä ryhmiä edustavien, jotka osallistuvat valtakielen käyttöön jatkuvasti. Oletetaan myös, että etnisen kielen hallinta edistää kulttuuri-identiteetin säilymistä ja vahvistamista. Monet tutkimukset kuitenkin osoittavat, ettei etnisen kielen osaamattomuudesta automaattisesti seuraa ryhmäjäsenyyden solidaarisuuden tai yhteenkuuluvuuden menetystä²¹⁵. Kuitenkin etnisen kielen taitaminen on vahvasti suhteessa etniseen identiteettiin²¹⁶.

On todettu, että perhe ja sen sosiaaliset verkostot edistävät uuden kielen oppimista. Tilanteissa, joissa muuttaja saapuu uuteen maahan tiettyyn

²¹⁴ Skutnabb-Kangas 1986.

²¹⁵ Glenn & DeJong, 1996.

²¹⁶ Phinney, Romero et al., 2001.

ennalta sovittuun työhön, hänellä on jo maahan tulesaan sosiaalisen verkoston suoma tuki. Lisäksi suomalaisen kanssa avioituva maahanmuuttaja saa avioliiton myötä uuden perheen sosiaaliset suhteet, jotka edistävät myös uuden kielen oppimista. Toisaalta valtakieli on läsnä myös niissä maahanmuuttajaperheissä, joilla ei alkuaan olisikaan sosiaalisia suhteita, jos niillä on koulua käyviä lapsia. Heidän kielimaailmansa ja kaverisuhteensa ovat aktiivisesti läsnä perheen keskuudessa. Voihan olla tietysti myös niin, että lapset keskenään puhuvat suomea ja vanhemmat taas omaa etnistä kieltään. Uuteen kieleen ja sen oppimiseen saatetaan myös suhtautua negatiivisesti, mikäli maahanmuuttaja kokee, että valtaväestö suhtautuu häneen tai hänen edustamaansa ryhmään kielteisesti. Eri etnisyyttä tai eri kansallisryhmiä edustavat maahanmuuttajat ovat tässä suhteessa hyvinkin erilaisessa asemassa. Valtakulttuurin etnisenä hierarkiana toimivat tulkinnat eri kansallisuksista ohjaavat valtaväestöä edustavien ihmisten suhtautumista maahanmuuttajiin.²¹⁷ Mitä läheisempiä kulttuurit ovat arvomaailmaltaan ja maantieteelliseltä asemaltaan, sitä paremmin niihin suhtaudutaan.

Stressin sieto

Muutto maasta toiseen on elämäntapahtuma, joka yleensä aiheuttaa yksilölle psyykkistä kuormitusta ja pakottaa hänet mukautumaan vaihtuneessa elinympäristössä. Muuton yhteydessä ihmisen psyykkisen järjestelmän useat ympäristösuhteet lakkaavat olemasta, tai ne ovat oleellisesti muuttuneet. Tilalle on rakennettava uusia suhteita. Tilannetta voidaan pitää eräänlaisena stressitilana. Coping voidaan määritellä realistisiksi ja joustaviksi ajatuksiksi ja toimintatavoiksi, joiden tavoitteena on vähentää stressiä. Elämäntilanteen vaihdoksen aiheuttamat muutokset voidaan nähdä joko uhkana tai haasteena, jotka käynnistävät ihmisen sisäiset puolustusmekanismit tilanteen hallitsemiseksi. Sopeutumisprosessit voivat olla sisäisiä tai ulkoisia. Liebkind korostaa, ettei siirtolaisuus sinänsä uhkaa henkistä hyvinvointia, mutta riskit lisääntyvät muuton yhteydessä, jos 1) henkilö kokee jyrkän sosio-ekonomisen statuksen laskun, 2) ei osaa puhua

²¹⁷ *um.* Jaakkola, 2000.

vastaanottavan maan kieltä, 3) joutuu eroon muista perheenjäsenistä, 4) kokee ympäröivän yhteiskunnan taholta epäystävällisyyttä tai torjuntaa, 5) joutuu eroon muista samaa kulttuuria edustavista ihmisistä, 6) henkilöllä on ollut traumaattisia kokemuksia tai pitkäaikaista stressiä ennen maastamuuttoa, 7) henkilö on teini-iässä tai iäkäs siirtolaisuuden alkaessa.²¹⁸

Kaikista siirtolaisryhmistä pakolaiset ovat haavoittuvimpia. Menneisyyden traumaattiset kokemukset voivat vaikuttaa pakolaisen jatkuvuuden tunteeseen ja tulevaisuuden odotuksiin. Pakolaiset ja myös muut siirtolaiset saattavat kokea muuton aiheuttamia fysiologisia ja psykosomaattisia oireita, kuten päänsärkyä, väsymystä, ärtyneisyyttä, kohonnutta verenpainetta ja vatsakipuja. Psykologisen tason reaktioina maahanmuuttajat voivat kokea viihtymättömyyttä, tyytymättömyyttä ja huonommuuden tunnetta. Käyttäytymisen tasolla ilmenee eristäytymistä, negatiivisuutta, poistumista, alistumista tai mukautumista.²¹⁹ Pakolaisten yleisin mielen-terveysoire on masennus.²²⁰ Vakavampi, mutta harvinaisempi, muuttoon liittyvä oireilu on niin sanottu traumaperäinen stressioireisto.

Traumaattiset kokemukset eivät kuitenkaan välttämättä johda vakaviin psyykkisiin ongelmiin. Ihmisen elämänhallinta edellyttää minän eheyttä ja sisäisiä voimavaroja. Lapsuuden kokemukset, henkilökohtainen maailmankatsomus, uskonnollinen vakaumus tai sitoutuminen johonkin ryhmään tai periaatteeseen vahvistavat psyykkistä kestävyyttä.²²¹ Nämä voimavarat voidaan jakaa seuraavasti: 1. ymmärrettävyys, joka perustuu kognitiiviseen tunteeseen elämän loogisuudesta ja ennustettavuudesta, 2. hallittavuus, joka sisältää yksilön omat voimavarat ja halun selviytyä vaikeista tilanteista, 3. tarkoituksellisuus, joka edellyttää motivaatiota ja sitoutumista elämän haasteisiin.²²² Vaikeissa elämäntilanteissa ihminen pyrkii muuttamaan vallitsevia olosuhteita itselleen suotuisammiksi ja muuntamalla käytöstään niin, että arvioitu haitta vähenisi mahdollisimman paljon. Hän voi käyttää joko tunne-elämään suuntautuneita tai ongelmanratkaisun keinoja. Jokainen valitsee keinot ristiriitatilanteesta riippuen.

²¹⁸ Liebkind 1994, 32.

²¹⁹ Breakwell 1986, 109–121.

²²⁰ Liebkind 1994, 121.

²²¹ vrt. Alitolppa-Niitamo 1992.

²²² Raitasalo 1995.

Tutkimuksessamme olleet maahanmuuttajat arvioivat stressinsietokykynsä kohtalaisen hyväksi tai hyväksi. Kielitaidon tavoin myös stressisieto edellyttää sosiaalisia suhteita ja verkostoja. Voidaan vain kuvitella niiden monen Suomeen yksin tulleen maahanmuuttajalapsen ja nuoren tilannetta ilman läheisen ihmisen tukea. Toisaalta somalialaisyntyisen Aliyan vahva luottamus oman äitinsä neuvokkuuteen ja huolenpitoon esti stressin tunteet, ainakin näin jälkikäteen ajateltuna. Ihmiset yleensä kääntyvät läheisten ihmisten puoleen stressiä aiheuttavissa tilanteissa. Tällöin saadaan tietoa käyttökelpoisista menetelmistä. Vaikka sosiaalinen verkosto on korvaamaton voimavara stressin siedossa, sen on todettu olevan myös este selviytymiselle. Lan toi kertomuksessaan esille sen, ettei hän Suomeen sopeutumisvaiheessaan saanut juuri lainkaan tukea vanhemmiltaan, koska heillä oli menossa monenlaisia keskinäisiä ristiriitoja ja omia kotoutumiseen liittyviä rasitteita.

’Ensimmäiset kahdeksan vuotta Suomessa oli vaikea vaihe elämässäni. Kotona vanhemmat riitelivät melkein aina. Kukaan ei ymmärtänyt minua. Minulla ei ollut ketään, jolle olisin voinut uskoutua ja purkaa mieltäpähaani. Minulla ei ollut kieltä, jolla olisin voinut ilmaista itseäni. Äidin murheet ja isän väkivalta sai minut käpertymään itseäni. En halunnut elää. Elämällä ei ollut tarkoitusta. Luokkatovereiden seuraan en pystynyt samaistumaan, koska he olivat nuorempia ja eivät olleet kokeneet kovia kuin minä. Yläasteella on helpompaa. Lukiossa oli vaikeaa, koska opiskelu oli rankempaa. Ystäväpiiri oli hyvin pieni. Oli vain opiskelua. Päivän aikana kuuntelin ja seurasin opetusta. En puhunut paljon, vaan olin hiljaa ja kuuntelin. Koska pärjäsini koulussa, autoin myös sisaruksiani läksyissä. Onneksi osasin matematiikkaa, fysiikkaa ja kemia, vaikka en osannutkaan suomea hyvin. Niin jaksoin pitää opiskelusta.” (Lan)

Sosiaalisten suhteiden lisäksi myös yksilön henkilökohtaisilla ominaisuuksilla on merkitystä selviytyä stressiä aiheuttavista tilanteista. Temperamentti ilmaisee yksilön persoonallisuuden biologisen taustan, mikä vaikuttaa myös stressinsietokykyyn²²³ DeLongis ja Holtzman tutkimuksessaan päätyivät siihen, että viidellä persoonallisuuden ulottuvuudella oli tärkeä merkitys erilaisissa selviytymistilanteissa. Ne ovat neuroottisuus, ekstroverttisyyt/ulospäin suuntautuneisuus, avoimuus, sopuisuus ja tunnollisuus. Ei ole yllättävää, että neuroottisuus yksilön persoonallisuudessa merkitsee huo-

²²³ Ketükangas-Järvinen 2004.

noa stressinsietokykyä. Näillä henkilöillä on heikko ongelmanratkaisukyky ja he valitsevat usein väärin keinoja ongelmatilanteissa. Lisäksi näillä henkilöillä on paljon negatiivisia tunteita.²²⁴

Vahva ulospäin suuntautuneisuus helpottaa kestäämään stressitilanteita ja mahdollistaa monien eri strategioiden soveltamisen niissä. Tämä ulottuvuus on suhteessa myös empatiaan. Avoimuus uusille kokemuksille auttaa löytämään sopivia keinoja ja sopeutumaan uusiin tilanteisiin. Näillä henkilöillä on taipumus suhtautua empaattisesti lähi-ihmisten välisiin ongelmatilanteisiin. Ei ole yllättävää, että sopisuus on selvästi linkittynyt erilaisiin selviytymiskeinoihin ja on luonteeltaan yhteisöllinen. Henkilöt, jotka ovat sopuisia hyvin harvoin syyllistyvät itsesyytöksiin. Tunnolliset ihmiset ovat yleensä luotettavia ja ahkeria. He osaavat soveltaa toimintaansa stressitilanteissa ja näin minimoivat niiden vaikutuksia. Nämä henkilöt eivät pyri välttämään vaikeita tilanteita eivätkä syytä itseään niistä. Toisaalta tunnolliset henkilöt joskus vaativat itseltään liiankin hyviä suorituksia, jonka seurauksena voi ilmetä myös itsesyytöksiä.

Lan oli hyvä esimerkki itsekrüittisestä ja itseään arvioivasta henkilöstä. Tämä saattoi johtua myös aasialaisesta kulttuurista periytyvästä itseä koskevan kielteisen tiedon merkityksestä osana itseä kehittävää prosessia. Toisaalta Lanin pelastukseksi muuton alkuvaiheeseen liittyvässä vaikeassa tilanteessa tulivat hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa kuten lahjakkuus, sitkeys, tunnollisuus ja sopisuus. Niiden kautta versoi toiveikkautta. Sen sijaan elämänsä tässä vaiheessa Lan ei pystynyt soveltamaan sosiaalisuuttaan, vaikka hänellä nyt onkin monia sosiaalisia suhteita.

²²⁴ DeLongis ja Holtzman 2005.

Käsitys itsestä

Itsetunto

Olemme aiemmin tarkentaneet identiteettiä, joka voidaan ymmärtää ihmisen kokonaisvaltaisena ulkoisesti ilmaistuna järjestelmänä. Minä tai minäkäsitys tulkitaan usein samaksi kuin identiteetti²²⁵. Kuitenkin minä on yksilön sisintä olemusta, jonka parhaiten tuntee yksilö itse. On hyvä myös tiedostaa, että kollektiivikulttuureissa yksilön minä määritellään aina toisten ihmisten kautta eikä irrallisena järjestelmänä²²⁶. Itsetunto ja minäkäsitys edellyttävät toisiaan. Minäkäsitys painottaa tietoa itsestä ja itsetunto koertuun minään liittyvää arvoa. Keltikangas-Järvisen²²⁷ mukaan itsetunto on yhteydessä ihmisen sosiaalisiin taitoihin ja kykyyn sietää epäonnistumisia ja nähdä elämä ainutkertaisen tärkeänä. Toisaalta itsetunto on myös yksilön tapa kokea itsensä subjektina ja että hän kokee voitavansa vaikuttaa omaan elämäänsä. Reasoner²²⁸ on jakanut itsetunnon viiteen eri alueeseen: turvallisuus, itseys, liittyminen, tavoitetietoisuus ja pätevyys. Turvallisuus on muiden tekijöiden perusedellytys. Liittymisen kautta vahvistunut minä voi kehittää tavoitetietoisuutta ja tunnetta pätevyydestä. Yksilön minä tai identiteetti kehittyy vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Varsinkin lapsena ja nuorena yksilö peilaa itseään muihin ja saa näin palautetta siitä, minkälainen hän on. Liebkind kutsuu näitä tilanteita ”identiteettineuvotteluiksi”.²²⁹ Mikäli palaute on positiivista ja kannustavaa, ihminen kokee olevansa hyvä ja arvokas. Yksilön heikko itsetunto, käsitys itsestä, vaikuttaa identiteetin kehitykseen siten, että mikäli identiteetti jää epätarkaksi, se saattaa aiheuttaa sosiaalista, tunnetason ja motivaation vajavuutta.²³⁰

Itsetunto vaihtelee enemmän kuin ihmisen minäkuva. Vaihtelu voi olla jopa päivittäistä, mutta pysyvämpään itsetunnon muutokseen vaikuttavat yksilön elämänpiirissä ilmenevät suuret muutokset: maastamuutto, ihmis-

²²⁵ mm. Lange & Westin, 1981.

²²⁶ Marcus & Kitayama, 1995.

²²⁷ Keltikangas-Järvisen 2000, 36, 16.

²²⁸ Reasoner 1992.

²²⁹ Liebkind 1988, 84.

²³⁰ Campbell 1990, 547.

suhteiden katkeaminen, uusien solmiminen, uuden kulttuurin ja kielen omaksuminen.²³¹ Muutto toiseen maahan todennäköisesti vaikuttaa itsetunnon laskuun. Ensinnäkin elämänhallinnan heikkeneminen ja uuden kielen osaamattomuus lisäävät yksilön kokemusta omasta arvottomuudesta. Vietnamin suomalaisen Lanin mukaan vaikeimpia asioita muuton alkuvaiheessa olivat itse muutto, kielitaidottomuus, vanhempien ero, ystävien puute ja elämänpiirin pienentyminen. Hän oli kokenut jo lapsena ja nuorena menestyvänsä koulussa sekä saanut hyväksyntää ja arvostusta omassa yhteisössään Vietnamissa. Uudessa maassa kaikki tuo oli poissa. Oli aloitettava alusta.

Lisäksi maahanmuuttajat peilaavat itseään uuteen viiteryhmään. Maahanmuuttajataustaiset ja etnistä vähemmistöä edustavat ihmiset ovat hyvin tietoisia, mitä yhteiskunnassa heistä ajatellaan. Negatiivinen sosiaalinen peilautuminen voi vaurioittaa yksilön minäkäsitystä ja itsetuntoa. Osa varsinkin lapsista ja nuorista pitäytyy ja uskoo negatiiviseen palautteeseen. Tämä valinta johtaa toivottomuuteen ja oman minän aliarvioimiseen, mitkä vuorostaan johtavat alhaisiin tavoitteisiin ja turhautumiseen. Osa nuorista vastustaa kohtaamaansa negatiivista palautetta. Vastustus voi ilmetä kahdella eri tavalla. Ensimmäisessä tapauksessa vastustukseen reagoidaan toivomalla ja uskomalla oikeudenmukaisuuteen ja parempaan huomiseen. Toisessa tapauksessa nuori voi aktiivisesti vastustaa kohtaamaansa vihamielisyyttä, mutta hän ei pysty ylläpitämään toivoa muutoksesta tai valoisammasta tulevaisuudesta.²³²

Aktiivisesti toivoa ylläpitävien nuorten tulevaisuus on lupavampi kuin niiden, jotka eivät usko omiin mahdollisuuksiinsa. Mikäli nuoret pyrkivät vastustamaan peilautumistaan, toivo on eräänlainen vastustusaine, jonka avulla he pystyvät ylläpitämään arvokkuuden ja terveen itsetunnon. Näin vapautunut energia voidaan kohdistaa päivittäiseen suoriutumiseen. Osa nuorista ei vain edistä omaa asemaansa, vaan he toimivat roolimalleina toisille auttaessaan vapaaehtoisina yhteisöissään. He menestyvät huolimatta siitä, mitä muut heistä ajattelevat. Tästä saatiin useampikin hyvä esimerkki tutkimuksemme yhteydessä. Somalialaistaustainen Mustapha kavereineen järjestää vapaa-ajan toimintaa nuorille somalialaisyntyisille

²³¹ vrt. Mikkoja 2001.

²³² Suárez-Orozco et al. 2001, 100.

pojille, jotta heidät saataisiin pois kadulta ja näin estettäisiin mahdollinen rikollisuus tai syrjäytyminen. Lan kertoi siitä, miten usko tulevaisuuteen vähitellen palasi omien ponnistelujen ja osaamisen kautta:

”Lukioaikana oli rankekaa, luin pitkää matikkaa, pitkää fysiikkaa ja pitkää kemiaa suomeksi. Niissä oli paljon lukuja ja tekstiä. Mutta jostain ihmeen syytä pärjäsin. Se kyllä auttoi jaksamaan ja antoi toivoa ja itseluottamusta.” (Lan)

Päätäväisyys – saavutettu itsetunto

Lanin, kuten useimman muun haastatellun tarinat, kertoivat saavutetusta itsetunnosta, siitä kokemuksesta, että voi itse vaikuttaa ja muuttaa käsitystään itsestä esimerkiksi koulumenestyksen ja urheilussa saavutettujen tulojen kautta. Useimmat haastatellut nuoret vakuuttivat, että heillä oli hyvä itsetunto, ja tämä lienee yksi syy sille, että he suostuivat tutkimukseemme. He kokivat olevansa hyviä tietyissä asioissa, kuten kielissä. Nuorten itsetunto näkyi myös heidän ammatinvalintatoiveissaan. Useimmat heistä unelmoivat korkean yhteiskunnallisen arvostuksen sisältämistä ammateista, kuten lentäjän, pankinjohtajan ja lääkärin urista. Suomalaisessa yhteiskunnassa koulutus näihin ammatteihin on vapaasti kaikkien tavoiteltavina ja nämä ammatit ovat taloudellisesti helpommin saavutettavissa kuin monessa muussa maassa. Nuoret siis haaveilivat voimakkaasta sosiaalisesta noususta suomalaisessa yhteiskunnassa. Ainoastaan yksi opiskelija haaveili hoitoalan koulutuksesta eli käytännön ammatista. Nuoren menestymispaineita saattavat kasvattaa vanhempien odotukset jälkikasvun pärjäämisestä. Vanhempien työ uudessa kotimaassa harvoin vastaa heidän koulutustaan ja sosiaalinen asema heidän kotimaassa ollutta statussaan. Maahanmuuttajaperheet olivat kokeneet sosiaalisen laskun siirtyessään Suomeen. Yksikään nuori ei haaveillut maahanmuuttajien perinteisistä sisääntuloammateista, käytännön ammatista tai mahdollisuudesta elättää itsensä, kuten eivät suomalaisetkaan nuoret.

Korkeakoulututkintoa edellyttävät ammatit vaativat hakijalta monia taitoa ja erityisesti hyvää kielitaitoa. Suomessa kilpailu koulutuspaikoista on ankaraa, sillä vain hyvin pieni ryhmä saa opiskeluoikeuden yliopistoissa ja korkeakouluissa. Maahanmuuttajataustainen nuori voi olla hyvin älykäs

ja lahjakas, ja siinä mielessä ammatinvalintatoiveet ovat realistiset. Toiveiden toteuttaminen edellyttää kuitenkin hyvää suomen kielen taitoa. Mikä on nuorten toiveiden ja todellisten mahdollisuuksien yhteys? Vuonna 1994 yleinen käsitys pakolaistyöntekijöiden piirissä oli se, että monet nuoret maahanmuuttajat olivat joutuneet keskeyttämään opintonsa puutteellisen kielitaidon vuoksi. Asiasta ei kuitenkaan ole tehty kattavaa selvitystä, koska pakolaiset eivät opetushallinnon tilastoissa erotu muista ulkomaalaisista.²³³ Matti Similä on tutkinut toisen polven siirtolaisten koulumenestystä Ruotsissa ja hakeutumista korkeakoulutukseen. Tulos on se, että kussakin sosiaaliryhmässä siirtolaisten lapset käyvät useammin teoreettisen lukion kuin ruotsalaiset nuoret ja jatkavat opintojaan korkea-asteella olivatpa vanhemmat korkeasti tai vähemmän koulutettuja.²³⁴

²³³ ”Syrjäytyä vai selviytyä”, 34–35.

²³⁴ Similä 1994, 3–8.

8. SOSIAALISET SUHTEET JA VERKOSTOT

Perhe

Erilaisia kasvatuskulttuureja

Perheen kyvyllä huolehtia, tukea, kasvattaa ja kontrolloida lapsiaan – perheen sosiaalisella pääomalla – on erittäin tärkeä vaikutus maahanmuuttajataustaisten lasten kotoutumiseen ja koulumenestykseen.²³⁵ Sosiaalisen pääomaan vaikuttaa myös se, miten hyvin maahanmuuttajaperhe pystyy ylläpitämään perheen yhteenkuuluvuutta.²³⁶ Akkulturaatiostressiin, joka johtuu esimerkiksi tasapainottelusta uuden ja vanhan kulttuurin välillä, voi liittyä psykologista traumaa, uudenlaisia perhejärjestelmiä, eri sukupolvien ja sukupuolten välisiä konflikteja, syrjintää ja irrallisuudenkokeimuksia uudessa isäntämaassa. Nämä heikentävät perheen kykyä tukea ja kontrolloida jälkeläisiään.

Perheen tehtävä on auttaa lasten sopeutumista ympäröivään yhteiskuntaan. Käsitukset ihmisyydestä ja yksilön suhteesta yhteisöön ovat perustavanlaatuisia kulttuureja määrittäviä, mutta myös niitä erottavia tekijöitä.²³⁷ Lastenkasvatuskäytännöt, jokapäiväisen elämän sosiaaliset tilanteet sekä

²³⁵ Zhou 1997.

²³⁶ Suárez-Orozco & Suárez-Orozco, 2001.

²³⁷ Kitayama & Markus, 1998

kasvatusta ja sosialisatiota tukevat instituutiot välittävät ja vahvistavat kunkin kulttuurin arvoja ja elämänmuotoa. Tässä tärkeässä sosialisatioprosessissa yksilö oppii yhteisönsä kulttuurin ja kehittyi sen toimivaksi jäseneksi.

Yksilöä tai yhteisöä korostavilla lastankasvatustavoilla on kauaskantoisia seurauksia. Toisessa korostetaan valmiutta tulevaa varten ja toisessa perinteiden säilyttämisestä. Varsinainen jako individualistisiin ja kollektivistisiin kulttuureihin tapahtui eurooppalaisten maailmanvalloituksia seuranneen tutkimuksen tuloksena. Englantilaiset poliittista filosofiaa edustaneet oppineet ottivat käsitteet käyttöön 1700–1800-luvulla. Individualistisen ihmiskäsityksen ideologia perustuu valistusfilosofian ajatukseen järjen ylivoimaisuuteen: yksilön olemassaolon varmuus saadaan vain oman järjen avulla. Lisäksi Rousseau'n romantiikan aikakautena kehittämät ajatukset ihmisestä vapaana ja luovana, itseään toteuttavana olentona ovat edelleen länsimaisen ihmisen ihanteita.²³⁸

Länsimainen, individualistinen ihmiskäsitys käsittää ihmisen itsenäisenä ja itseohjautuvana kokonaisuutena, joka omaa ainutlaatuisen yhdistelmän sisäisiä ominaisuuksia ja prosesseja. Sisäiset ominaisuudet muodostavat yksilön identiteetin perustan, mikä tekee niiden ilmaisemisesta ja painottamisesta tärkeää. Yksilön suhde yhteisöön on pitkälti funktionaalinen, mikä riippuu hänen tarpeistaan. Individualistisessa ihmiskäsityksessä yhteisö nähdään usein yksilön vastaisena ja hänen itsenäisyyttään vaarantavana tekijänä.²³⁹ Suomessa ja monissa muissa länsimaissa pyritään käyttämään itsenäistävää kasvatustapaa. Lapsia kohdellaan enemmän tai vähemmän tasavertaisina. Heitä rohkaistaan omaehtoisiin kokemuksiin ja heidän sallitaan väittää vastaan vanhemmilleen. Keskinäisissä perhesuhteissa arvoasemalla ei ole suurta merkitystä ja muodollista kunnioitusta osoitetaan harvoin. Toisaalta yksilökulttuureissa kiirehditään lapsen varhaista itsenäistymistä. Suomalaisessa, kuten monissa muiden maiden lastenkasvatuskulttuureissa, ei välttämättä kannusteta tunteiden käyttöä tai läheisyyttä. Kuitenkin suotuisten kasvuolosuhteiden edellytyksenä on ihmissuhteiden ja vuorovaikutuksen tunnepitoisuus ja pysyvyys.

Kollektiivikulttuurit, joita edustavien ihmisten määrä on arvioitu olevan n. 70 % maailman väestöstä, korostavat sitä, että ihminen ja yhteisö

²³⁸ Tizardis, 1995.

²³⁹ Markus & Kitayama, 1995.

ovat toisistaan riippuvaisia ja näin ne yhdessä muodostavat kokonaisuuden.²⁴⁰ Tärkeä ei ole yksilö, vaan hänen ominaisuutensa suhteessa yhteisön muihin jäseniin. Tunnesiteet yhteisöön ovat tavallisesti voimakkaat ja ihmissuhteiden ylläpito tärkeää. Yhteisön normien, päämäärien ja asenteiden omaksuminen ja noudattaminen on itsestään selvää. Pelko kasvojen julkisesta menettämisestä ja yhteisön ulkopuolelle jäämisestä ohjaa yksilön toimintaa. Yksilön tunteiden vapaaehtoinen hallinta ilmaisee kulttuurista ihannetta ja kypsyyden saavuttamista. Yhteisöllisen harmonian kannalta minäkeskeiset tunteet ovat uhka ja siksi ne usein piilotetaan tai niitä säädellään tilanteen vaatimusten mukaan. Kielteisten tunteiden ilmaisemista vältetään ja eikä kiukkua välttämättä näytetä omissa yhteisöissä, vaan ainoastaan vieraiden joukossa. Yhteisöllisyyttä korostavissa kulttuureissa lasta kasvatetaan hyväksymistä ilmaisevilla, mutta myös riippuvuutta luovilla menetelmillä.

Monenlaisia perheitä

Tutkimuksessa olleet nuoret ja nuoret aikuiset edustivat yhden huoltajan ja kahden huoltajan perheitä. Perheet olivat melko suuria. Lidan perheessä oli seitsemän ja Mustapahan perheessä kahdeksan lasta. Yleensä perheissä oli 3–4 lasta. Nasra oli tullut yksin Suomeen. Somalitaustaiset Hashi ja Mustapha asuivat äitinsä ja muiden sisarustensa kanssa. Molempien vanhemmat olivat eronneet ja isillä oli uudet perheet. Turkin kurditaustaa edustava Amber asui isänsä uudessa perheessä. Avioeron yhteydessä kurdikulttuurissa lapset menevät isälle. Kahden huoltajan perheissä äiti oli yleensä kotona ja piti huolta perheestä. Monen isällä oli jonkinlaista työtä myös Suomessa. Huolimatta monimutkaisista perhejärjestelyistä nuoret kokivat perheen hyvin tärkeäksi ja perheenjäsenten välit lämpimiksi. Vanhemmista puhutaan lämmöllä ja kunnioittavasti.

”Minä arvostan tosi paljon vanhempiani ja perhettäni. Ne merkitsevät minulle paljon... Joo, me tanssitaan, puhutaan, kerrotaan vitsejä ja pidetään paljon hauskaa. Iranissa sukulaiset merkitsevät ihmisille todella paljon. He ovat tosi läheisiä, vaikka he asuvat kaukana.” (Elisa)

²⁴⁰ Triandis, 1995.

Perheen tehtävä on hoivata ja tukea lasta hänen kasvussaan. Perusluottamuksen ja turvallisen kiintymyksen rakentuminen vaatii lapsen tarpeista huolehtivaa hoivaa. Luottamuksen on todettu kehittyvän sekä varhaislapsuudessa että varhaisessa nuoruudessa.²⁴¹ Se kehittyy hierarkkisesti ja rinnakkain sosiaalisen ymmärtämisen kanssa. Toisaalta iän myötä monet varsinkin etnistä vähemmistöä edustavat pojat eivät välttämättä halua jakaa henkilökohtaisia luottamuksellisia asioita vanhempiensa kanssa, vaikka äiti oli heidän elämänsä tärkein henkilö. Vahva luottamus lähi-ihmisiin mahdollistaa sen, että yksilö voi luottaa myös vieraisiin ihmisiin, heidän lupauksiinsa ja niin moraalisiiin ratkaisuihin kuin myös instituuteihin. Luottavaisuuden on havaittu olevan yhteydessä tunne-elämän vakavuuteen, optimismiin, iloisuuteen, vaikeuksista selviytymiseen ja innostukseen.²⁴² Vuorovaikutuksellinen luottamus on kriittisen tärkeää terveille sosiaalisen ja tunnetason kehitykselle. Sen avulla yksilö pystyy kokemaan maailmaan orientoitumisen riittävän turvallisenä, ennustettavissa olevana ja ylipäätään mahdollisena. Lisäksi luottamuksen tuottama suojakerros ei vain varjele itseä arkipäivän todellisuudessa vaan antaa myös yksilölle voimaa vastustaa tai suojautua syrjinnältä.

Ihmisen voimavarat löytyvät usein lapsuudesta. Lidalla oli hyvin vähän lapsuudenaikaisia muistoja Kamputseasta. Hän muistaa kuitenkin asuneensa maalla bambumajassa. Äidillä oli pieni kioski, jossa Lida oli äidin kanssa isosiskon ollessa koulussa.

”Me myytiin karkkeja, mutta tosi huonosti. Se oli enemmän silleen, että me syötiin ne karkit. Muistan edelleen, miten ne karkit roikkuivat siellä, ja joka aamu avattiin luukut, siellähän ei ollut lasia.” (Lida)

Marin muisteli lämmöllä Venäjän vähemmistöjä edustavaa isoisäänsä, joka toimi hänen lastenhoitajanaan, silloin kun isoäiti ja äiti olivat töissä. Muut lapset pelkäsivät isoisää hänen ison partansa vuoksi, mutta Marinille hän oli yksi tärkeimmistä henkilöistä aina koulun alkamiseen asti. Isoisä välitti ja antoi vapautta. Myös Aliya mainitsee isoäitinsä yhdeksi tärkeimmistä ihmisistä elämässään. Hän huolehti lapsista silloin, kun vanhemmat olivat töissä Somaliassa. Samainen isoäiti muutti perheen kanssa myöhemmin Suomeen.

²⁴¹ Way et al. 2004.

²⁴² Vernon, 1941; Pulkkinen 2002.

Ylirajainen globaali perhe

Sukulaisuutta on yleensä pidetty biologian kautta määräytyvänä itsestään selvänä suhteena. Tämä olettaus tuli Suomelle melkoisen kalliiksi. Perheenyhdistämisen vuoksi 1990-luvulla saapuneiden henkilöiden perhesihteiden tunnistamiseksi tehtiin kalliita lääketieteellisiä kokeita, kunnes oivallettiin, että monissa kulttuureissa sukulaisuus on myös sosiaalinen määrite, eli se perustuu kulttuuriin sopimukseen siitä, miten sukulaisuus ja perhe rakentuvat. Kyse ei siis ollut siitä, että ihmiset olisivat halunneet huijata viranomaisia, vaan heidän käsityksestään sukulaisuudesta, esimerkiksi setä tai serkku lasketaan lähisukulaisiksi. Globalisaatio, kansainvälisen työvoiman liikkuvuus sekä kauppasuhteiden ja vallan uusjaot ovat vaikuttaneet perheiden hajoamiseen ja hajaantumiseen eri puolilla maailmaa. Näin ihmisille ei välttämättä jää muuta vaihtoehtoa kuin valita uudenlainen perhe. Valittu uusi perhe voidaan ymmärtää suhteiden verkostoksi, joka ylittää kansallisvaltioiden rajat.²⁴⁵ Tällainen ylirajallinen perhe ei ole sidoksissa vain lähtömaahan vaan ihmissuhdeverkostoon, joka on globaali. Globaaliin perheeseen ollaan yhteydessä vierailuin, puhelimitse, internetin kautta tai kirjeitse.

Valtiovallat omalta osaltaan vaikuttavat perheiden uudelleen muotoutumiseen. Perheet ovat voineet ajautua lain ohjaamana ympäri maailmaa. Osa sukua asuu Kanadassa, kuten Elisan perheessä, setä toimii linja-autonkuljettajana Lontoossa, ja äidin sukua asuu Kööpenhaminassa ja Tukholmassa. Hautaniemen tutkimus kertoo, miten somalipoikien perhetarinat kuvastavat yhteisöllisyyttä, avunantoa, hajaantumisen kokemuksia ja erossa olemisen tuntemuksia. Osa pojista ei ole tavannut isää tai äitiä pitkään aikaan, vaikka osa onkin yhteydessä heihin säännöllisesti puhelimitse. Tutkimuksessamme olleen Hashin tilanne oli kuvatus kaltaisen. Hän asui yksinhuoltajaäitinsä kanssa Suomessa ja isä asui Englannissa. Hän oli kuu-kausittain yhteydessä isäänsä puhelimitse, mutta oli myös vähän katkera isälleen, koska heillä oli ollut yhteistä aikaa vain viisi vuotta. Warsamalla oli enoja Yhdysvalloissa, Tanskassa ja Etiopiassa. Itse asiassa kaikilla haastatelluilla oli osa perhettä muualla. Huolimatta globaalin perheen tuomisista haasteista, monet perheet olivat menestyneet uudessa maassa hyvin ja

²⁴⁵ Vuorela 2012, 13.

perheenjäsenet kouluttautuneet ammatteihin: Nasirin äidin kuoltua hänen isänsä ja tätinsä ovat hoitaneet suurta perhettä myös uudessa maassa:

”Minun perheeni on sellainen, että siskoni on lähihoitaja. Hän valmistui viime vuonna lähihoitajaksi. Nyt hän on Malmin sairaalassa töissä ja toisinaan Koskelassakin. Isoveli on rakennusosalalla, miesten alalla. Kyllä siellä on naisiakin. Pikkuveli opiskelee Herttoniemen yhteiskoulussa. Nyt hän on seiskaluokalla. Toinen veli on muuttanut meiltä kokonaan pois, koska hänellä on ollut ongelmia. Hän on nyt jossain lastenkodissa jossain Mikekelissä sairaalassa, joku tuollainen. Minun tätini on sairaanhoitaja. Hän on asunut Suomessa 10 vuotta. Toinen tätini, joka asuu Ruotsissa, hänkin on sairaanhoitaja.” (Nasir)

Tutkimuksessa olleen somalitaustaisen Nasran isä kuoli hänen ollessaan viisivuotias. Äiti lähti ja jätti hänet isoäidin hoitoon. Yksin Suomeen tullut Nasra kertoi saavansa voimaa ja turvaa uskonnostaan. Huolimatta siitä, ettei Nasralla ollut omia vanhempiaan läsnä uudessa kotimaassaan, uskonnollisen yhteisön ja ystävien tuoma tuki oli auttanut häntä sopeutumaan ja välttämään ei-toivottuja vaihtoehtoja.

Yksinhuoltajaäidit

Muutto toiseen maahan aiheuttaa haasteita vanhemmuudelle. Kielitaidon ja uudessa ympäristössä tarvittavien muiden taitojen opettelu vie voimavaroja. Myös parisuhde voi joutua koetukselle muuttoon liittyvän stressin myötä. Maahanmuuttajaperheissä avioerot ovat tämän vuoksi lisääntyneet. Aikaisemmin kotona työskennellyt perheen äiti saattaa löytää mielekäästä työstä kodin ulkopuolelta, mikä voi aiheuttaa hämmennystä puolisossa. Isän rooli perheen taloudellisen vastuun kantajana puolestaan saattaa joutua koetukselle uudessa tilanteessa, jossa hän onkin esimerkiksi työttömyyden takia kykenemätön entiseen tapaan turvaamaan perheen toimeentuloa. Suomalaisten vanhempien ja lasten välinen ”kaveruussuhde” voi herättää hämmennystä vanhemmissa, jotka ovat tottuneet autoritaariseen kasvatuskulttuuriin. Vie aikaa ennen kuin tasapaino vanhemmuuteen löytyy muuttuneessa ja vaativassa tilanteessa.

Kotoutumisen ja syrjäytymisen ehkäisemisen yhdeksi suurimmaksi haasteeksi nousee lapsineen kotiin yksin jääneet äidit. He saattavat olla luku- ja kirjoitustaidottomia ja ilman sosiaalista turververkkoa. Äidit kui-

tenkin pääasiallisesti vastaavat lastensa hyvinvoinnista. Tämä saattaa kuitenkin vaarantua äidin yksinäisyyden, turvattomuuden, kasvatustuen puutteen tai masennuksen vuoksi. Kotona lapsia hoitavat naiset voivat helposti eristäytyä, sillä vaatii paljon rohkeutta lähteä vieraassa ympäristössä ja lähes kielitaidottomana hakemaan kontakteja uusiin ihmisiin. Maahan yksin lastensa kanssa muuttaneet tai avioeron vuoksi yksin jääneet äidit ovat jääneet vaille myös kollektiivikulttuureissa yleistä laajan perheen tukea esimerkiksi kasvatusongelmissa tai lastenhoidossa. Näissä perheissä yleensä vanhemmat sisarukset auttavat äitiä kotitöissä. Varsinaisia yksinhuoltajia suhteellisesti arvioituna on melko paljon joissain maahanmuuttajaryhmissä. Vuoden 2005 lopussa 42 % somalinkielisistä perheistä ei ollut isää. Vastaa vasti yksinhuoltajaperheiden osuus venäjänkielisissä perheissä on noin 27,4 % ja vironkielisissä 26,5 %.²⁴⁴

Somalitautaiset Mustapha ja Simeon puhuivat somalialaisperheiden todellisuudesta. Huolimatta siitä, että somalialaisissa perheessä olisikin isä, hän viettää paljon aikaa poissa kotoa. Somalialaisessa perheessä on yleensä paljon lapsia ja äidit pyrkivät tekemään parhaansa hoitaakseen lapset:

”Hän ei voi seurata lastensa tulemista ja menemisiä. Lisäksi pienimmälle, joka itkee ja juoksentelee, pitää vaihtaa vaipat. Koti pitää siivota, ruoka pitää tehdä, siksi hän ei ehdi vartioida näitä muita. Hän ei myöskään tiedä, mitä vanhimmat lapset tekevät koulun jälkeen, kun ovat poissa kotoa.” (Hashi)

Somaliäidit kantavat usein yksin kasvatusvastuuta. Vasta kun jotain vakavampaa tapahtuu, isä yrittää puuttua asiaan (Mustapha ja Nasir). Suomen kieltä osaamattomat vanhemmat seuraavat eri viestimien avulla kotimaansa tapahtumia. Vanhemmat ja varsinkin yksin kotiin jääneet äidit elävät psykologisesti edelleen omassa maassaan, siellä jossain, eivätkä välttämättä Suomessa muuten kuin lastensa välityksellä. Perheen sitoutumattomuus uuteen kulttuuriin voi johtua myös maahanmuuttajien salaisesta toiveesta palata takaisin kotiin. Ne vanhemmat, jotka eivät sopeudu uuteen maahan ovat ainakin unelmissaan ja puheissaan palaamassa kotimaahansa mahdollisimman pian. Hashin äiti ja Mustapha itse uneksivat paluusta Somaliaan. Tempoilu kahden kulttuurin välissä ja toisaalta kielteinen suhtautuminen uuteen isäntämaahan vaikuttavat kotoutumiseen vahingollisesti.

²⁴⁴ <http://www.mol.fi>

Perheen sisäisiä ristiriitoja

Vastoin yleistä oletusta etnisissä yhteisöissä on käynnissä suuria muutoksia. Monesta perheestä on tullut tukahdutettujen tai myrskyisten kamppailujen maaperä. Vanhempien ja lasten on neuvoteltava ja määriteltävä uudelleen suhteensa tavalla, jossa otetaan huomioon sekä heidän perinteiset arvonsa että heidän nykyiselle kotimaalleen ominaiset arvot. Eri perheet tuottavat omat mutta todennäköisesti keskeneräiset vastauksensa näihin haasteisiin.²⁴⁵ Hyvät perhesuhteet ovat ratkaisevia nuorten kotoutumiseen liittyvien ongelmien ehkäisemisessä.²⁴⁶

Länsimaista kulttuuria edustavissa yhteiskunnissa erimielisyydet nuorten ja vanhempien välillä ymmärretään yleensä osana kasvu- ja kehitysprosessia. Niissä kollektiivikulttuureissa, joissa korostetaan harmoniaa perheenjäsenten kesken ja joissa normi vanhempien kunnioituksesta on erittäin vahva, perheen sisäiset ristiriidat saatetaan kokea hyvin vakavina.²⁴⁷ Huolimatta siitä, että vanhempien ja nuorten väliset arvoerimielisyydet ovat yleisiä kaikissa kulttuureissa, sukupolvien väliset ristiriidat vaikuttavat perheen kotoutumisprosessiin monin tavoin. Mikäli perheen nuoret ilmaisevat vahvaa sitoutumista valtakulttuurin arvoihin, saattaa tämä aiheuttaa monia perheen sisäisiä ristiriitoja. Tilanne pahenee, jos vanhemmat ylläpitävät vahvaa perinnekulttuuriaan.²⁴⁸

Naispuolisten haastateltavien parissa ristiriitaa synnytti länsimaisen naisen vapaa asema ja tasa-arvo miesten rinnalla. Naiset eivät saaneet sanoa mielipidettään ja reagoida asioihin. Amber vertasi Suomea ja Turkia. Hänen mielestään miehen asema on Turkissa vahva ja tämä päättää kaikesta, kurdeilla on sama traditio. Hänestä oli hyvä asia, että Suomessa nainen sai päättää omat asiansa. Hänen omaksumastaan länsimaisesta tavasta seurasi kuitenkin ristiriitaa. Kun hän halusi päättää asioistaan, hänen oli kysyttävä ensin isältä ja äidiltä ja toisilta perheen jäseniltä neuvoa. Länsimaisen naisen vapaaseen asemaan liittyi riskejä. Yllättävä vapaus ilman ymmärrystä länsimaisista normeista saattaa olla vahingollista maahanmuuttajatyölle.

²⁴⁵ Parekh, 1991.

²⁴⁶ Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000.

²⁴⁷ Markus & Lin, 1999.

²⁴⁸ Phinney & Vedder, 2006.

”Naisilla on vapaus tehdä mitä tahansa, mitä he haluavat. Iranissa heitä syrjitään ja se on aika hankalaa. Kun jotkut naiset tulevat Iranista tänne, he saavat vapautta ja sitten se ei ole hyväksi heille... Koska he ovat tulleet jostain, missä heitä ei arvosteta ja syrjäytetään paljon, ja sitten kun he pääsevät tämmöiseen vapauteen, vapaaseen maahan, niin he ehkä käyttävät sitä hyväkseen.” (Elisa)

Myös tyttöjen pukeutuminen aiheutti perheissä ristiriitaa. Pukeutumissäännöissä oli kuitenkin eroa eri kulttuuriryhmien välillä, vaikka näitä olisi yhdistänyt islamin usko. Haastateltu Amber koki, että hänellä oli enemmän rajoituksia kuin suomalaisella tytöllä, vaikka hänen ei tarvinnut käyttää huivia eikä huntua. Esimerkkinä hän mainitsi uimapuvun käytön. Monet haastatelluista kokivat ristiriitaa vanhempien ja yhteisön asettamien toivomusten ja valtakulttuurin tapojen välillä.

Suurimpia ongelmia aiheuttivat nuorten seurustelusuhteet. Eri sukupuolten välinen kanssakäyminen on paljon vapaampaa länsimaissa kuin kulttuureissa, joista he tulivat. Vanhemmat tuomitsivat tai paheksuivat poikien vapaata liikkumista tyttöjen kanssa.

”Suomessa on ihan normaalia, jos nuorella miehellä on useampia tyttöystäviä ja ei ole mitään vakavia suhteita. Meidän maassamme he menevät jo naimisiin tähän ikään, 20 vuotta, kaikkei ovat jo naimisissa. Siellä nainen on jo 25-vuotiaana vanha. Ne katsovat minua, että vaikka jos minun tyttöystäväni odottaisi sitä, että tulee jotakin vakavaa, mutta se ei aina ole vakavaa. Siinä on aika paljon ristiriitaa.” (Dimi)

Myös Gere pohti vanhempiensa suhtautumista tyttöystäviin, joiden kanssa seurustelu ei välttämättä johtanut mihinkään pidempiaikaiseen suhteeseen. Kuitenkin he olivat ymmärtäneet tämän kulttuurin tapoja ja olivat nyt tosi avomielisiä. Toisen polven maahanmuuttajille seurustelukumppanin tai puolison löytäminen saattaa olla joskus hankalaa, erityisesti pienissä kansallisryhmissä. Vanhemmat – ja usein nuoret itsekin – toivovat löytävänsä seurustelukumppanin ja puolison oman etnisen ryhmänsä keskuudesta, mutta pienessä populaatiossa ”avioliittomarkkinat” ovat suppeat. Maahanmuuttajanuorelle – usein nimenomaan tytölle – on tällöin pyritty löytämään puoliso entisestä kotimaasta. Tämä on kuitenkin saattanut johtaa myös uudenlaisiin kulttuurisiin yhteentörmäyksiin. Maahanmuuttajanuori on jo kenties omaksunut uuden kotimaan tapoja ja käytäntöjä, ja puolisoehdokkaat on vahvemmin kiinni entisen kulttuurinsa tavoissa.

Osa tutkimukseen osallistuneista oli jo avioitunut. Pieni osa kertoi seurustelewansa, mutta osa heistä ei varsinaisesti seurustellut. Varsinkaan nuoremmilla opiskelijoilla ei ollut samanlaisia suhteita vastakkaiseen sukupuoleen kuin pojilla. Voidaan kuitenkin sanoa, että heillä oli romanttisia suhteita ja kaukorakkauksia. Se tarkoitti, että he kertoivat seurustelleensa vuosia entisessä kotimaassaan asuvan pojan kanssa. Iranista kotoisin ollut Elisa oli seurustellut 5,5 vuotta ja salannut sen isältään. Nuoret eivät olleet varsinaisesti tavanneet toisiaan. Hänen isänsä suuttui kuitenkin hänelle, kun asia olit tullut isän tietoon. Länsimaisen naisen vapaaseen asemaan liittyy riskejä. Yllättävä vapaus ilman ymmärrystä länsimaisista normeista saattaa olla vahingollista maahanmuuttajatyölle.

Välisukupolvi ja perheen hylkäämät nuoret

Kaksi haastavinta maahanmuuttajataustaisten nuorten ryhmää ovat nuoret, joiden vanhemmat eivät kykene huolehtimaan heistä ja ne nuoret, jotka saapuvat Suomeen varhaisnuorina. Niitä maahanmuuttajanuoria, jotka ovat saapuneet maahan teini-ässä, kutsutaan välisukupolveksi (generation in between). He joutuvat kohtaamaan erilaisia haasteita kotoutumisessaan kuin ne nuoret, jotka ovat saapuneet maahan ennen teiniikää tai ovat syntyneet täällä. Heidän on mm. kotouduttava vanhempiensa kanssa samaan aikaan. Lisäksi identiteetin muokkaaminen on usein hyvin haastavaa kulttuuriristiriitojen vuoksi. Sitten on vielä omaksuttavat uusi kieli ja riittävät tiedot ja taidot, jotta työllistymiseen olisi mahdollisuuksia. Alitoppa-Niitamon mukaan suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti nuoruuteen liittyviä jäsenyyden tiloja ovat perhe ja koti, vapaa-ajan viettopaikat ja -yhteisöt sekä suomalainen nuorisokulttuuri tapoineen ja normeineen. Nuorten osallisuus sijoittuu kuitenkin yleensä ”väliin”, lapsuuden riippuvuuden ja aikuisuuden riippumattomuuden ambivalenssiin.²⁴⁹

Monet nuoret saattavat salaa ihailia ja toivoa osallistuvansa myös länsimaisen kulttuurin rientoihin ja tapahtumiin. Mikäli vanhemmat eivät ole kotoutuneet ja omaksuneet uutta kieltä, perheen asetelma voi kääntyä pääläelleen. Lapset osaavat uuden maan kieltä ja kulttuuria ja saattavat jopa tulkata uutta kieltä vanhemmilleen omaksi edukseen. Kun vanhem-

²⁴⁹ Alitoppa-Niitamo 2002.

mat kokevat arvoasemansa ja yhteiskunnallisen asemansa laskun, he saattavat tiukentaa kasvatuskulttuuriaan ja pitäytyä entistä tiukemmin uskonnon asettamiin sääntöihin. Somalitaustainen Nasir korosti, että vanhempien pitäisi ihan oikeasti kannustaa ja tukea lapsiaan. Heidän tulisi kertoa mikä on oikein mikä väärin, eikä vain sanoa, ettei sinusta ole mihinkään. Riitaa perheiden kesken voi syntyä myös siitä, että nuoret haluavat katsoa länsimaisia tv-ohjelmia tai käyttävät internetiä. Ei ole tavatonta, että somalialainen tai jonkin muun kollektiivikulttuuria edustava perhe on hylännyt nuoren, joka ei ole hyväksynyt heidän vaatimuksiaan. Konfliktien muuttuessa vakavammiksi vanhemmat yleensä kiristävät kontrolliaan ja saattavat käyttää fyysistäkin valtaa lapsiinsa ja nuoriinsa.

”Kun tulee perheen kanssa riitaa, moni somalinuori menee lastensuojeluun ja väittää, että perhe on väkivaltainen ja että häntä hakataan kotona. Sitten hänet otetaan pois perheestä, mikä on mielestäni huono. Sosiaaliviranomaiset voisivat esimerkiksi lähettää jonkun perheen katsomaan ja seuraamaan tilannetta eikä ottaa sitä lasta pois. Kun lapsi on otettu pois kodistaan, sen jälkeen hänellä ei ole paikkaa, minne mennä takaisin. Hän tulee sekä omiensa että yhteiskunnan hylkäämäksi.” (Mustapha ja Simeon)

Perheen hylkäämät maahanmuuttajataustaiset nuoret muodostavat haasteellisimman nuorisoryhmän, koska he ovat menettäneet tärkeimmän ja luonnollisimman tukiverkostonsa. Nuori tarvitsee kipeästi vanhempiensa tukea, varsinkin silloin kun asiat ovat riistäytyneet käsistä. Tällöin elämä saattaa luisua sivuraiteille. Edellä kerrottuun viitaten yksinhuoltajajäidin perheessä asuvat nuoret tai myös sellaiset nuoret, jotka saapuvat Suomeen peruskouluiän jälkeen, ovat vakavassa syrjäytymisvaarassa.²⁵⁰ Syrjäytymisellä tarkoitetaan yhteiskunnan valtavirrasta syrjään jäämistä. Ilmiöllä on aikaisemmin tarkoitettu työmarkkinoilta putoamista, mutta nyt puhutaan yleisesti erimuotoiseen huono-osaisuuteen ja sen kasautumiseen ajautumisesta.²⁵¹ Muuton tuoma sekä väliaikainen että elämänmuotoon liittyvä pitkäaikainen huono-osaisuus voivat vaikuttaa maahanmuuttajan syrjäytymisriskiin.

Ne maahanmuuttajataustaiset nuoret, jotka kokevat yhteiskunnassa ilmaistun eriarvoisuuden voimakkaana, edustavat usein juuri niin sanottuja ei-toivotuuta maahanmuuttajaryhmiä. Mikäli heidän perhesuhteissaan-

²⁵⁰ Jasinskaja-Jahti ym. 2002, 36.

²⁵¹ Helne 2002.

kin on ongelmia, heidän huono-osaisuutensa entisestään kasautuu. Nämä nuoret vastaavat koettuun kohteluun ja negatiiviseen peilautumiseen luomalla ristiriitaisia tai yhteiskunnan arvoja vastustavia identiteettejä. He eivät pitäydy oman etnisen ryhmänsä arvoihin, mutta eivät myöskään sitoudu uuden yhteiskunnan sääntöihin. Arvottomiksi itsensä kokeneet nuoret menestyvät usein huonosti koulussa tai jättävät koulun kesken, mikä lisää työttömyysriskiä ja yhteiskunnasta syrjäytymistä. Lisäksi ne nuoret, jotka kokevat tuleensa sekä omiensa että uuden yhteiskunnan hylkäämiksi saattavat ajautua rikollisiin alakulttuuriryhmiin.

Erilaiset jengit tarjoavat näille nuorille turvaa, tunteen osallisuudesta ja solidaarisuudesta ja ne jopa saattavat jopa tarjota heidän elämästään puuttuvan kurin ja lämmön. Jengit antavat myös kanavan purkaa omaa perhettä ja yhteiskuntaa kohtaan tunnettua vihaa.²⁵² Mustapha puhui juuri näistä nuorista, jotka olivat joutuneet pois kotoa mm. sosiaalitoimen puuttuttua asiaan ja joiden yksin asuminen oli tuottanut ei-toivottua käytöstä esimerkiksi ”ryyp-päämistä ja ryöstelemistä”. Hän korostikin ennen kaikkea sitä, että tällaisen nuoren kohdalla viranomaisten ja perheiden tulisi voida neuvotella muita mahdollisuuksia kuin perheen jättäminen ja yksin asuminen. Tämän jälkeen nuorella ei juuri ollut mitään, minkä vuoksi olla kunnolla.

Ystävä- ja kaverisuhteet

Ystävyys- ja kaverisuhteet vaikuttavat identiteettiin, itsetuntoon ja kotoutumiseen. Lisäksi uuden kielen omaksuminen nopeutuu ja vahvistuu erilaisissa kanssakäymisissä. Kotoutumisen kannalta on tärkeää, että maahanmuuttajataustaisella nuorella on ystävyys- ja kaverisuhteita sekä oman etnisen ryhmänsä, kansallista kulttuuria edustavien ja muita kulttuureja edustavien kanssa. Useimmilla tutkimukseen osallistuneilla tilanne oli juuri näin. Kurditaustaa edustava Rajan korosti, ettei ollut väliä oliko ystävä kurdi, suomalainen tai somalialainen, vaan tärkeää oli ihminen itse. Kuitenkin osa nuorista pitäytyy oman kulttuuriyhteisönsä piirissä, mihin vaikuttavat kielitaito, sosiaaliset taidot, oman kulttuuriyhteisön asettamat normit mutta myös valtakulttuurissa koettu syrjintä. Viimeisimmän kan-

²⁵² Suárez-Orozco 2001, 107–108.

sainvälisen²⁵³ tutkimuksen mukaan useimmilla maahanmuuttajataustaisilla nuorilla oli jonkin verran enemmän kavereisuhteita oman etnisen ryhmänsä edustajien kanssa; Suomessa asuvilla näyttää olevan muita maita enemmän omaa ryhmää edustavia ystäviä ja huomattavasti vähemmän valtaväestöä edustavia ystäviä.

Pienessä otoksessamme ilmeni, että viidellä haastatellulla oli vähän tai hyvin vähän kontakteja suomalaisiin (Jens, Adan, Amber, Nasra, ja Hashi). Jensin kohdalla vaikuttivat kenties hänen rajallinen suomen kielen taitonsa, mutta myös kiusaamis- ja syrjäytäkemukset koulussa. Lisäksi Viro on nopean laivamatkan päässä Suomessa, joten siteet sinne olivat kiinteät. Hashi kertoi samankaltaisista syrjäytäkemuksista, mutta myös oman ryhmänsä kontrollista. Ala-asteella hän liikkui enimmäkseen suomalaisten kavereiden kanssa, jolloin somalialaiset syyttivät häntä mielistelijäksi. Toisaalta Hashi ei pitänyt suomalaisnuorten vapaa-ajanviettoon liittyvästä juomisesta, mikä lienee yksi syy kontaktien vähenemiseen. Monet kaverit löytyivät harrastusten piiristä ja varsinkin urheiluseuroista (mm. Mustapha, Simeon, Polen ja Rajan). Hashi puhuikin kavereiden tärkeydestä:

”On tärkeää, että kuuluu johonkin kaveriporukkaan. Esimerkiksi minä asun itse Pukinmäessä. Meitä on 7 nuorta, jotka on mun ikäisiä, ja meidät kutsutaan esimerkiksi pelaamaan futista ... On silleen oma imago sillä kaveriporukalla ja jokainen tietää.” (Hashi)

Kollektiivikulttuureja edustavat nuoret viettävät yleensä vapaa-aikaansa suuressa joukossa. Tällöin ryhmä osittain määrittää identiteettiä. Lee (2004, 31) tutkimuksessaan korostaa, että pojilla ja varsinkin nuorilla miehillä on julkinen ja yksityinen identiteetti (minä). Julkinen identiteetti on näkyvä, kavereihin suuntautuva ja itsevarma, kun taas heidän sisäinen puolensa on reflektioivampi ja herkempi. Vertaisryhmän lisäksi merkittävät aikuiset ja vertaisryhmän edustajat ovat tärkeitä identiteetin rakentumiselle. Pojat joutuvat selvästikin kamppailemaan ja neuvottelemaan sellaisista identiteettiominaisuuksista, joita heille tärkeät henkilöt eivät arvosta (seurustelu, alkoholi). Toisaalta pojat saattavat piilottaa tiettyjä ominaisuuksiaan ja täten rajoittaa mahdollisuuksiaan ylläpitää tärkeitä ihmissuhteita. Huolimatta näiden henkilöiden mahdollisista rajoittavista vaikutuksista, he ovat

²⁵³ Phinney, Berry, Vedder & Liebkind 2006, 94–95.

äärettömän tärkeitä nuorille, jotka joutuvat kasvamaan joskus hyvinkin vihamielisessä ympäristössä

Maahanmuuttajataustaisilla nuorilla naisilla näytti olevan paljon sosiaalisia suhteita. Useimmilla tutkimuksessa olleilla oli myös kansainvälisiä ystäviä. Osa heistä kuitenkin valitsi tai kenties joutui valitsemaan oman etnisen ryhmänsä, jossa arvomaailma ja uskonto olivat samanlaisia. Valintoja oli saattanut ohjata myös perhetausta ja yhteisön painostus samoin kuin miespuolisilla vastaajilla. Kurditaustaisilla Adanilla ja Amberillä oli ystäviä lähinnä omasta kulttuuriryhmästään. Myös Nasra oli valinnut ystävikseen omaa uskontoa edustavia: omaan kulttuuriin kuuluvia tai islamin uskontoon kääntyneitä suomalaisnaisia. Sekä Elisa että Amber viittasivat jonkinlaiseen pettymykseen, mikä oli koettu nuorempana ja mikä on saanut vetäytymään omien joukkoon. Amber syytti itseään ja ujoutta ystävien puutteesta.

”Minulla on ystäviä Turkeissa, mutta ei täällä ole. Minulla on yksi somalialainen ystävä. Se on töissä, me emme näe toisiamme niin usein. Haluaisin tietysti ystäviä, koska tuntuu siltä, että minä olen täällä muukalainen ja yksin, ja tarvitsen vaan ystäviä. Pitäisi puhua ja keskustella ja seurustella. Itäkesen (Itäkeskuksen) lukiossa olin vuoden opiskelemissa. Siellä oli yksi kaveri, mutta minä puhuin sen kanssa vuoden päästä. Se riippuu ihan luottamuksesta. Minä haluan valita hyvän ystävän ja kunnon ihmisen. Ei tarvitse olla ihan kaikkien kanssa ja puhua kaikkien kanssa ihan kaikenlaista. Minä olen ennen ollut sellainen, että minä sain heti ystäviä, mutta myöhemmin olen muuttunut. Olen muuttunut paljon.” (Amber)

Ystävyys- ja kaverisuhteilla on tärkeä merkitys henkiseen hyvinvointiin. Sosiaalisten taitojen vajavuus ja ystävyysuhteiden niukkuus saattavat osaltaan vaikuttaa nuoren mahdolliseen syrjäytymiseen. Erityisesti nuoren passiivisuus ja syrjäänvetäytyvä käytös näyttävät olevan yhteydessä syrjäytymiseen. Käytös saattaa johtua nuoren heikosta itsetunnosta, jonka seurauksen syntyy negatiivinen asenne. Huolimatta siitä, että yhteydenpito sekä oma ryhmän edustajiin että valtaväestön edustajiin todennäköisesti lisää maahanmuuttajanuorten henkistä hyvinvointia, kuitenkin yhteydenpito oman maahanmuuttajaryhmän edustajiin näyttää myös lisäävän valtaväestön syrjivää kohtelua.²⁵⁴

²⁵⁴ Liebkind et al. 2004, 266.

Harrastukset

Koulun ulkopuolisten oppimisympäristöjen merkitys on kasvamassa, sillä vapaa-ajasta on tullut hyvin merkittävä osa taitojen ja osaamisen sekä arvojen ja arvostusten kehittämisessä. Kuitenkin maahanmuuttajataustaisilla lapsilla ja nuorilla harrastustoiminnalle on enemmän esteitä, koska vanhemmilla ei välttämättä ole tietoa, mihin toimintaan heidän lapsensa voisi ohjata, eikä perheen toimeentulo riitä kustantamaan harrastuksia. Harrastuksiin kuljettaminen voi myös olla esteenä.²⁵⁵ Lisäksi varsinkin kollektiivikulttuuria edustavissa perheissä saatetaan perheen ja ystävien yhdessäoloa pitää urheiluharrastusta tärkeämpänä. Lehtosen pienimuotoisessa tutkimuksessa kävi ilmi, että oppilaiden harrastustoiminnalla oli yhteyttä heidän ammatilliseen tulevaisuuteen liittyviin suunnitelmiinsa. Toisaalta harrastustoiminta yleensä edistää kotoutumista, sillä sen yhteydessä on mahdollista tutustua suomalaisiin ja kieleen.

Haastatteluissa nousi esille urheiluseuratoiminnan tärkeys. Useat maahanmuuttajapojat, erityisesti somalinuoret, harrastivat säännöllisesti jalkapalloa. Jalkapallo joukkuepelinä soveltui erityisesti somalikulttuuriin kuuluvaan yhteisöllisyyteen. Jalkapalloseura kokosi yhteen maahanmuuttajanuoret, mutta myös avasi mahdollisuuden vapaa-ajan viettoon suomalaisten nuorten kanssa. Urheiluseuratoiminta nousi päiväkodin ja koulun jälkeen poikien kotouttamista edistäväksi instituutioksi. Se keräsi nuoret eri sosiaaliryhmistä ja kulttuuritaustoista yhteen. Joukkueen jäsenet olivat keskenään tasa-arvoisia. Nuoret myös käyttivät urheiluseuratoimintaa tietoisesti auttamaan muiden maahanmuuttajanuorten integroimista suomalaisen yhteiskuntaan.

”Me tehdään jalkapallo-ohjelmia nuorille, että saataisiin ne pois kaduilta, että toimisivat enemmän jalkapallon kanssa, etteivät olisi koko ajan kaupungilla, jotain tekemistä niille.” (Mustapha)

Merkittävää oli myös se, että haastatteluissa usea nuori haaveili tulevaisuuden urasta jalkapallon pelaajana tai totesi, että kyseinen ura ei ollut enää heille mahdollinen (Polan, Abdi ja Jens). Hyvää asiassa on se, että tällainen unelmaura oli nuorta kantava voima. Menestys jalkapalloilijana

²⁵⁵ Lehtonen 2007.

kertoo, että he osaamisellaan ja sen tuomalla sankaruudella ylittivät heitä ympäröivän muurin ja heidän erilaiseen kulttuuriin liittyvät ennakkoluulonsa. Mietteitä herättää se kuinka saavutettavissa kyseinen uramahdollisuus todellisuudessa oli. Toisaalta voiko parikymmipillisiltä maahanmuuttajanuorilta edellyttää vahvaa näkemystä tulevaisuudesta?

Koettu syrjintä ja rasismi

Erilaisuuden kohtaamista ja maahanmuuttajia koskevissa puheissa korostuu yleensä etnisyys. Oletetaan, että tietyt asiat liittyvät olennaisesti tiettyihin etnisiin ryhmiin ja niiden erityispiirteisiin. Lehtonen korostaakin, että toisin kuin etnisyyskeskusteluissa oletetaan, erilaisuus ei ole valmiina ominaisuutena ”erilaisissa ihmisissä” vaan se tuotetaan silloin, kun tuo erilainen ihminen kohdataan. Kysehän on viime kädessä siitä, kenen katsotaan kuuluvan joukkoon.²⁵⁶ Erilaisuuden määrittely perustuu historialliseen käsikirjoitukseen. Klaaneja ja heimoyhteisöjä on ollut siitä asti kun ihminen on asuttanut maata. Niiden väliset ryhmät syntyvät luonnollisesti, ikään kuin itsestään. Sen sijaan systemaattinen erontekoon on tarvittu erilaisuuden ideologiaa (mm. kolonialismi, nationalismi, globalisaatio).²⁵⁷ Hall tarkentaa, ettei biologiaan perustuva rasismi ja kulttuurien eronteko muodosta erillistä järjestelmää, vaan ne ovat kaksi rasismin eri rekisteriä. Antisemitismissä juutalaiset rodullistettiin moninkertaisesti biologisin, kulttuurisin ja uskonnollisin perustein.²⁵⁸

Liebkind toteaa, että rasismiin johtavaa prosessi eli rodullistaminen alkaa siten, että ihmiset luokitellaan ryhmiin ulkoisesti havaittavien ominaisuuksien mukaan. Seuraava rodullistamisprosessin vaihe on se, kun ulkoisten piirteiden perusteella luotuihin ihmisluokkiin liitetään myös muita ei-näkyviä ominaisuuksia, kuten luonteenpiirteitä ja arvoja. Näin ”roduista” tehdään sosiaalisia ryhmiä. Kohtalokkain vaihe rodullistamisprosessissa on rodullistettujen ihmisluokkien arvottaminen. Ryhmälle annetut myös näkymättömät ominaisuudet arvioidaan alempiarvoisiksi ja kielteisiksi.

²⁵⁶ Lehtonen 2003, 12.

²⁵⁷ Enzensberger 2003, 24.

²⁵⁸ Hall 2003, 255.

Rodullistamisprosessi on aina suhteellinen ja refleksiivinen, eli se heijastuu myös omaan ryhmään. Tätä tukee myös luokiteltujen ryhmien taipumus ylläpitää ryhmärajoja suosimalla naimisiinmenoa vain ryhmän sisällä. Tähän liitetään usein mielikuva ryhmien biologisesta ”puhtaudesta”. Rodullistamisprosessin viimeinen ja ratkaiseva vaihe, joka mahdollistaa kaikista räikeimmän rasismien, on ihmisarvon riistäminen rodullistetulta ryhmältä. Tällöin jokin ihmisrotu ymmärretään niin uhkaavaksi ja kielteiseksi, että sitä ei enää pidetä inhimillisenä. Tämän jälkeen ryhmään kuuluvia ihmisiä voi kohdella miten tahansa.²⁵⁹

Klassisen määritelmän mukaan rasismi koostuu sarjasta kuvitelmia, joiden mukaan tietty ihmisryhmä on toista ryhmää moraalisesti, älyllisesti ja kulttuurisesti ylivoimainen ja jonka ylivoimaiset ominaisuudet periytyvät sukupolvelta toiselle.²⁶⁰ Rasistisen toiminnan päämäärä on kieltää tai vaarantaa tietyn ryhmän tai sen jäsenen ihmisoikeuksia tämän ryhmän todellisten tai kuviteltujen etnisten tai rodullisten ominaisuuksien vuoksi. Rasistinen häirintä tarkoittaa häirintää ja väkivaltaa, jonka perimmäinen syy on kohteen etnisessä, uskonnollisessa, kansallisessa tai muussa taustassa. Rasistinen toiminta ei kohdistu ihmiseen yksilönä vaan tietyn ryhmän edustajana.²⁶¹

Rasismiin liittyy syrjintä. Syrjinnän tietoisena tarkoituksena ei välttämättä ole vahingon tuottaminen vaan pikemminkin halu suosia tiettyä ryhmää toisten ryhmien kustannuksella. Välitön syrjintä tarkoittaa ihmisten erilaista kohtelua jonkin ei-hyväksyttävän perusteen nojalla, kuten ihonvärin, kansallisuuden, uskonnon, etnisen taustan tai kulttuurin. Välillinen syrjintä voi puolestaan ilmetä siten, että ihmisiä kohdellaan näennäisesti tai muodollisesti samalla lailla, mutta tämä kohtelu johtaa tosiasiallisesti syrjintään.²⁶²

Haastatellut nuoret ja nuoret aikuiset olivat kokeneet rasismia, mutta sukupuolten välillä oli selvä ero. Tytöt eivät olleet kokeneet niin paljon rasismia kuin pojat. Syynä oli ehkä se, että tytöt viettivät enemmän aikaa kotioloissa. Rasismi oli ollut kiusaamista ja nimittelyä. Tutkimuksen opis-

²⁵⁹ Liebkind 1994, 42–43.

²⁶⁰ Janiskaja–Lahti–Liebkind–Vesala, 2002, 28.

²⁶¹ Janiskaja–Lahti 2002, 29.

²⁶² Shainin 1996, Jasinskaja–Lahti 2002, 29.

kelijoita oli haukuttu ryssiksi, somaliksi ja neekeriksi. Rasismi on ollut enimmäkseen piilorasismia. Nuoret olivat nähneet, kuinka ihminen ärsyyntyy hänen läsnäolostaan. Ihmisten silmistä on nähnyt tukahdutettua aggressiivisuutta. Syrjintää oli ilmennyt työnhakutilanteissa. Puhelinkeskustelussa työnantaja on lähes luvannut työpaikan täydellistä suomea puhuvalle työnhakijalle. Kun nuori on tullut työpaikalle ja työnantaja on nähnyt hakijan ihonvärin, työnantaja on luvannut soitella eikä soittoa ollut koskaan kuulunut.

”Yleensä kun menee työhaastatteluun Suomessa, kun sä puhut ekaksi niiden kanssa, niin ne luulee käytännössä, että sinä olet ihan suomalainen, kun sä puhut niin hyvin ja vastaat hyvin. Ne sanoo, että ok, sovitaan tapaaminen, me taidetaan ottaa sinut. Sitten kun ne näkee sinut seuraavana päivänä, me sanovat, että joo, meille tuli jotain . . . , ne yltäkökiä muuttuu. Ei se ole välttämättä silleen. Kyllä minä tajuan käytännössä, jos minäkin olisin . . . ehkä minä tekisin niin, mutta kyllä se oikeudenmukaisuus olisi tärkeä.” (Hashi)

Julkisessa tilassa kaupungilla, busseissa ja metroissa varsinkin erilaiset nuoret joutuvat olemaan varuillaan mahdollisen fyysisen väkivallan mutta myös verbaalisen häirinnän vuoksi.

”Ärsyttävintä on se, että kun kävelee kaupungilla ja ei ole tehnyt kenellekään mitään pahaa eikä mitään sellaista ja sitten joku tulee huutamaan sen takia, että on vain erivärinen. . . . Ei sitä kyllä jaksa pitkää aikaa kuunnella. Vaikka me liikutaan joskus porukassakin, että joskus tulee sellaisia, niin minä yritän aina sanoa kavereille, että antaa niiden huutaa, mitä ne huutavat. Ne voittaa sen, jos me mennään jotain tekemään, käsikähmään, ne voittavat sen. Kun antaa olla ja huutaa, niin kyllä ne kyllästyvät siihen loppujen lopuksi.” (Mustapha)

”Joskus öisin, jos liikun yksin joissakin paikoissa, voin vähän pelätä, että tuleeeko joku porukalla ja vetää sinua korvalle.” (Abdi)

Häirinnän vuoksi monet vähemmistöä edustavat nuoret oppivat väistämään valtaväestöä esimerkiksi välttämällä tiettyihin paikkoihin menoa. He kokoontuvat yleensä kahviloissa, joissa kokevat tulleensa hyväksytyksi ja kokevat paikan myös turvallisiksi. Toisaalta tällaisilla negatiivisilla kokemuksilla voi olla merkitystä vähemmistönuorten päätökseen muuttaa ja työllistyä muualle kuin Suomeen.²⁶³

²⁶³ Hautaniemi 2004, 98.

9. KOULUTUS

Koulu on tärkeä uuteen maahan sopeuttaja. Lapset ja nuoret oppivat kieltä ja kulttuuria opettajien ja luokkatovereittensa välityksellä. He sopeutuvat uuteen maahan vanhempiaan nopeammin. Ne vanhemmat, jotka kykenevät toimimaan aikuisina ja ilmaisemaan auktoriteettiaan, mutta myös kannustavat lastensa kaksi- tai monikulttuurisia valmiuksia, auttavat lapsiaan hyödyntämään uuden maan mahdollisuuksia. Tutkimukset todistavat että perheenjäsenten keskeinen kunnioitus ja sopusointu ovat sidoksissa nuorten hyvään koulusuoriutumiseen ja akateemiseen koulu-uraan.²⁶⁴ Suárez-Orozco kollegoineen erottavat kaksi tapaa suhtautua kulttuuriin. Välineellisen kulttuurin ymmärretään sisältävän ne välttämättömät tiedot ja taidot ja sosiaaliset käytösmallit, jotka ovat edellytyksenä täysipainoiseen yhteiskuntaan osallistumiseen. Ilmaistu kulttuuri määritellään arvoilla, maailmankuvalla, ja ihmisten välisillä suhteilla, jotka ovat tärkeitä minuudelle ja itseilmaisulle. Monet maahanmuuttajavanhemmat pitävät koulusta mahdollisuutena omaksua ja laajentaa välineellistä kulttuuritaitoa.²⁶⁵

Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden koulumenestystä on pyritty selvittämään erilaisten väliin tulevien muuttujien avulla. Yleisesti ottaen voidaan olettaa, että perheen sosiaalisella pääomalla, vastaanottavan yhteiskunnan asenneilmastolla ja sen suomilla mahdollisuuksilla, yksilöllisillä tekijöillä (lahjakkuus, persoonallisuus, asenne) mutta myös kulttuurisella ja kielellisellä erilaisuudella ja joustamattomalla koululaitoksella

²⁶⁴ Rimbaut 1997.

²⁶⁵ Suárez-Orozco & Suárez-Orozco 2001.

on oma osuutensa oppijoiden koulumenetykseen.²⁶⁶ Toisaalta on pyritty selittämään maahanmuuttajataustaisten koulun keskeyttämisiä yleisellä deprivaatiolla. Oletuksen mukaan pakolaistaustaisten maahanmuuttajanuorten olisi vaikeampaa sopeutua uuteen isäntämaahan kuin vapaaehtoisesti maahan tulleita perheitä edustavien nuorten²⁶⁷. Kuitenkaan tutkimukset eivät yksimielisesti tue tätä väittämää. Huolimatta siitä, että vietnamilaiset pakolaiset joutuivat sodan vuoksi jättämään kotinsa, he ovat monien tutkimusten mukaan sopeutuneet uusiin kotimaihinsa hyvin.²⁶⁸

Yksi selitys onkin se, että vanhemmat ovat tukeneet lastensa osallisuutta kahteen kulttuuriin. Voidaan olettaa, että useimmat maahanmuuttajataustaiset vanhemmat pyrkivät kannustamaan lastensa koulunkäyntiä. Toisaalta monet maahanmuuttajataustaiset nuoret eivät Euroopassa eivätkä Pohjois-Amerikassa hyödynnä koulutuksen suomia mahdollisuuksia. Syitä tähän on pyritty löytämään itse koulusta ja yhteiskunnasta yleensä.²⁶⁹ Monen vähemmistönuoren koulukokemuksia värittää koettu irrallisuus ja osittainen hyljeksintä tai torjunta valtaväestöä edustavien taholta. Tasa-arvoisia mahdollisuuksia kouluttautumiseen rajataan eri tavoin. Monissa maissa koulujen taso määräytyy asuntoalueen tai lukukausimaksumien mukaan (mm. Ranskassa, Saksassa ja Britanniassa).

Suomessa maahanmuuttajien koulutuksen tavoitteiksi nimetään tasa-arvo, toimiva kaksikielisyys, tutkintojen ja opintojen vastaavuus sekä monikulttuurisuus. Yleisesti maahanmuuttajaopetuksen tavoitteena on, että oppilas saa sellaiset kielelliset, tiedolliset ja taidolliset valmiudet, että hän pystyy tasa-vertaisena muiden kanssa hakeutumaan jatko-opintoihin. Lisäksi tavoitteena on tukea oppilaan kokonaispersoonallisuuden kehitystä.²⁷⁰ Oheisessa taulukossa on maahanmuuttajataustaisten oppilaiden määrää eri koulutusasteilla.

Suomen kouluissa on siis tällä hetkellä yli toistakymmentätuhatta maahanmuuttajataustaista tai monikielistä taustaa edustavaa oppilasta. Tilastojen mukaan ammattikorkeakouluissa heitä oli vuonna 2004 noin 3130

²⁶⁶ Tomlinsson 1991; Ogbu 1995; Suárez-Orozco et al. 2001.

²⁶⁷ mm. Ogbu 1995.

²⁶⁸ Zhou & Bankston 1998.

²⁶⁹ mm. Tomlinsson 1991.

²⁷⁰ Laaksonen 2007, 32–33.

TAULUKKO 4. Suomessa eri kouluissa opiskelevat maahanmuuttajaoppilaat / opiskelijat

Perusopetuksessa	15400
Lukiopetuksessa	1820
Kansanopistojen maahanmuuttajakoulutus	540
Valmistava koulutus (ammattilinen)	880
Ammatillisessa peruskoulutuksessa	4400
Aikuisten amm. lisäkoulutuksessa	810
Korkeakouluissa	4200
Ammattikorkeakouluissa	3130

OPH 2004

ja yliopistoissa 4200.²⁷¹ Lukioissa maahanmuuttajataustaa tai suomea toisena kielenä puhuvia oppilaita oli 1820, joista taustoiltaan virolaisia oli eniten n. 260, somalialaisia 91, kurdeja 76 ja vietnamilaisia 32.²⁷² Suomen kouluoimi pyrkii omalta osaltaan helpottamaan maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kotoutumista. Oppivelvollisuusikäisellä Suomessa asuvalla lapsella, joka ei ole Suomen kansalainen, on peruskoululain mukaan oikeus käydä koulua. Toisaalta maahanmuuttajien jo ulkomailla hankitun koulutuksen rinnastusta tai tunnustamista pyritään edistämään. Peruskoulun opetus suunnitelman perusteissa korostetaan koulujen arvo-perustan selkeyttämistä ja tiedostamista. Lisäksi kannustetaan sellaisten keinojen käyttämistä, joilla maahanmuuttajataustaisen kaksi- tai monikulttuurista identiteettiä voidaan tukea. Lain mukaan kunta voi järjestää perusopetukseen valmistavaa ja lisäopetusta. Valmistavaa opetusta annetaan juuri Suomeen muuttaneille, kuusivuotiaille ja oppivelvollisuusikäisille maahanmuuttajaoppilaille.²⁷³

Huolimatta edellä kerrotuista tukitoimista monella maahanmuuttajataustaisella oppilaalla, jopa täällä syntyneillä, on suomen kielen ymmärtämisessä ja tuottamisessa usein sellaisia vaikeuksia, jotka selvästi häiritsevät koulunkäyntiä ja selviytymistä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa.

²⁷¹ OPH 2004.²⁷² OPH 2004.²⁷³ OPH 32/2002.

Opettajien oma selviytyminen monikulttuurisissa vuorovaikutustilanteissa on usein todettu haasteelliseksi, joskus pelottavaksi ja jopa rankaksi, varsinkin jos opettaja ei ole saanut alaan liittyvää koulutusta.²⁷⁴ Toisaalta vallalla oleva kilpailua ja arviointia korostava suuntaus uhkaa ohjata koulun arkea. Tällöin opettajat joutuvat toimimaan puskureina pehmeiden ja koviin arvomaailmojen törmätessä. Lisäksi koulu toimii työvoimaa tuottavana järjestelmänä, jolloin oppilaiden valikointi, erottelu ja luokitus vain vahvistuvat. Näissä tilanteissa erilaisen kulttuuripääoman (mm. kielitaito, sosiaalinen tausta jne.) omaavan oppilaan eriarvoisuus voi lisääntyä. Hänen erilaisuutensa saatetaan helposti tulkita lahjakkuuseroksi tai haluttomuudeksi opiskella.

Suomessa koulutusta ja tasa-arvoista koulutuspolitiikkaa on pidetty kansakuntamme onnen ja vaurauden lähteenä. Koulutuspolitiikka on muuttunut myös Suomessa uusliberalistiseen suuntaan, jossa opiskelijat tuotteistetaan ja kilpailu kiristyy. Jos koulutuksen tasa-arvo jaetaan kolmeen osaan: tasa-arvoon oppimistuloksissa, tasa-arvoon tulosten arvioinnissa ja tasa-arvoon tuen tarjonnassa, kaikilla saroilla Annele Laakson mielestä riittää tehtävää.²⁷⁵ Peruskoulun kiistämätön menestys on paradoksaalisella tavalla synnyttänyt kipeimmät koulutuksellisen tasa-arvon epäkohdat. Sitä mukaa kun koulutus on laajentunut ja peruskoulutustaso noussut, on niiden ryhmien asema, jotka eivät menesty kilpailussa huonontunut. Ongelmalliseen asemaan on joutunut se noin viiden (mutta kasvavan) prosentin ryhmä, joka ei jatka toisen asteen koulutukseen. Työelämän vaatimustason kasvaminen altistaa tämän ryhmän vakavalle marginalisoinnille työelämässä.²⁷⁶ Pyrimme seuraavassa tarkentamaan, miten maahanmuuttajataustaiset nuoret ja nuoret aikuiset ovat kokeneet suomalaisen koulun ja sen opettajat ja miten koulutus on toiminut yhteiskunnallisena sosialisointi- / kotoutumisen välineenä.

²⁷⁴ Talib 1999, 2005.

²⁷⁵ Laaksonen 2007, 32–33.

²⁷⁶ Lampinen 2006, 13–18.

Kuka kannusti koulutielle?

Tutkimukseemme osallistuneet nuoret ja nuoret aikuiset pyrittiin valitsemaan siten, että he olivat suorittamassa peruskoulua tai olivat sen jo päättäneet. Muutama haastateltava ei ollut suorittanut peruskoulua, mutta opiskeli ammattia Suomessa. Osa nuorista aikuisista opiskeli yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa. Lisäksi jotkut heistä olivat saaneet opetusta suomen kielessä ennen kuin he menivät peruskouluun ja osa nuorista oli käynyt maahanmuuttajille suunnattua peruskoulua tai opiskellut peruskoulussa niin suomalaisella luokalla kuin valmistavalla ”mamu”-luokalla. Koulutaustat olivat hyvin erilaisia. Kuitenkin on löydettävissä tiettyjä maahanmuuttajataustaisten koulu-uraan liittyviä lainalaisuuksia.

Voidaan olettaa, että kohtalaisen koulutuksen saaneet vanhemmat pystyvät paremmin tukemaan lastensa opiskelua, kuin vähän koulutetut tai kouluja käymättömät. Alitolppa-Niitamon tutkimuksessa ilmeni että, vaikka somalialaisilla vanhemmilla oli korkeat odotukset lastensa koulutuksesta, vanhemmat turhautuivat siksi, etteivät he pystyneet kielitaidottomina auttamaan lapsiaan kotitehtävissä. Lisäksi kouluun kohdistetusta arvostuksesta huolimatta osa somalivanhempia suhtautui kouluun ristiriitaisesti. Vaikka he korostivat tietojen ja taitojen merkitystä taloudellisen menestyksen edellytyksenä, he olivat samalla huolissaan lastensa länsimaistumisesta.²⁷⁷ Lisäksi voidaan olettaa, että ne vanhemmat, joiden kulttuureissa uskotaan koulutukseen, pyrkivät tekemään kaikkensa lastensa koulutuksen eteen.

Nämä molemmat oletukset todentuivat tutkimuksessa. Ne nuoret ja nuoret aikuiset, joiden vanhemmat olivat erityisesti korostaneet (haastateltujen kertoman mukaan) koulutuksen merkitystä opiskelivat nyt yliopistossa: Gare (Iranin kurditausta), Marin (udmurtti), Adriana (hollantilaistausta), Senja (serbitausta), Maia (virolaistausta), Lan (vietnamlaistausta), Lida (kamputsealaistausta), Aliya (somalitausta) ja Terkusi (Turkin kurditausta). Toisaalta osa tutkimuksessa olleista oli vielä lukiossa, joten he eivät vielä olleet tehneet ammattiinsa liittyviä päätöksiä. Mikäli tarkastelemme sitä joukkoa, joka opiskeli yliopistossa tai ammattikorkeakouluissa, osa opiskelijoiden vanhemmista edusti opettajuutta (Gare ja

²⁷⁷ Alitolppa-Niitamo, 2002, 279–280.

Marin) tai akateemista koulutusta (Adriana, ja Dimi). Marinilla on laaja opettajasuku:

”Äitini on ollut saksankielen opettaja, ja isäni oli kemian ja biologian opettaja ja isoäitini on matematiikan opettaja ja sitten äitini biologinen isä oli matematiikan opettaja. Ja äitini isoisä oli ainoa perheessä, joka ei ollut saanut koulutusta 1900-luvun alussa. Kaikki muut veljekset kuolivat sodassa, mutta hän palasi kotiin. Hän päätti silloin, että hänen lapsensa menevät yliopistoon ja hänen vanhin tyttärensä, joka on isoäitini, hän sitten opiskeli yliopistossa ja hänestä tuli matematiikan opettaja. Äidistäni tuli myös opettaja. Isoäitini oli vielä töissä kun olin pieni joten hänkin on varmaan toiminut esimerkkinä.” (Marin)

Garen isä oli myös opettaja ja äiti toimi tulkkina. Isä oli ollut opettaja myös Iranissa. Hän oli saanut koulutuksensa siellä ja jatkokoulutuksella hän oli saanut suomalaisen opettajan pätevyyden. Vanha totuus, että kirjoja lukeva aikuinen mallittaa lasten lukuharrastusta todentui myös. Gare ja Adriana puhuivat lapsuudenkotinsa kirjoista. Heillä molemmilla oli vanhempiensa kotona kirjahyllyt täynnä kirjoja, joten tulihan niitä luettuaakin. Simeon mainitsi pitävänsä lukemisesta. Awdel kertoi, että lukeminen oli myös hänen perheessään tapana. Rajan ja Awdel korostivat, että aikaisemmin vanhemmat auttoivat läksyjen luvussa sen minkä osasivat, mutta nykyään isot veljet auttoivat nuorempia sisaruksia. Eli sisarukset näyttivät kannustavan toisiaan ja toimivat opiskelun tukijoina. Näin oli mm. Lidan ja Rajanin tilanne. Lidan siskolla oli jo kaksoistutkinto, joten se kannusti myös häntä opiskelemaan edelleen.

Maahanmuuttajaperheiden yhtenä vahvana toiveena on mahdollistaa lapsilleen parempi tulevaisuus uudessa maassa, kuin mitä entinen kotimaa mahdollisti. Maahanmuuttajataustaiset vanhemmat ovat saattaneet tehdä suuriakin uhrauksia lastensa koulutuksen vuoksi. Monet vähemmistöjä edustavat nuoret ovat hyvin kiitollisia vanhemmilleen heidän uhrauksistaan ja haluavatkin tavalla tai toisella maksaa sen takaisin. Gare ilmaisi haastattelussaan, että hän toivoi pääsevänsä joskus Iraniin auttamaan varsinkin köyhiä ihmisiä. Aliya puhui samasta asiasta ja kertoi, että olisi hyvä mennä ainakin vuodeksi opettajaksi Somaliaan. Lan teki osuutetaan opettamalla vietnamia myös vapaaehtoistyönä ja auttamalla vietnamilaisia perheitä selviytymään arjesta.

Koulumuistoja

Kaikilla peruskoulun suorittaneilla nuorilla oli pääasiallisesti hyviä koulumuistoja. Kuitenkin koulun alkuun liittyi monia ahdistaviakin muistoja. Lida, Lan ja Awdel korostivat, että koulunaloitus oli todella rankkaa. Huolimatta siitä, että Lida oli ollut jo päiväkodissa ennen kouluunmenoa, hän koki aloituksen ”kauhean vaikeaksi”. Ehkä se johtui siitä, ettei aina ymmärtänyt kieltä. Sellaisissa tilanteissa, joissa Lidaa pyydettiin tekemään jotain, hän tunsi jännittävänsä, koska hän ei voinut ollut varma, ymmärsikö hän pyynnön vai ei. Vasta sitten kun Lida osasi yläasteella hyvin suomen kieltä, hän sai myös kavereita. Kurditaustaa edustava Awdel aloitti murrosikäisenä suomalaisen koulun, joten ei ihme että se tuntui melkein ylivoimaiselta. Ylästeen ensimmäinen vuosi oli todella vaikeaa. Apuun tuli kahdeksannella luokalla hänen vietnamilainen kaverinsa. Adwel toteasi, että vietnamilainen ystävä auttoi häntä enemmän kuin kukaan muu ja pelasti hänen koulunkäyntinsä. Lanin maahanmuuton jälkeiset kahdeksan vuotta olivat vaikeita. Vanhempien keskinäisten ristiriitojen lisäksi myös koulu tuntui vaikealta ja yksinäiseltä, huolimatta siitä, että hän menestyi hyvin. Suurin syy oli se, etteivät luokkatoverit voineet ymmärtää hänen sisäistä kamppailuaan.

Kielitaidon lisääntyessä ja muutaman ystävän myötä koulu tuntui olleen useimmille hyvä paikka. Nuorten mielipiteet erosivat kuitenkin siinä, oliko hyvä asia, että koulussa maahanmuuttajaoppilaat keskitettiin samalle luokalle. Joistakin nuorista valmistava ”mamu-luokka” oli hyvä asia. Muun muassa Awdel oli saanut valita, menikö hän suoraan kouluun vai opiskeliko hän ensin vuoden ajan suomen kieltä. Hän oli valinnut vuoden kieliopinnot ja koki päätöksen olleen hyvä ja auttaneen häntä. Adan piti käsittämättömänä oman koulunsa tapaa, jossa suomalaiset nuoret saivat muodostaa oman luokan ja maahanmuuttajaoppilaat lukemattomista eri kansallisuuksista kerättiin rinnakkaisluokalle. *”Mä en tajuu miks just 9.alle tungettiin kaikki maahanmuuttajat.”*(Adan)

Opiskelijat kehuivat peruskoulun opetusmenetelmiä mukaviksi. Oppitunneilla tehtiin ryhmätöitä ja leikittiin. Monet, jotka olivat käyneet koulua jo ennen maastamuuttoa, vertasivat oma-aloitteisesti kouluoloja kotimaansa ja Suomen välillä. Marin oli yllättynyt, koska kehuttu suomalainen koulu

muistutti monin tavoin hänen kokemaansa neuvostokoulua. Opettaja opetti edessä ja oppilaat istuivat suorissa riveissä kuunnellen. Monen mielestä suomalaisen kouluopetus ei ollut niin vaativaa, kuin mihin he olivat tottuneet kotimaassa. Koulu koettiin jopa helpoksi. Opiskella ei tarvinnut, sillä koheet menivät helposti läpi. Näin kertoi muun muassa Gare. Peruskoulu sujui helposti hänen todennäköisen lahjakkuutensa vuoksi. Hän kertoi suorittaneensa kuudennen ja seitsemännen luokan yhdessä vuodessa. Kuitenkin osa opiskelijoista myönsi, että töitä joutui tekemään varsinkin lukiossa ja yliopistossa. Koululaitos koettiin kaiken kaikkiaan toimivaksi ja oikeudenmukaiseksi, eli periaatteessa kaikilla oli samat mahdollisuudet. Hollantilaisessa koulussa asiat olivat Adrianin mukaan toisin, sillä oppilaat ohjataan jo hyvin varhaisessa vaiheessa eri väyliin. Oppilaiden luokittelu siis tapahtui koulu-uran alussa, jolloin jo hyvin nuorena leimautui joko menestyjäksi tai epäonnistujaksi. Opettajankoulutus koettiin myös korkeatasoiseksi.

Merkittävä opettaja

Globalisaation ja monimuotoistuvan koulun myötä opettajan rooli yhteiskunnallisen demokratian toteuttajana on kasvanut. Tutkimusten mukaan, huolimatta siitä, että kaikkialla opettajilla on luokissaan maahanmuuttajataustaisia oppilaita, heiltä puuttuu koulutusta, tietoa ja toisinaan myös tarvittavaa motivaatiota suoritua haastavasta tehtävästä asiallisesti.²⁷⁸ Opettajan uskomuksilla ja asenteilla on huomattava vaikutus siihen, miten maahanmuuttajataustainen oppilas kohdataan ja minkälaisiksi hänen mahdollisuutensa ja kykynsä arvioidaan. Opettajien oletukset oppilaan menestyksestä tai epäonnistumisesta ohjaavat oppilaan koulumenestystä. Tämä itsensä toteuttava ennuste on vielä selvemmin toteutunut luokissa, joissa opettajien ja oppilaiden maailmankuvat eivät kohta. Opettajan asenteilla on siis ratkaiseva vaikutus siihen, miten erilaisuus koulu yhteisössä mielletään ja mitä sille tehdään. Mikäli erilaisuus nähdään voimavarana eikä ongelmana, viestittyä koulussa toimijoille mahdollisuus muutokselle, ja tällöin erilaisuus voi olla oppimisen ja opettamisen lähtökohta²⁷⁹.

²⁷⁸ Taylor & Sobel 2001.

²⁷⁹ Laaksonen 2007, 178.

Oppilaar. koulumenetykseen tarvitaan hänen omaa päätöstään ja ponistelujaan, mutta siihen vaaditaan myös opettajan uskoa ja sitoutumista. Opettajalla on mahdollisuus vaikuttaa oppilaan itsetuntoon, identiteettiin ja tämän koulussa toimimiseen. Se edellyttää kuitenkin, että opettajan on oppilaalle merkittävä. Maahanmuuttajataustaiselle oppilaalle opettaja saattaa olla ensimmäinen valtakulttuurista edustava aikuinen, jonka inhimillinen toiminta voi myös ohjata oppilaan koulutus- ja muita tulevaisuuden valintoja. Useimmat haastatellut opiskelijat kertoivat ja nimesivät heille tärkeän tai tärkeitä opettajia. Lida kertoi äidinkielenopettajastaan, joka oli ollut koulun vanhimpia opettajia, mutta ei kuitenkaan kaavoihin kangis-

TAULUKKO 5. Minkälainen on hyvä opettaja

Hän hyväksyy oppilaan sellaisena kuin hän on	9
ohjaa ja neuvo	8
antaa aikaa oppilaalle	6
on ystävällinen	5
on tiukka, pitää kuria	4
kuuntelee oppilasta	4
tukee oppilasta	4
kannustaa oppilasta	3
vaatii oppilaalta paljon	3
on kärsivällinen	3
opettaa ymmärrettävästi	2
tekee parhaansa	1
ei ole tapojensa orja	1
on taitava	1
on hyvin koulutettu	1
on innostava	1
käyttää vaihtoehtoisia opetustapoja	1
kunnioittaa	1
on kaverillinen	1
on urheilullinen	1
hyväksyy erilaisuuden	1
uskaltaa antaa rankaisuja (jälki-istunto)	1
ei tuomitse	1
ymmärtää oppilaan oppimistarpeita	1
asettuu oppilaan asemaan	1
yhteensä määritteitä	65

tunut vaan kaiken kaikkiaan ihana ja rohkaiseva opettaja. Opettaja pyysi oppilaita pitämään oppimispäiväkirjaa, jonka avulla Lida pystyi purkamaan aikaisempiin koulukokemuksiinsa liittyviä tunteitaan. Opettajan viisas suhtautuminen auttoi häntä lukioaikana. Lida lupasi kirjoittaa tärkeälle opettajalleen, että hän opiskelee nyt yliopistossa.

Oheiseen taulukkoon on kerätty niitä määritteitä, joiden avulla opiskelijat kuvasivat heille tärkeää opettajaa. On syytä muistaa, ettei lista kuvaa kaikkia kouluissa toimivia opettajia, vaan juuri niitä, jotka tavalla tai toisella olivat auttaneet ja tukeneet opiskelijoita heidän tähänastisella koulurullaan.

Erilaisia hyvän opettajia määritteitä löytyi 65. Lähempi tarkastelu ilmaisee, että oppilaasta huolehtimiseen liittyviä määritteitä (37) oli eniten.

Opettaja välittää ja kannustaa

Tärkeimmäksi asiaksi nousi opettajan suhtautuminen maahanmuuttajataustaisiin opiskelijoihin, eli opettajan oma arvomaailma ja eettisyys. Useimmin mainittu ilmaisu oli, että opettaja hyväksyi oppilaan sellaisena kuin hän on (9). Hashin ylistyssanoissa opettajista korostui se, että opettaja oli kohdellut ”heitä [maahanmuuttajaoppilaita] rehellisinä ja tasa-arvoisina ihmisinä”. Mustapha mainitsi, että opettajat olivat hyväksyneet hänen erilaisuutensa (1). Hän korosti myös, että opettaja oli kunnioittanut häntä (1). Lisäksi hän painotti, ettei opettaja tuominnut häntä (1).

” Kun olin niin nuori vielä, niin eivät ne olleet sellaisia, ne eivät tuominneet minua, hyväksyivät, että minä olen vähän erilainen. Minä olin aina vähän tullempempi kuin suomalaiset. Suomalaiset ovat kilttejä, minä taas en pystynyt istumaan omalla paikallani vähäksi aikaa, piti koko ajan pyöriä. Ne hyväksyivät aina loppujen lopuksi. Ne olivat hyviä opettajia.” (Mustapha)

Eräs opiskelija mainitsi erikseen empatian, eli opettaja pystyi asettumaan oppilaan asemaan (1). Opiskelijat korostivat sitä, että opettaja suhtautui heihin kuin tavalliseen oppilaaseen. Erilaisuuden hyväksyminen ilmeni siten, että opettaja ei tehnyt numeroa oppilaan erilaisuudesta. Tolosen tutkimuksessa tavallisuudella on tärkeä asema nuorten koulukulttuurissa. Nuorille on tärkeää tulla huomioiduksi tavallisena ja he pyrkivät myös

esittämään itsensä sellaisena. Tavallisuuspuheet ilmaisevat ristiriitatilannetta varsinkin etnisyydeltään tai sukupuoleltaan erilaisten oppilaiden kohdalla. He saattavat pohtivat ovatko he riittävän normaaleja, tavallisia tai turvallisesti erilaisia. Tavallisuus strategialla pyritään piilottamaan eroja.²⁸⁰

Erojen piilottaminen on myös tiukasti sidoksissa syrjintäkokemusten aiheuttamasta toiveesta olla luokassa niin kuin muutkin. Opiskelijat, joiden erilaisuus nousee negatiivisesti esille monissa julkisissa tiloissa, valitsevatkin harkitun huomaamattomuuden. Tämä voi johtaa kahteen erilaiseen tilanteeseen esimerkiksi koulussa. Opiskelussaan hyvin menestyvä oppilas, olipa hän sitten monikulttuurisen taustan omaava tai ei, saattaa piilottaa osaamistaan, ettei hän joutuisi varsinkaan kavereittensa hylkäämäksi tai nimittelemäksi. Sen sijaan heikosti menestyvä oppilas voi myös piilottaa osaamattomuuttaan ja ikään kuin puuhastelee tunnista toiseen. Erilaisuuksista ja etnisyyksistä vaikeneminen koetaan kohteliaaksi käytännöksi. Toisalta erojen kieltäminen tuottaa myös ongelmia. Erilaisiin oppilaisiin pyritään suhtautumaan monesti tasa-arvoisesti ikään kuin erilaisuutta tai eriyttämistarpeita ei olisikaan. Osa opiskelijoita toivoikin, että opettajat olisivat huomioineet heidän kulttuuritaustaansa enemmän. Oletettavasti heidän kaksikulttuurinen identiteettinsä oli kohtalaisessa tasapainossa.

Haastateltujen koulumuistoissa kärsivällinen (3) opettaja jaksoi ohjata ja neuvoa (8), tukea (4), kannustaa (3), innostaa (1) ja kuunnella (4) oppilaita. Opiskelijat korostivat, että hyvä opettaja antoi aikaansa oppilaalle (6). He kiittivät opettajaansa siitä, että opettaja oli antanut heille ylimääräistä suomen opetusta. Monet muistivat niitä opettajia, jotka jopa välitunnilla jäivät neuvomaan erityisesti suomen kielessä. Kiitosta saivat myös ne opettajat, joilla oli aitoa kiinnostusta vieraita kulttuureita kohtaan. Opiskelijat arvostivat sitä, että opettaja halusi nähdä vaivaa heidän onnistumisensa ja pärjäämisensä takia. Opettaja oli selittänyt heille kulttuuri-eroja, miten tuli ja sai Suomessa toimia. Adan muisteli lämmöllä opettajaansa, joka oli ollut Afrikassa töissä ja ymmärsi somalitaustaista oppilasta hyvin. Hän koki, että opettaja satsasi häneen enemmän kuin toisiin oppilaisiin. Koulun jälkeen opettaja jäi lukemaan hänen kanssaan ja yritti parantaa hänen suomen taitoaan opettamalla ääntämistä.

²⁸⁰ Tolonen 2002

Räsänen mukaan keskeistä opettajan työssä on pedagogisen suhteen laatu, ja se toimii parhaiten, jos opettaja tuntee oppilaansa, kuuntelee ja välittää. Se ei kuitenkaan merkitse kaiken hyväksymistä, vaan joskus on asetettava rajat. Oppilaiden ymmärtäminen ei aina ole helppoa, varsinkin jos opettaja on kasvanut erilaisessa maailmassa, siksi avoimuus, herkkyyys ja keskusteluyhteys ovat tärkeitä.²⁸¹ Opiskelijat korostivat myös sitä, että hyvä opettaja vaati heiltä paljon (4). Vaikka opettajan ystävällisyyttä (4) ja jopa kaverillisuutta korostettiin, on muistettava, ettei se yksin riitä, vaikka se auttaa opettajan ja oppilaan välisen luottamuksen syntymistä. Gayn mukaan opettajan ammatillisuus, kärsivällisyys, peräänantamattomuus ja oppilaita vahventava ote on läsnä huolehtivissa vuorovaikutustilanteissa. Toisista huolehtiminen sisältää Gayn mukaan moraalisen velvoitteen sosiaalisesta vastuusta käyttäen omia tietoja ja taitoja muiden parhaaksi. Juuri tämä, Gay jatkaa, on kulttuurisesti vastuullisen pedagogiikan perusedellytys, mikä ilmenee ennen kaikkea opettajan asenteissa, toiminnoissa ja omaan työhön kuin myös oppilaiden toimintaan liittyvissä vaatimuksissa.²⁸²

Opettaja vaatii

Opiskelijoista koulunkäynnin päämäärä oli uusien asioiden oppiminen. He arvioivat opettajaa tämän kriteerin mukaan. Opettajan ammatilliseen osaamiseen viitattavia määreitä oli (13). Niissä huomio kohdistui opettajan koulutukseen (2), tapaan opettaa (5) ja oppilaantuntemukseen (1). Lisäksi hyvän opettajan määreitä olivat opettajan mukavuuden ja innostavuuden lisäksi tiukkuus ja taito pitää kuria (5). Tällainen opettaja sai oppilaan oppimaan. Ilmeisesti maahanmuuttajaoppilaat, jotka tarvitsivat erityisesti opettajan huomiota oppiakseen, arvostivat työrauhan tärkeyttä. Tiukka opettaja loi turvallisen oppimisilmapiirin luokkaan. Aliya vertasi kahta opettajaansa, joista naisopettaja oli tiukka ja tunneilla opittiin, mutta miesopettaja antoi oppilaille vapautta ja oppitunneilla katsottiin videoita ja käytettiin tietokonetta eikä opittu mitään.

”Vaikka se piti kuria, niin kuitenkin se koitui meille hyödyksi myöhemmin, jos oli tiukka tunneilla.” (Rajan)

²⁸¹ Räsänen 2002, 98.

²⁸² Gay 2000.

”Kun se oli uusi opettaja [antoi] minulle pari kertaa jälki-istunnon – kyllä omista tyhmyyksistä – niin tuomitsin, että se oli rasisti. Se oli omaa tyhmyyttä, mitä minä olin tehnyt, minä ansaitsin sen kyllä. Loppujen lopuksi meistä tuli hyviä ystäviä. Se oli ihana opettaja.” (Mustapha)

Nuoret vertasivat oppitunneilla vallinnutta työrauhaa kotimaansa ja Suomen kouluissa. Heistä suomalaisilla opettajilla ei ollut niin paljon auktoriteettia kuin opettajilla oli ollut heidän kotimaassaan. Oppilaat eivät välittäneet opettajan työrauhakomennoista, vaan juoksivat luokassa ja saattoivat jopa poistua oppitunnin aikana luokasta ulos ja sisään miten heitä halutti. Oppilaat haastoivat opettajan auktoriteetin käyttämällä oppitunnin aikana kännykkää ja huutelemalla toisilleen. Kun opettajalla ei ollut arvovaltaa, oppilaat käyttäytyivät luokassa kurittomasti. Koulussa kiusattiin oppilaita, mikä vaikutti paljon oppilaiden mahdollisuuteen opiskella. Kiusatut oppilaat pelkäsivät jopa saapua kouluun.

Ukrainalaistaustainen Dimi kuvaili vanhan koulunsa työrauhaa siten, että luokassa oli niin hiljaista, että kuuli karpäsenkin lentävän. Nuoret muistelivat, että heidän omissa kulttuureissaan opettajalle oli osoitettu kunnioitusta tiettyjen käyttäytymissääntöjen ja -tapojen avulla. Opettajalle avattiin esimerkiksi ovi, kun hän saapui työpaikalle. Näin ei toimittu Suomessa. Aliya totesi, että suomalaisella opettajalla ei ollut niin suurta auktoriteettia kuin somalialaisilla opettajilla. Asian toinen puoli oli se, että opettajat eivät Suomessa käyttäneet fyysistä kuritusta auktoriteettinsa tukena. Oppilaita ei rangaistu Suomessa väkivaltaisesti heidän tekemistään virheistä. Aliya luonnehti suorastaan käsittämättömäksi sitä, että rangaistuksen saattoi suorittaa jälki-istuntona.

Tutkijat ovat päätyneet erilaisiin tulkintoihin suomalaisesta opettajasta. Simolan pohjoismaisessa vertailussa suomalainen opettaja korostaa kurin ja järjestyksen pitoa. Hän on todennut omassa tutkimuksessaan, että suomalaiset opettajat, joista suurin osa on naisia, ylläpitävät maskuliinista luokkahuoneilmapiiriä kaikin keinoin. He näyttivät Simolan mukaan erottuvan pohjoismaisista kollegoistaan erityisesti suhtautumisessaan oppilaisiin ja heidän vanhempiinsa. Suomalaiset opettajat eivät yleensä näyttäneet kantavan huolta henkilökohtaisesta suhteestaan oppilaisiin ja heidän koteihinsa. Kun muut pohjoismaiset opettajat korostivat läheisen ja yksilöllisen suhteen tärkeyttä, suomalaiset opettajat puhuivat itsestään ai-

kuismalleina sekä järjestyksen ja turvallisuuden takaajina. Osa jopa korosti ammatillista etäisyyttä suhteessaan oppilaisiin ja heidän koteihinsa.²⁸³

Liebkindin kumppaneineen tekemässä tutkimuksessa ilmenee, että vaikka jotkut oppilaat olivat kokeneetkin tiukkaa tai jopa kylmäkiskoista kohtelua opettajien taholta, niin epäedullisesta sosiaalisesta asemastaan huolimatta maahanmuuttajanuoret olivat kuitenkin paremmin sopeutuneet kouluun kuin syntyperäiset suomalaiset. Tämä selittyy osittain heidän kotikasvatuksellaan. Oppilas-opettajasuhteen epätasa-arvoisesta luonteesta huolimatta suhteet muistuttavat joltakin osin vanhempien ja lasten välisen suhteen dynamiikkaa. Siksi oppilaat hyväksyvät riippuvuuden ja läheisyyden opettajiinsa ja suhtautuvat kouluun myönteisesti. Kuorelahti käyttää termiä opettaja-addiktivisuus. Se viittaa siihen, että oppimisvaikeuksista kärsivä oppilas tukeutuu entistä vahvemmin opettajaan ja on riippuvainen opettajan huomiosta.²⁸⁴ Naispuolisten opiskelijoiden myönteinen suhtautuminen kouluun selittyy myös sillä, että koulu ja koulutus mahdollistivat heille itsenäisyyden ja vapauden. Lisäksi on muistettava, että osa haastattelussa mukana olleista oli akateemisesti hyvin lahjakkaita, joten he olisivat todennäköisesti menestyneet missä vain.

Miten koulua voisi parantaa

Syrjinnän ja rasismiin ehkäisy

Yksi vakavimmista haastatteluissa esille tulleista seikoista oli varsinkin luokkatovereiden aiheuttama koulukiusaaminen. Hyvin koulussa menestynyt Gare korosti puheenvuorossaan erityisesti sitä, että kouluissa tulisi puuttua koulukiusaamiseen. Häntä itseään ei kiusattu, mutta hän oli läheltä seurannut, miltä se tuntuu. Kiusaaminen vaikutti nuorten opiskeleluun ja jaksamiseen. He eivät välttämättä uskaltaneet tulla kouluun. Hyvin sosiaalinen somalitaustainen Aliya, joka opiskelee nyt yliopistossa, muisteli, ettei alaluokilla tapahtunut juuri lainkaan kiusaamista, mutta lukion alkuaikoina sitä tapahtui usein, erityisesti kun hän saapui ruotsin

²⁸³ Simola 2004, 96.

²⁸⁴ Kuorelahti 2000

tunneille. Muut oppilaat oletivat, että hän oli automaattisesti tyhmä. To-tuudellisuudessa jokainen haastateltu oli kokenut jonkinasteista syrjintää koulussa ja yliopistossa tai ainakin piilorasismia.

Lapsena koettua epäoikeudenmukaista kohtelua oli vaikea unohtaa ja hyväksyä. Maahanmuuttajataustaisia nuoria oli haukuttu ”neekereiksi”. Haukkuminen oli pahimmillaan kärjistynyt tappeluksi. Opettajat eivät aina paneutuneet selvittämään syrjinnästä syntynyttä konfliktia. Tällöin nuoret kokivat jääneensä todella yksin. Erityisesti nuoret kokivat itsensä ulkopuolisiksi, kun heitä rangaistiin itsensä puolustamisesta.

”Tuo n-sana, neekeri-sana, kyllä minä sitä kuulin jatkuvasti yläasteella. Tuli tapel-tuakin ekana vuonna aika paljon. Minä olin meidän koulun ainoa tummaihoinen... Joo seis kalla, ei ollut muita tummaihoisia. Tuli sitä n-sanaa (Hashi)

”Vaikka kaikki ovat sinua vastaan ja tekevät sinulle kaikenlaista, niin sinun pitää vaan olla kärsivällinen ja rauhallinen sekä ystävällinen kaikille. Jos joku sanoo sinulle jotain rasistista tai joku käyttäytyy rasistisesti sinua kohtaan, niin ole vaan siinä, älä vastaa takaisin, koska se vaan pahentaa asioita.” (Elisa)

Tiedämme monien tutkimusten perusteella²⁸⁵, ettei maahanmuuttajataus-taisten oppilaiden koulunkäynti ole helppoa akateemisten haasteiden vuoksi, mutta ennen kaikkea koulussa tapahtuvien kiusaamisten ja syrjintätapausten vuoksi. Maahanmuuttajataustaisten oppijoiden syrjintäkokemukset vaikuttavat heidän tulevaisuudenuskoonsa. Esimerkiksi Suomessa asuvat somalinuoret elävät samanaikaisesti ajatuksissaan myös Somaliassa. Tietoi-suus kotimaan tilanteesta ja valtaväestön asenteellisuudesta vaikuttavat hei-dän tulevaisuuden suunnitelmiinsa. He pyrkivät rakentamaan samanaikai-sesti kahta tulevaisuutta ja valmistautuvat erilaisiin mahdollisuuksiin.²⁸⁶ Steele puhuu stereotypiauhista. Useimmiten juuri vähemmistöjä edustava henkilö saattaa joutua vakavien nimittelyjen tai syrjinnän kohteeksi. Sen tuottama stressi vaikuttaa esimerkiksi suoritusten laskuun työssä tai koulussa. Identi-teettiin kohdistettu uhka vaikuttaa sekä kulloiseenkin toimintaan että myös kasautuvasti. Aina kun samankaltainen stereotypiauhkatilanne ilmenee, yksilön toiminta heikkenee automaattisesti. Stereotypiauhka vaikuttaa yksilön intellektuaaliseen toimintaan ja intellektuaaliseen identiteettiin.²⁸⁷

²⁸⁵ Suárez- Orozco & Suárez-Orozco 2001.

²⁸⁶ Siukonen 2004.

²⁸⁷ Steele 1997, 614.

Jasinskaja-Lahden tutkimuksessa tarkasteltiin mm. venäjänkielisten maahanmuuttajanuorten syrjintäkokemuksia koulussa. Useimmiten kiusaajina toimivat muut oppilaat (64%), mutta myös opettajien harjoittama syrjintää ilmoitettiin (37%). Muiden nuorten ja aikuisten raportoitiin myös aiheuttavan häirintää (57%). Syrjintäkokemukseksi koettiin negatiivinen suhtautuminen ryhmää kohtaan yleensä tai henkilökohtaisen syyntä vuoksi, sekä kiusaaminen että uhkailu. Samassa tutkimuksessa kävi selvästi ilmi, että koetun syrjinnän vaikutus johti vetäytymiseen oman ryhmän suojiin tai syrjäytymiseen. Toisaalta on osoitettu, että ne maahanmuuttajanuoret, joilla on sekä vahva oma etninen identiteetti että suomalainen identiteetti (kaksois-identiteetti) selviytyvät hyvin koulussa.²⁸⁸ Näinhän oli useimmilla haastattelussa olleilla opiskelijoilla.

Kiusaamiseen vaikeaa puuttua

Koulussa esiintyy ajoittain rasismia ja syrjintää sekä valtaväestön, että vähemmistöjä edustavien oppilaiden välillä, mutta myös monikulttuurisen taustan omaavien oppilaiden kesken. Koulussa ilmenevään syrjintään puuttuminen on vaikeaa kahdesta syystä. Ensinnäkin monet opettajat eivät myönnä tai ymmärrä, että syrjintää tapahtuu kouluissa ja usein myös heidän luokissaan,²⁸⁹ ja toiseksi monet maahanmuuttajataustaiset nuoret eivät kerro kokemastaan syrjinnästä kenellekään, eivät varsinkaan opettajalle.²⁹⁰ Ala-asteella oppilaat kokevat hyvin usein tullessa kiusatuiksi, mutta opettajien mukaan kiusaamistapaukset on poikkeuksetta hoidettu kuntoon. Yläasteella ja lukiossa kiusaaminen on jo muuttunut niin vaikeasti havaittavaksi ja hankalasti käsiteltäväksi, että siihen ei yleensä ollenkaan puututa. Toisaalta opettajainhuone toimii ikään kuin koulun vallan ytimenä ja kiinteänä panssarina ulkomaailmaa vastaan. Oppilas saattaa joutua opettajainhuoneen rakenteellisen vallan uhriksi tilanteessa, jossa opettaja ei toimikaan yleisten eettisten periaatteiden mukaan, vaan työyhteisön vallitsevan konsensuksen mukaan, esimerkiksi väkivallalla väärinkäytöksistä tai maahanmuuttajataustaisiin oppilaisiin liittyvistä asenteista ja koulupuheista. Toisaalta syyt yhteisen yksimielisyyden mukaan ovat usein jossain muualla kuin opettajien toiminnassa.²⁹¹

²⁸⁸ Jasinskaja-Lahti 2000, 87.

²⁸⁹ Rastas 2007, 117.

²⁹⁰ Talib 2005, 87.

²⁹¹ Hyytiäinen 2003, 213–215.

Hamaruksen tutkimuksessa ilmeni, että koulukiusaaminen on oppilaskulttuurissa ja -yhteisössä syntyvä ja kehittyvä toiminnan muoto, joka on instituutiossa tapahtuvan ryhmädynamiikan seurausta. Koulussa vallitsevat kulttuuriset arvostukset tarjoavat oivallisen kentän tehdä ero meihin ja heihin. Erontekoon riittävät minimaaliset ja jopa absurdit tekosyyt. Mikäli erot ovat ulkoisesti todennettavissa, niihin saattaa puuttua oppilas, jolla on tarvetta itsetehostukseen ja vallankäyttöön. Hamarusen mukaan olisi oleellista tiedostaa, että koulussa vallitsee sekä epävirallisia että virallisia normeja. Niissä kouluissa missä kiusaamista tapahtuu, pelkoa oppilaiden keskuudessa aiheuttivat nämä epäviralliset normit. Lisäksi oppilailta ei ole selkeää käsitystä siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Tervettä käyttäytymisen muutokseen johtavaa syyllisyyttä ei voi syntyä ilman tietoisuutta oikeasta ja väärästä toiminnasta. Hamarus korostaa, että tietoisuus omasta toiminnasta ja aito vastavuoroiseen ymmärrykseen pyrkivä kohtaaminen ovat muutoksen keskeisiä tekijöitä.²⁹²

Ongelmat siis liittyvät koulun sisällä tapahtuviin arvomaailmoihin, jotka eivät kohtaa. McGuiness ja Craggs korostavat, että kouluissa tapahtuva häiriökäytös on vahvasti sidoksissa koulun sosiaalisiin vuorovaikutustilanteisiin. Kouluissa, joissa korostetaan kilpailua eikä oppilaasta huolehtimista, jää vähän tilaa yksilön haavoittuvuudelle ja epäonnistumiselle.²⁹³ Koulun ilmapiirillä, koulukulttuurilla, on suora vaikutus oppilaiden käyttökseen. Häiriökäytöksiin ja kiusaamisiin voidaan ennen kaikkea vaikuttaa koulukulttuurin muutoksen kautta: parantamalla niin opettajien keskinäisiä kuin myös opettajan ja oppilaiden välisiä vuorovaikutustaitoja.²⁹⁴ Esimerkiksi oppilaisiin kohdistuvasta syrjinnästä vain osa tulee opettajien tietoon, jolloin oppilaiden luottohenkilöiden, kuten koulupsykologin tai kuraattorin, tulisi toimia tiedonvälittäjinä koulun suuntaan. Koulun muutos edellyttää ennen kaikkea tosiasioiden myöntämistä ja työyhteisöllistä luottamusta, jolloin vaikeistakin asioista voidaan keskustella.

²⁹² Hamarus 2006, 209–211

²⁹³ McGuiness ja Craggs 1986, 15.

²⁹⁴ McGuiness ja Craggs 1986, 15.

Aito monikulttuurinen dialogi

Opiskelijat toivoivat parannusta peruskouluun siten, että koulussa käsiteltäisiin enemmän eri kulttuureita ja maita, joista he olivat kotoisin. He eivät olleet koskaan kertoneet kulttuuristaan koulussa tai syistä miksi he olivat joutuneet lähtemään kotimaastaan. He uskoivat, että näin voitaisiin vähentää parhaiten muiden nuorten ennakkoluuloja. Kouluissa ei tarkoituksella kartettu vieraita kulttuureita oppituntien tai teemapäivien aiheina. Opiskelijoiden mielestä syytä oli lähinnä se, että opettaja noudatti tarkasti oppisuunnitelmaa ja vieraiden kulttuurien käsittelyyn ei ollut sopivaa paikkaa. Kurditaustainen Rajan totesi, että yhden kerran maantiedon tunnin aikana hänellä oli ollut mahdollisuus kertoa luokkatovereille omasta kotimaastaan. Samainen poika oli pukeutunut kurdipukuunsa viimeisenä koulupäivänä ja halunnut näin kunnioittaa koulun henkilökuntaa.

”Ehkä suomalaisille olisi voinut kertoa näistä, jotka ovat muista maista, afrikkalaisista maista ja kaikesta tällaisesta, että ihmiset ymmärtäisivät, tai olisivat voineet kertoa, missä maissa tapahtuu kaikenlaista. Moni nuori ei varmaan tiedä, mistä maasta minä olen ja mitä siellä tapahtuu. Ne ymmärtäisivät, jos ne näkisivät, minkä takia me tultiin tänne, mitä siellä on tapahtunut. Ne ei tuomitsisi meitä.” (Mustapha)

Oman kulttuurin tuntemus oli haastatelluilla opiskelijoilla jäänyt kodin varaan, mutta suomalainen kulttuuri oli tullut peruskoulussa nuorille tutuksi. Opetussuunnitelmaan oli kuulunut Aleksis Kiven Seitsemän veljestä ja Väinö Linnan Tuntematon sotilas. Räsänen mukaan opettajien oma kulttuuri on eräänlainen turvallinen saareke, jonka rajojen yli on vaikea nähdä. Tämä vaara uhkaa enemmistökulttuurin ja valtavirran edustajia, joiden ei välttämättä tarvitse kyseenalaistaa omaa tietoaan. Myös koulutiedon rakentumiselle on tavanomaista etnosentrisyys ja tietynlainen yksipuolisuus. Omaa kulttuuria ja historiaa pidetään tärkeänä, mutta toisten kulttuuria ja toimintaa tulkitaan omasta viitekehyksestä käsin, tiedostamatta että asiat ja niille annetut merkitykset ovat erilaisia toisesta kontekstista katsottuina.²⁹⁵ Lisäksi vaikka opettajat korostavatkin erilaisten oppilaiden läsnäolon olevan koulussa rikkaus, oppilaan erilaisuutta saa-

²⁹⁵ Räsänen 2002, 98.

tettiin kuitenkin pitää ongelmana. Assimilointia toivovien opettajien suvaitsevaisuuteen saattaa liittyä ylemmydentuntoa, koska maailmankatso-
mus on nationalistinen ja etnosentrinen.²⁹⁶

Koulussa tarvitaan Laaksosen mukaan valmiutta kohdata kognitiivisia konflikteja ja pedagogista uskallusta lähteä tekemään asioita uudella tavalla.²⁹⁷ Mikäli monikulttuurisuus toimisi läpäisyperiaatteella kaikissa opetustilanteissa ja oppiaineissa ja mikäli oppilaiden erilaiset tulkinnat todellisuudesta olisivat aidosti läsnä, ne ilman muuta lisääisivät koulun moniarvoisuutta ja oppilaiden tasa-arvoa. Sonia Nieto korostaa myös, ellei muiden kulttuuria ja maailmankuvaa tuoda lainkaan esille koulussa, valtakulttuuria edustaville oppilaille välittyy käsitys siitä, että kaikki muu / muut on vähempiarvoisia. Lisäksi hän korostaa, että monikulttuurinen opetus on kriittistä pedagogiikkaa, jonka tarkoituksena on kyseenalaistaa eri kulttuureissa itsestään selvinä pidettyjä totuuksia ja mahdollisesti myös muuttaa niitä. Mikäli emme kykene tarkastelemaan omia kulttuurikokemuksiamme kriittisesti, emme myöskään pysty ymmärtämään toisten siihen kohdistamaa kritiikkiä. Kun yhteinen kunnioitus löytyy, kritiikki ei ole vain tarpeellista vaan tervettä. Tällöin oppiminen ymmärretään sosiaalisesti laajassa viitekehyksessä tapahtuvaksi toiminnaksi.²⁹⁸

Opettajien asenteita ja suhtautumista monenlaisiin oppilaisiin voitaisiin edelleen kehittää opettajankoulutuksen kautta, jossa oppisisältöihin lisättäisiin monikulttuurisuutta, kulttuurisensitiivisyyttä ja – kompetenssia tukevia että suomi toisena kielenä ja kaksikielisyyttä tukevia sisältöjä. Lisäksi opiskelijat tulisi koulutuksessa perehdyttää opetuksen monipuoliseen eriyttämiseen ja erityiskasvatukseen. Samoja teemoja tulisi sisällyttää kaikkien opettajien täydennyskoulutukseen.²⁹⁹

²⁹⁶ Miettinen 2001.

²⁹⁷ Laaksosen 2007, 177.

²⁹⁸ Nieto 2004, 386.

²⁹⁹ mm. Laaksosen 2007, 175

Monikulttuurisia opettajia kouluun

Suomalaisen peruskoulun opettajien ammattitaitoa kohdata vieraasta kulttuurista tulleita oppilaita kunnioitettiin suuresti haastateltujen parissa. Sen lisäksi he kuitenkin kaipasivat maahanmuuttajataustaisia opettajia, jotka ymmärtäisivät herkemmin maahanmuuttajaoppilaan kohtamia ongelmia. Suomalaistunut vietnamilainen Lan totesi ihailleensa vietnamin kielen opettajaansa. Tämä oli hänelle vaikeina aikoina aito esimerkki, kuinka hänkin voisi menestyä Suomessa. Oman äidinkielen opettaja oli tullut Suomeen aikuisena ja oppinut suomen kielen. Maahanmuuttaja- tai monikulttuuritaustaisia opettajia tarvitaan jakamaan koulun haasteita ja muuttamaan koulua ihan oikeaksi monikulttuuriseksi kouluksi, jossa jokaisen oma etnisyys ja erilaisuus ovat aidosti ja luontevasti läsnä koulun arjessa.

Useampaa kieltä puhuvilla henkilöillä on kulttuurista herkkyyttä ja kenties maahanmuuttajuuteen liittyvää osaamista. Ilman syvällistä henkilökohtaista kokemusta ei välttämättä voi ymmärtää, mitä on kasvaa tietynlaisessa marginaalissa tai kulttuurien välissä. Interkulttuurisuuteen sopeutunut henkilö on sisäistänyt erilaisia viitekehyksiä, joiden avulla hän hahmottaa ajatteluaan ja toimintaansa. Hän osaa soveltaa vaihtoehtoisia ajattelumalleja eri tilanteisiin, mikä todennäköisesti estää monenlaisia väärinymmärryksiä ja törmäämisiä. Kulttuurien välinen herkkyyys mahdollistaa myös empatian ja pluralismin. Empatia antaa kokonaisvaltaisen mahdollisuuden lähestyä toista ihmistä, paitsi tuntevana, mutta myös oman kulttuurinsa edustajana. Stein³⁰⁰ tarkentaa empatian kolmitasoiseksi tapahtumaksi, joka edellyttää 1) intersubjektivistisistä kokemusten kohtaamisesta, 2) tunnetilojen virittymistä ja vastaavuutta sekä 3) koetun tietoista ulkoistamista. Tarvitaan sekä tilanteen kognitiivista ja metakognitiivista ymmärrystä. Stein korostaa aidon empatian edellyttävän kokemusta vieraasta (erilaisuudesta). Vastaavasti vasta oman erilaisuuden tiedostaminen mahdollistaa myös hyvin erilaisten ihmisten kohtaamisen. Tällöin empatia on eettisyyden edellytys.

Monikulttuurista taustaa edustavien opettajien osaamista tulisi hyödyntää ennen kaikkea kouluissa, joissa on paljon maahanmuuttajataustai-

³⁰⁰ Stein 1964.

sia oppilaita. Monikulttuuristen opettajien oman äidinkielen osaaminen mahdollistaa myös opettavien asioiden käsittelyn ja tarkentamisen saamaa kieliryhmää edustaville oppilaille. He edistävät samalla kaikkien koulussa toimivien interkulttuurista kompetenssia. Koska yhteiskunnallisten muutosten vuoksi koulujen vastuu syrjäytymisen ehkäisemisessä on kasvanut, opettajien monikulttuurinen ammatillisuus ja valmiudet kohdata eri kulttuureja edustavia oppilaita, on todettu yhdeksi tärkeimmistä oppilaiden syrjäytymistä ehkäisevistä keinoista. Monikulttuurisen taustan omaavilla opettajilla olisi tähän erinomaiset edellytykset.

Maahanmuuttaja- tai monikulttuurisen taustan omaavat opettajat helpottavat täten myös maahanmuuttajataustaisten oppilaiden kotoutumista. He ovat itse esimerkillään kannustamassa oppilaita jatko-opintoihin. Lisäksi he voivat auttaa kodin ja koulun välistä toimivaa ja rakentavaa yhteistyötä. Monella maahanmuuttajalla on varsin korkea koulutausta, mutta monet toimivat koulunkäyntiavustajina ja muissa vähän koulutusta vaativissa tehtävissä. Kunnioitus kulttuurista ja etnistä erilaisuutta kohtaan edellyttää myös opettajanhuoneelta ja koko koulu yhteisöltä avoimuutta monimuotoisuutta kohtaan.

Moniammatillista yhteistyötä

Koulun tehtävä on jakaa opetusta, mutta toiminnan tuloksellisuus riippuu monesta tekijästä. Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden kohdalla ongelmat voivat liittyä oppimisvaikeuksien lisäksi sosiaalisiin ja terveydellisiin tekijöihin. Vietnamilaistaustainen Lan toivoi kouluihin oppilashuoltohenkilöä, joka keskustelisi maahanmuuttajataustaisen oppilaan kanssa muustakin kuin koulunkäynnistä. Toiveen taustalla oli nuoren oma kokemus. Hän oli suhtautunut tunnollisesti koulunkäyntiin, mutta hänen perhe-elämänsä oli ollut hyvin riitaista, eikä koulu ollut lainkaan tietoinen kotona vallinneesta tilanteesta. Lan koki olleensa hyvin lähellä syrjäytymistä tämän takia. Isoissa kouluissa tulisi olla henkilö, joka pitää huolta siitä, miten maahanmuuttajataustaisella nuorella mutta myös syrjäytymisvaarassa olevalla nuorella menee ja missä hän kenties tarvitsisi apua. Nuoret jäävät usein yksin ongelmineen.

Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden on todettu usein olevan ma-sentuneita, mutta se voi ilmetä myös aivan päinvastaisessa muodossa, yli-pirteytensä.³⁰¹ On normaalia, että oppilas voi oireilla parin vuoden ajan ja että sopeutumisvaikeuksia ilmenee. Lapsi voi oireilla somaattisesti ja va-littaa erilaisista oireista ja vaivoista esimerkiksi kouluterveydenhoitajalle. Aasialaisessa ja afrikkalaisessa kulttuurissa somaattisten tunteiden kautta tuodaan esiin tunteita. Salminen erottaa neljä eri selviytymistyyppiä, joil-la voidaan arvioida maahanmuuttajien kotouttamisprosessin kulkua ja tuloksellisuutta. Hänen tutkimuksessaan menestyjät olivat kotoutuneet hyvin työ- ja opiskelutoimintaan, hankkineet tyydyttävän sosiaalisen ver-koston, pärjäivät suomen kielellä ja heillä oli tunne omasta elämän hal-linnasta. Sinnittelijät etsivät vielä työtä tai pyrkivät kehittämään kieli- tai ammatitaitoaan ja solmimaan kontakteja suomalaisiin. Nämä kaksi ryh-mää olivat Salmisen mukaan hyvässä asemassa. Syrjäytymisvaarassa olivat hengissä pysyttelijät ja eristäytyjät, jotka tarvitsisivat hänen mukaansa sekä etnisten yhteisöjen että viranomaisten ja valtakulttuurin tukitoimia. Hen-gissä pysyttelijät eivät luottaneet tulevaisuuteen, elivät päivän kerrallaan ja kärsivät erityisesti psykosomaattisista ongelmista. Eristäytyjät olivat eris-täytyneet valtakulttuurista omaan yhteisöönsä, joko omasta halustaan tai ympäröivien olosuhteiden takia.³⁰²

Moniarvoisen yhteiskunnan tuomiin uusiin haasteisiin ei ole yksiker-taisia tai helppoja vastauksia. Moniammatillinen oppilashuoltoryhmä on tärkeä elin, mikä osallistuu kouluyhteisön hyvinvointia edistävään työhön mm. tukemalla arjen huolenpitoa ja etsimällä vastauksia yksittäisten op-pilaiden auttamiseen. Yhteisöllisyys ja yhteistyö ovat edellytyksenä myös opettajien työssä jaksamiselle. Ilman kollegan tai työparin apua on usein mahdotonta ylläpitää omaa tai oppilaiden hyvinvointia. Jaetut kokemukset helpottavat kestäämään koulutyön arkea. Siksi tarvitaan yhteistyötä, jolloin voidaan pohtia eteen tulevia tilanteita ja niihin sopivia toimintamalleja. Yhteisöllisyyden rakentaminen edellyttää kaikkein osapuolten sitoutumista. Takala korostaakin, että syrjäytymisen ehkäisy vaatii koko opettajakun-nalta laajempaa sosiaalista ajattelutapaa. Koulut joutuvat ylittämään perin-

³⁰¹ mm. Jasinskaja-Lahti 2000.

³⁰² Salmisen 1997, Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 37.

³⁰³ Takala 1992, 166.

teisiä rajoja perheiden suuntaan, sosiaalisektoreille, vapaa-aikatoimintaan ja työelämään. On myös varauduttava vaihtoehtoihin koulutusratkaisuihin.³⁰³ Tämä tulisi ottaa huomioon opettajankoulutuksessa. Samansuuntaisia tavoitteita korostavat Niemi ja Tirri ehdottaessaan, että opettajien tulisi paremmin tutustua oppilaiden todelliseen elämäntilanteeseen. Tämä olisi mahdollista, jos opettajaksi opiskelevat saatettaisiin aitoon yhteistyöhön mm. sosiaalityöntekijöiden, perheneuvojien, muun elinkeinoelämän tai kulttuurin edustajien tai vanhempien kanssa. Näiden tahojen kanssa koulun tulisi tehdä entistä tiiviimpää yhteistyötä.³⁰⁴ Lisäksi on muistettava, että kaikkia oppilaita ei voi opettaa samoilla menetelmillä. Syrjäytymisvaarassa olevan oppilaan elämäntilannetta on lähdettävä parantamaan niiden asioiden kautta, jotka oppilas itse kokee merkitykselliseksi. Lohdullista on tietää, että syrjäytymisvaarassa oleva nuori voidaan saada integroitumaan takaisin yhteiskuntaan, jos hän pitää koulutusta ja sen kautta mahdollistuvaa ammattitaitoa itselleen tärkeänä.³⁰⁵

³⁰⁴ Niemi ja Tirri 1997, 64.

³⁰⁵ Takala 1992, 167.

10. POHDINTA

Osallistuminen uuteen yhteiskuntaan

Demokratia Suomessa rakentuu vireän kansalaisyhteiskunnan varaan. Kansalainen rakentaa omalla osallistumisellaan ja järjestäytymisellään kansalaisyhteiskuntaa. Ensisijaista on se, että ihminen on tietoinen omista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan ja käsittää olevansa kansalainen ja yhteiskunnan jäsen. Miten maahanmuuttajat kokevat oman kansalaisyhteiskunnan jäsenyytensä? Maahanmuuttajien sopeutumista voidaan kuvata erilaisten indikaattorien avulla. Näitä ovat työllisyys, tulotaso, asuminen ja muuttoliike; kielitaito, koulutus, sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö, suhde suomalaisiin, etnisuus ja oma kulttuuri, osallistuminen, vaihtumismahdollisuudet, kansalaisuuden hakeminen, paluumuuttohalukkuus, syrjintä ja rikollisuus.³⁰⁶

Haastatellut nuoret ja nuoret aikuiset eivät kuuluneet yhdistyksiin tai järjestöihin. Heillä ei välttämättä ollut edes kiinnostusta toimia yhdistyksissä tai vaikuttaa poliittisesti. Ainoa seura, johon useimmat nuoret pojat kuuluivat, oli edellä mainittu jalkapalloseura. Nuorilla ei ollut edes kiinnostusta osallistua kansalaisyhteiskunnan rakentamiseen. He kokivat ajatuksen osallistumisesta suomalaisen yhteiskunnan toimintaan vieraaksi. Se ei ollut tullut heille edes mieleen. He eivät edes tienneet, miten osallistuminen voisi tapahtua.

³⁰⁶ ”Syrjäytyä vai selviytyä” 1994, 31.

Mikä selittää laimean kiinnostuksen osallistumiseen? Osallistumattomuus on tyyppillistä myös suomalaisen nuorison parissa. Haastatteluista nuorista osa tuli maista, jotka eivät olleet demokraattisia tai he olivat tulleet Suomeen poliittisen vainon takia. Tällöin vanhemmat ja nuoret halusivat pysyä poliittisten kysymysten ulkopuolella uudessa asuinmaassaan. Mikäli ihminen ei tunne kuuluvansa yhteiskuntaan eikä hänellä ole toiveita jäädä asumaan Suomeen, hänellä tuskin on kiinnostusta tai tarvetta osallistua ja rakentaa kansalaisyhteiskuntaa. Mikäli maahanmuuttajat olivat kokeneet olleensa virkamieskoneiston toiminnan kohteita, se tuskin kasvatti heissä innostusta osallistua koneiston ylläpitoon. Mikäli he olisivat kokeneet olevansa osallistujia, jotka omalla panoksellaan voivat vaikuttaa lopputulokseen, osallistumisinnostus olisi saattanut olla korkeampi.

Useiden nuorten ainoa virallinen järjestäytyminen liittyi jäsenyyteen heidän omassa uskonnollisessa yhteisössään. Islamilainen seurakunta tarjosi nuorelle kansalaisyhteiskunnan sijasta yhteisön johon osallistua ja jossa tulla kuulluksi. Haastatteluissa ei noussut esille, että maahanmuuttajataustaiset nuoret olisivat kokeneet Suomen vieraaksi tai sen kulttuurin vastenmieliseksi. Kiritiikki liittyi siihen, että he kokivat tulevansa kohdelluiksi eri tavoin kuin valtaväestö. Monikulttuuriset nuoret uskoivat, että he voisivat paremmin sopeutua Suomeen, jos Suomessa olisi vähemmän rasismia. Suomalaisten tulisi olla avomielisempiä eri kulttuureita ja kansallisuuksia kohtaan. Nuorten mielestä suomalaiset olivat ennakkoluuloisia ja tuomitsevat herkästi, vaikkeivät tienneet asiasta mitään. Heistä oli väärin, että joidenkin harvojen maahan muuttaneiden nuorten epäonnistumiset pantiin koko yhteisön kannettaviksi.

”Jos joku tekee tuolla kaupungissa jotakin, meikäiläinen tekee, niin ne luulee, että kaikki somalit ovat samanlaisia. Eihän se ole totta. Eivätbän kaikki suomalaisetkaan ole samanlaisia. Jos joku suomalainen tekee jotain, se ei tee kaikista suomalaisista samoja. Kaikki ihmiset ovat erilaisia, jotkut ovat vaan sellaisia ihmisiä, se pitää vaan hyväksyä, että ne on sellaisia. On taas somalialaisia muitakin erilaisia ihmisiä, jotka ovat erittäin hyviä, on sellaisia, jotka ovat kohtalaita ja on sellaisia, jotka tekevät pahoja rikoksia.” (Mustapha)

Maahanmuuttajataustaiset ja monikulttuuriset nuoret kokivat itse, että he tulivat nähdyksi paitsi erilaisina, mutta myös rodullisten mielikuvien ja

stereotyyppien kautta.³⁰⁷ Miten on mahdollista poistaa edellä mainittuja esteitä vuorovaikutustilanteissa, siten ettei tulisi nähdä vain etnografisen katseen kautta? Cliffordin mukaan etnografisen katseen sijaan tulisi käyttää etnografista korvaa, joka olisi herkkä vuoropuheluille ja erilaisten äänien ja positioiden esille tulolle.³⁰⁸

Toimivat identiteettineuvottelut osallisuuden välineenä

Suurin osa tutkimukseen osallistuneista nuorista ja nuorista aikuisista ilmaisi kotoutumisessaan joko integraatioprofilia tai etnistä profilia, jotka molemmat kertovat kahden kulttuurin omaksumisesta. Kaksikulttuurisuuden saavuttaminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Identiteettikysymykset ovat äärettömän vaikeita, kipeitä ja joskus ratkaisemattomiakin. Yksilön identiteetti muodostuu sekä kollektiivisesta että yksilöllisestä ulottuvuudesta. Kollektiivinen identiteetti tuottaa ongelmia varsinkin silloin, kun kyseessä on valtakulttuurista poikkeava identiteetti. Huolimatta siitä, että nuori on kielitaitoinen, älykäs ja sosiaalinen, hänen henkilökohtaisia ominaisuuksiaan ei välttämättä huomata, koska kollektiivinen identiteetti ohjaa valtaväestön tulkintaa. Yksilö muokkaa identiteettiään dialogisesti.³⁰⁹ Tällöin hän muokkaa identiteettiään paljolti sen mukaan, millaisena muut ihmiset hänet näkevät. Identiteetti muotoutuu ratkaisevalla tavalla niiden käsitteiden ja käytäntöjen välityksellä, joihin perhe, uskonto, ympäröivän yhteiskunta ja eri instituutiot kuten koulu vaikuttavat. Tutkimukseen osallistuneet nuoret joutuivat neuvottelemaan identiteettiinsä liittyvistä asioista monella eri taholla: kotona, koulussa, yliopistossa, kaveripiirissä ja julkisissa tiloissa. Tutkimuksen tuloksista voi johtaa seuraavia yleisempiä johtopäätöksiä:

Vahvat perhesiteet toimivat identiteetin rakennusaineiksina. Ne ovat kantava voimavara muuttoon liittyvissä haasteissa. Ilman niitä nuoret ohjautuvat helposti yhteiskunnan ulkopuolelle. Perheen sisäiset ristiriidat

³⁰⁷ vrt. Laaksunen 2007, 53.

³⁰⁸ Clifford 1986, 11-12.

³⁰⁹ Taylor 1995.

johtuvat yleensä kahden erilaisen arvomaailman törmäyksestä. Vaikka maahanmuuttajavanhemmat kannustavat lastensa osallistumista uuteen kulttuuriin, he kokevat yleensä ristiriitaa vanhan yhteisöllisyyttä korostavan kulttuurinsa ja uuden melko vapaamielistä ja auktoriteetteja kyseenalaistavan kulttuurin välillä. Nuoret joutuvat jatkuvasti neuvottelemaan kahden kulttuurin ja elämänmuodon välillä. Mikäli maahanmuuttajanuoret hylkäävät perinteensä, kielensä ja siteensä esi-isiinsä, se tuottaa vakavaa eksoyksissä oloa ja arvottomuutta moniarvoisessa ja kovassa todellisuudessa. Vaikka siteet entisiin paikkoihin tai kulttuureihin olisivat katkenneet, maahanmuuttajataustaa edustavat nuoret voivat kiinnittyä uusiin paikkoihin ja koteihin. Siksi heitä tulisi kannustaa hybrideihin kulttuurimuotoihin, joissa yhdistyvät entinen ja nykyinen kulttuuri siten, että ne energisoivat ja ohjaavat uusiin vaihtoehtoihin. Niissä kulttuureissa, joissa tyttöjen ja poikien eriarvoisuus on todellisuutta, suomalainen yhteiskunta voi mahdollistaa uudenlaisen itsensä löytämisen ja omien mahdollisuuksien toteutumisen. Vahvat perhesiteet, usko kovaan työhön ja optimistinen suhtautuminen tulevaisuuteen näyttävät useimmiten vain vahvistuvan maahanmuuton jälkeen.

Ystäväpiiri on erittäin tärkeä viiteryhmä aikuistuvalla nuorella. Ystävät löytyvät yleensä samaa arvomaailmaa edustavien keskuudesta. Kuitenkin uusi yhteiskunta ja koulu tarjoavat laajemman ystäväpiirin, joka parhaimmillaan edustaa yhteiskunnan monimuotoisuutta. Mikäli nuori pitäytyy tai palaa oman etnisen ystäväpiirinsä joukkoon, se usein heikentää uuden kielen oppimista, erilaisten todellisuuksien sisäistämistä ja kotoutumista uuteen yhteiskuntaan. Nuori tarvitsee sekä omaa etnistä kulttuuria, kansallista kulttuuria ja monikulttuurista taustaa edustavia ystäviä. Harrastukset ja eri urheiluseurat tarjoavat luontevan paikan kohdata valtaväestön nuoria. Neuvotteluja joutuu kuitenkin käymään eri ryhmissä eri asioista. Kaverisuhteiden tuottamien arvoriistiriitojen ratkaisemisessa auttavat perheen vahva tuki ja oman identiteetin selkiintyminen.

Koulu on tärkeä kotoutumista edistävä järjestelmä. Vaikka maahanmuuttajataustaiset nuoret kokevat koulu-urallaan monia haasteita ja esteitä, heidän optimisminsa ja kova työ tuottavat hedelmää. Yleensä vanhemmat kannustavat lastensa koulunkäyntiä, vaikka he eivät välttämättä pysty auttamaan kotitehtävissä ja muissa koulunkäyntiin liittyvissä asioissa. Si-

sarukset tulevat apuun tässä tilanteessa ja mallittavat myös erilaisia koulu-uramahdollisuuksia. Karismaattinen opettaja tai valmentaja voi toimia nuoren tärkeänä toisena. Hänen kannustuksellaan ja huolenpidollaan on kauaskantoinen merkitys nuoren elämälle. Menestymällä koulussa nuori voi hankkia itsetunnon, joka auttaa jaksamaan ja vahvistaa uskoa tulevaisuuteen. Toisaalta koulussa koetut epäoikeudenmukaisuudet ja kiusaamiset heikentävät koulusuoriutumista ja identiteettiprosessia. Koulujen tulisi tarkentaa ja selventää toimintaansa ohjaavia arvoja siten, ettei niiden tulkinnoissa voi erehtyä.

Maahanmuutto ja monikulttuurisuus lisäävät muutospaineita sekä maahan tulleiden keskuudessa että vastaanottavassa maassa. Muutokset eivät koskaan ole helppoja. Ne edellyttävät yhteisiä sopimuksia ja neuvotteluita. Yhden tärkeimmistä sopimusten kohteista tulisi olla erilaisuuden samanarvoisuus. Monikulttuurisen taustan omaavat lapset ja nuoret joutuvat neuvottelemaan identiteettinsä oikeutuksesta ennen kaikkea julkisissa tiloissa, joissa yhteiskunnan vallitsevat arvostukset näyttäytyvät räikeimmin. Heidän ei pitäisi joutua puolustamaan omaa erilaista etnisyyttään, sillä se toimii yksilön emotionaalisenä voimavarana. Päinvastoin heidän tulisi voida olla ylpeitä siitä, että he parhaimmillaan toimivat yhteiskunnan muutoksen toteuttajina ja tulevaisuuden rakentajina. Globalisaation aikana interkulttuurinen osaaminen, monikulttuurisen todellisuuden ymmärtäminen ja usean kielen taitaminen, ovat sellainen tulevaisuuden pääoma, jonka arvo kasvaa jatkuvasti. Mikäli yhteiskuntamme ei halua hyväksyä tai tiedostaa tätä tosiasiaa, me menetämme osaavaa työvoimaa muihin maihin. Meidän tulisi tunnustaa erilaiset identiteetit ja myös kunnioittaa niitä. Mikko Lehtonen korostaa toleranssin etikkaa, jossa kyse ei ole vain ihmisten sivistämisestä tai kasvamisesta suvaitsevaisemmiksi, vaan sellaisten käytäntöjen löytämisestä, jossa erilainen ei näydy vierana, vaan erilaisuudesta ja sen hyväksymisestä tulee normaali elämänmuoto.³¹⁰

³¹⁰ Lehtonen 2003, 13.

Kirjallisuus

- Akar, S., & Sakaranaho, T. (2004). Huivi – naisen alistaja. Teoksessa K. Kouros, & S. Villa (toim.) *Ihmisoikeudet ja islam* (pp. 184–195). Helsinki: Like.
- Alapuro, R. (1993). Suomalaisuuden erityislaadusta. Teoksessa P. Joenniemi, R. Alapuro & K. Pekonen, (toim.), *Suomesta euro -Suomeen. Keitä me olemme ja mihin matkalla*. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos. Tutkimustiedote No. 53, 1993. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Alasuutari, P., & Ruuska, P. (1999). *Post patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Alitolppa-Niitamo, A. (1994). Kun kulttuurit kohtaavat. Helsinki: Suomen Mielensterveysseura.
- Alitolppa-Niitamo, A. (2002). The generation in-between: Somali youth and schooling in metropolitan Helsinki. *Intercultural education* 13(2), 275–290.
- Antikainen, A. (1997). Arkipäivän rasismi. Teoksessa P. Pitkänen (toim.), *Näkökulmia monikulttuuriin Suomeen* (pp. 78–96). Helsinki: Edita.
- Bauman, Z. (1997). *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino.
- Bennett, J., & Bennett, M. (2004). Developing intercultural sensitivity. An integrative approach to global and domestic diversity. In D. Landis, J. Bennett, & M. Bennett (Eds.) *Handbook of intercultural training* (pp. 147–168). Thousand Oaks: Sage.
- Berry, J. (1986). The acculturation process and refugee behaviour. In C. Williams & J. Westermeyer (Eds.), *Refugee mental health in resettlement countries* (pp. 102–125). Washington: Hemisphere.
- Berry, J., & Kim, U. (1988). Acculturation and mental health. In P. Dasen, J. Berry, & N. Satorius (Eds.), *Health and cross-cultural psychology* (pp. 207–236). London: Sage.
- Berry, J. (1992). Adaptation and acculturation in a new society. *International Migration* 30, 69–86.
- Berry, J., Phinney, J., Kwak, K., & Sam, D. (2006). Introduction: goals and research framework for studying immigrant youth. In J. Berry, J. Phinney, S. Sam & P. Vedder (Eds.), *Immigrant youth in cultural transition. Acculturation, identity, and adaptation across national context* (pp. 4–14). London: Lawrence Erlbaum.
- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. London & New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bourhis, R., Moïse, L., Perreault, S., & Senécal, S. (1997). Towards interactive acculturation model: A socio-political approach. *International Journal of Psychology*, 32, 369–386.
- Breakwell, G. (1986). *Coping with threatened identities*. London: Methuen.
- Brown, R. (2000). Social identity theory: The past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 745–778.
- Bruner, J. (2001). Self-making and world-making. In J. Brockmeier & Carbaugh, D. (Eds.), *Narrative and identity: studies in autobiography, self and culture* (pp. 25–37). Amsterdam: John Benjamin.
- Campell, J. (1990). Self-esteem and identity. *Journal of Personality and Social Psychology* 3. 538–547.
- Clifford, J. (1986). Introduction: Partial truths. In J. Clifford & G. Marcus (Eds.), *Writing culture: The poetics & politics of ethnography* (pp. 1–26). Berkeley: University of California Press.
- de Wenden, C. (1994). Immigrants as political actors in France. *View European Politics* 17, 91–109.
- De Vos, G. (1980). Ethnic adaptation and minority status. *Journal of Cross Cultural Psychology* 11, n:o 1: 101–125
- DeLongis, A., & Holtzman, S. (2005). Coping in context: The role of stress, social support, and personality in coping. *Journal of Personality* 73: 6,1634–1656.
- Ekhholm, E. (2001). Etniset ryhmät Suomessa. Teoksessa A. Forsander, E. Ekhholm, & P. Hautaniemi (toim.), *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ* (pp. 83–113). Helsinki: Palmenia.
- Enzensberger, H. (2003). Suuri muutto. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.), *Erlaisuus* (pp. 21–49). Tampere: Vastapaino.
- Forsander, A., & Alitolpppa-Niitamo, A. (2000). *Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto – keitä, miten ja minne*. Helsinki: Työministeriö.
- Forsander, A., Ekhholm E., & Hautaniemi P. (toim.), *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki. Palmenia-kustannus.
- Forsander, A. (2002). *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos. Vammalan Kirjapaino.
- Forsander, A. (2004). *Sykettä ja suvaitsevaisuutta. Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.
- Friedman, J. (1994). *Cultural identity & global process*. London: Sage.

- Gay, G. (2000). *Culturally responsive teaching, theory, research, and practice*. New York: Teachers College Press.
- Fulgini, A. (1998). The adjustment of children from immigrant families. *Current Direction in Psychological Science*, 7, 99–103.
- Gibbs, J. (1988). Young black males in America. Endangered, embittered and embattled. In J. Gibbs (Ed.), *Young, black and male in America: An endangered species* (pp. 1–36). Dover: Auburn House.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Cambridge: Polity Press.
- Glenn, G., & De Jong, E. (1996). *Educating immigrant children: Schools and language minorities in twelve nations*. New York: Wiley.
- Gough, N. (1997). *Horizon, images and experiences. The research story collection*. Geelong: Deakin University.
- Halfman, J. (1997). Immigration and Citizenship in Germany: Contemporary Dilemmas. *Political Studies XLV*, 260–274.
- Hall, S. (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. (2003). Kulttuuri, paikka ja identiteetti. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.), *Eri-laisuus* (pp. 85–128). Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. (2003). Monikulttuurisuus. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.), *Eri-laisuus* (pp. 233–281). Tampere: Vastapaino.
- Hamarus, P. (2006). *Koulukiusaaminen ilmönä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hautaniemi, P. (2004). *Pojat. Somallipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Heikkinen, H. L. T., & Syrjäälä, L. (2002). *Minussa elää monta tarinaa. Kirjoitelmia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Helkama, K., Myllyniemi, R., & Liebkind, K. (2001). *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita.
- Helne, T. (2002). *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes.
- Hietala, K. (1992). *Maahanmuuton vaikutukset*. Työpoliittinen tutkimus 36. Helsinki: Työministeriö.
- Hofstede, G. (1993). *Kulttuurit ja organisaatiot*. Helsinki: WSOY.
- Hooks, B. (1984). *Feminist theory from margin to centre*. Boston: South End Press.
- Hollifield, J. (2004). France: Republicanism and the limits of immigration control. In A. Wayne, T. Tsuda, P. Martin & J. Hollifield. (Eds.), *Controlling immigration. A global perspective* (pp. 183–214). Stanford: Stanford University Press.
- Huttunen, L. (1994). Suomen mustalaiset ja Suomen valtio - siis kuka onkaan suomalainen? *Kosmopolis 4*.

- Hyytiäinen, A. (2003). *Sudenhuoneesta opettajanhuoneeksi. Opettajanhuoneen ja oppilaan välisen interaktion etiikka*. Acta Universitatis Lapponiensis 55. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Jaakkola, M. (1989). *Suomalaisten subtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan*. Helsinki: Työvoimaministeriö.
- Jaakkola, M. (1999). *Maahanmuutto ja etniset asenteet*. Työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki: Edita.
- Jaakkola, M. (2005). *Suomalaisten subtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus. Helsinki: Työministeriö.
- Jasinskaja-Lahti, I., & Liebkind, K. (1997). *Maahanmuuttajien sopeutuminen pääkaupunkiseudulla*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997: 9.
- Jasinskaja-Lahti, I. (2000). *Psychological acculturation and adaptation among Russian-speaking immigrant adolescents in Finland*. Helsinki: Edita.
- Jasinskaja-Lahti I., Liebkind K., & Vesala T. (2002). *Rasismi ja syrjäntä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki. Gaudeamus.
- Jeffries, E. (2004). Experiences of trust with parents. A qualitative investigation of African American, Latino, and Asian American boys from low-income families, in N. Way & J. Chu (Eds.), *Adolescent boys. Exploring diversity cultures of boyhood* (pp. 107–128). New York: New York University Press.
- Joppke, C. (1999). *Immigration and the nation-state. The United States, Germany and Great Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Kagitchibasi, C. (1989) Child rearing in Turkey: Implications for immigration and intervention. In L. Eldering & J. Klopogge (Eds.), *Different culture same school. Ethnic minority children in Europe* (pp. 26–80). Amsterdam: Swetts & Zeitlinger.
- Kamali, M. (1997). *Distorted integration: Clientization of immigrants in Sweden*. Uppsala: Center for Multiethnic Research.
- Kamali, M. (2007). Maahanmuuttajien syrjäntä juontaa Euroopan historiasta. 6.8.2007. HS.
- Kashima, Y., & Triandis, H. (1986). The self-serving bias in attribution as coping strategy: A cross-cultural study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 17, 83–98.
- Keltikangas-Järvinen, L. (1994). *Hyvä itsetunto*. Juva: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2004). *Temperamenti*. Helsinki: WSOY.
- Kennedy-Brenner, C. (1979). *Foreign workers and immigration policy. The Case of France*. Paris.

- Kokkarinen, H. (1993). *Selvitys pakolaisten ja muiden maahanmuuttajien vastaanoton kokemuksista kunnissa*. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto.
- Kristeva, J. (1992). *Muukalaisia itsellemme*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuorelahti, M. (2000). *Sopeutumattomien luokkamuotoisen erityisopetuksen tulokset*. Jyväskylä: Studies in Educational Psychology and Social Research 169. Jyväskylä.
- Laaksonen, A. (2007). *Maahanmuuttajaoppilaat erityiskoulussa*. Turun yliopiston julkaisuja C 262. Turku: Turun yliopisto
- Laari-Abdulhamed, S. (2008). *Kurdinuoret omaa paikkaansa etsimässä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sokla: Pro Gradu -tutkimus.
- LaFromboise, T., Coleman, H., & Gerton, J. (1993). Psychological impact of biculturalism: Evidence and theory. *Psychological Bulletin*, 114, 395–412.
- Lampinen, O. (2006). Tasa-arvo koulutuspolitiikassa. *Tiedepolitiikka* 1/2006.
- Lange, A. & Westin, C. 1981. *Etnisk diskriminering och social identitet*. Stockholm: Liber Förlag
- Launonen, L. (2000). *Eettinen kasvatustajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860–1990-luvulle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Latomaa, T. (1996). Monikulttuurisuuskasvatuksen lähtökohdista ja tavoitteista. *Kasvatus* 27(2), 206–210.
- Lee, S. (2004). Hmong American masculinities: Creating new identities in the United States. In N. Way & J. Chu (Eds.), *Adolescent boys* (pp. 13–30). New York: New York University Press.
- Lehtonen, J. (2007). *Susta voi tulla tähti*. Tapaustutkimus maahanmuuttaja-taustaisten oppilaiden harrastustoiminnasta. Pro gradu -työ. Sokla Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lehtonen, M. (2003). Miksi erilaisuus. Teoksessa M. Lehtonen ja O. Löytty (toim.), *Erilaisuus* (pp. 7–20). Tampere: Vastapaino.
- Lepola, O. (2000). *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttoliittisessä keskustelussa*. Helsinki: SKS.
- Liebkind, K. (1988). *Me ja muukalaiset*. Ryhmäraajat ihmisten suhteissa. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K. (1994). Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa K. Liebkind (toim.), *Maahanmuuttajat, Kulttuurien kohtaaminen Suomessa* (pp. 20–32). Helsinki: Gaudeamus.

- Liebkind, K. (1997). Eräitä kulttuurin moniarvoisuuden teorian soveltamisen ongelmia: etnisen identiteetin kompleksisuus. Teoksessa J. Pentikäinen & M. Hiltunen (toim.), *Suomen kulttuurivähemmistöt*. Helsinki: Suomen Unesco toimikunnan julkaisuja N:o 72.
- Liebkind, K., Jasinskaja-Lahti, I., & Haaramo, J. (2000). Maahanmuuttajanuorten sopeutuminen kouluun. Teoksessa K. Liebkind (toim.), *Monikulttuurinen Suomi* (pp. 138–147). Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K., & Jasinskaja-Lahti, I. (2000). Syrjäntäkokenemusten vaikutus maahanmuuttajiin. Teoksessa K. Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi* (pp. 80–91). Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K., Mannila, S., Jasinskaja-Lahti, I., Jaakkola, M., Kyntäjä, E., & Reuter, A. (2004). *Venäläinen, virolainen, suomalainen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Löfström, J. (2007). Sukupuolisuus ja seksuaalisuus koulussa. Teoksessa H. Niemi & R. Sarras (toim.) *Erlaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatustieteellinen koulussa* (pp. 87–97). Helsinki: Otava.
- Löytty, O. (2005). Toiseuttamista ja tilakurittomuutta. Teoksessa O. Löytty (toim.), *Rajanyllytyksiä* (pp. 7–24). Helsinki: Gaudeamus.
- Maahanmuuttajat sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki
- Maahanmuutto /08. <http://www.mol.fi/mol.fi/99-pdf/fi/04>. Viitattu 5.9.07
- Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997.
- Markus, H., & Kitayama, S. (1995). Culture and self: Implications for internationalizing psychology. In N. Coldberger & J. Veroff (Eds.), *Culture and Psychology* (pp. 366–383). New York: New York University Press.
- Markus, H., & Lin, L. (1999). Conflictways: Cultural diversity in the meaning and practices of conflict. In D. Prentice & D. Miller (Eds.), *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict* (pp. 302–333). New York: Russell Sage Foundation.
- Martin, P. (2004). Germany: Managing migration in the twenty-first century. In A. Wayne, T. Tsuda, P. Martin & J. Hollifield. (Eds.), *Controlling immigration. A global perspective*, (pp. 221–253). Stanford: Stanford University Press.
- McGuinness, J., & Craggs, D. (1986). Disruption as school-generated problem in D. Tattum (Ed.), *Management of disruptive pupil behaviour in school* (pp. 25–35). New York: Wiley.

- McKiernan, K. (2006). *The Kurds; A people in search of their homeland*. New York: St. Martin's Press.
- Miettinen, M. (2001). ”*Kun pitää olla vastaanottamassa sitä kansainvälistymistä*”: pohjoiskarjalaisten luokanopettajien käsitykset monikulttuurikasvatuksesta. Joensuun yliopiston julkaisuja No 67.
- Mikkola, P. (2001). *Kahden kulttuurin taitajaksi. Maahanmuuttajaoppilaan monikulttuurinen identiteetti, tavoitteet ja toiminta*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja C, 171.
- Miles, R., & Kay, D. (1994). The politics of immigration to Britain: East-West migrations in the twentieth century. *View European Politics* 17 (1994): 2: (17–32).
- Moisala, J. (2004). *Maahanmuutto ja sen taloudelliset vaikutukset*. Palkansaajien tutkimuslaitos Raportteja 4. Helsinki.
- Mäkelä, K. (1999) Puheen tulkintasäännöt ja sosiologinen kulttuuritutkimus. Teoksessa K. Mäkelä (toim.), *Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta. Hanki ja jää* (pp. 33–42). Helsinki: Gaudeamus.
- Niemi, H., & Tirri, K. (1997). *Valmiudet opettajan ammattiin ja opettajien kouluttajien arvioimina*. Tampere: Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja, A 10/1997.
- Nieto, S. (2004). *Affirming diversity. The Socio-political context of multicultural education*. Amherst: University of Massachusetts.
- Niiniluoto, I. (1994). Kansallisen itsetutkistelun tarve. Teoksessa I. Niiniluoto & P. Löppönen (toim.), *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus* (pp. 15–25). Helsinki: WSOY.
- Noddings, N. (1992). *The challenge to care in schools. An alternative approach to education*. New York: Teachers College Press.
- Ogbu, J., & Matute-Bianchi, M. (1986). Understanding socio-cultural factors: Knowledge, identity, and social adjustment. In *California State Dept. Of education, bilingual education, beyond language; social and cultural factors in schooling* (pp. 73–142). Sacramento: California State University.
- Ogbu, J. (1995). Understanding cultural diversity and learning. In J. Banks & C. Banks (Eds.) *Handbook of Research on Multicultural Education* (pp. 582–593). New York: Macmillan.
- Said, E. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Oliver, M. (1997). *Filosofian historia*. Helsinki: Gummerus.

- Omodei, M., & McLennen, J. (2000). Conceptualizing and measuring global interpersonal mistrust-trust. *The Journal of Social Psychology*, 140 (3), 279–294.
- OPH. (2004). Tilastoja eri kieliryhmiä edustavista oppilasta suomalaisissa oppilaitoksissa.
- Paananen, S. (1999). *Suomalaisuuden armoilla*. Helsinki Tilastokeskus.
- Parekh, B. (1991) British citizenship and cultural difference, in G. Andrews (Ed.), *Citizenship* (pp. 35–50). London: Lawrence and Wishart.
- Pentikäinen, M. (2005). *Loputon matka. Vietnamlaisien ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta*. Työpoliittinen tutkimus 274. Helsinki: Työministeri.
- Phinney, J. (1990). Ethnic Identity in adolescents and adults: A review of research. *Psychological Bulletin*, 108, 499–514.
- Phinney, J., Ong, A., & Madden, T. (2000). Cultural values and intergenerational value discrepancies in immigrant and non-immigrant families. *Child Development* 71, 528–539.
- Phinney, J., Romero, I., Nava, M., & Huang, D. (2001). The role of language, parents, and peers in ethnic identity among adolescents in immigrant family. *Journal of Young Adolescence*, 30, 135–153.
- Phinney, J. (2003). Ethnic identity and acculturation. In K. Chun, P. Organista & G. Marin (Eds.), *Acculturation: Advances in theory, measurement and applied research* (pp. 63–81). Washington: American Psychological Association.
- Phinney, J., & Vedder, P. (2006). Family relationship values of adolescents and parents: Intergenerational discrepancies and adaptation in J. Berry, J. Phinney, D. Sam & P. Vedder (Eds.), *Immigrant youth in cultural transition* (pp. 167–184). London: Lawrence Elbaum.
- Phinney, J., Berry, J., Vedder, P., & Liebkind, K. (2006). The acculturation experience: attitudes, identities, and behaviours of immigrant youth. In J. Berry, J. Phinney, D. Sam, & P. Vedder (Eds.), *Immigrant youth in Cultural transition* (pp. 71–116). London: Lawrence Elbaum.
- Pitkänen, P. (1997). *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Edita.
- Pitkänen, P., & Kouki, S. (1999). *Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä*. Helsinki: Edita.
- Pohjanpää, K., Paananen, S., & Nieminen, M. (2003). *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamlaisien elämää Suomessa 2002*. Tilastokeskus. Helsinki: Edita.
- Pulkkinen, L. (2002). *Mukavaa yhdessä*. Jyväskylä: P-kustannus.

- Puusaari, H. (1997). Kulttuurimuutos koettelee maahanmuuttajaa: psykososiaalinen kohtaaminen. Teoksessa P. Pitkänen (toim.), *Näkökulmia monikulttuuriin Suomessa* (pp. 21–32). Helsinki: Edita.
- Raitasalo, R. (1995). *Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena*. Kansaneläkelaitos. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia 1.
- Raittila, P. (2004). *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten toisina tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehitteilyä*. Tampere: Tampere University Press.
- Rastas, A. *Rasismi lasten ja nuorten arjessa*. Transnationaaliset juuret ja monikulttuurinen Suomi. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Reasoner, R. (1992). *Building self-esteem in the elementary school*. Teachers' manual. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Recoeur, P. (1991). *A Recoeur reader*. Toronto: Toronto University Press.
- Rex, J., & Mason, D. (1988). *Theories of race and ethnic relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rimbaut, R. (1997). *Passage to adulthood: The adoption of children of immigrants in Southern California*. New York: Russell Sage Foundation.
- Rotheram, M., & Phinney, J. 1986. Ethnic behavior pattern as an aspect of identity. In J. Phinney & M. Rotheram (Ed.), *Children's ethnic socialization pluralism and development* (pp. 62–75). Newbury Park: Sage.
- Räsänen, M., & Virtanen T. 1994. Kulttuurinen kohtaaminen: pakolainen, siirtolainen, paluumuuttaja. Teoksessa *Sananjalka 36*. Suomen kielten seuran vuosikirja. Turku: Vammalan Kirjapaino.
- Räsänen, R. (2002). Koulu valtaviiran ja moninaisuuden kohtaamiskenttänä. Teoksessa *Etiikka koulun arjessa* (pp. 93–111). Helsinki: Otava.
- Ruuska, P. (1999). *Post-patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Said, E. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage.
- Said, E. (1996). *Representations of the intellectual*. New York: Random House.
- Salminen, O. (1997). Entisestä Jugoslaviasta tulleiden pakolaisten kotoutumisesta. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä*. 1997: 9. Helsinki: Edita.
- Salmio, R. (2000). *Suomen maahanmuutto- ja pakolaispolitiikka 1990-luvulla. Maahanmuutto ja pakolaisuus turvallisuusuhkana valtion politiikassa*. valtiopoliittisia tutkimuksia n:o 54. Turku. Turun yliopisto.
- Saukkonen, P. (1999). *Suomi, Alankomaat ja kansallisvaltion identiteettipolitiikka, tutkimus kansallisen identiteetin poliittisuudesta, empiirinen sovellutus suomalaisiin ja hollantilaisiin teksteihin*. Helsinki: SKS.

- Saukkonen, S. (2003). *Koulu ja yksilöllisyys. Jännitteitä, haasteita ja mahdollisuuksia*. Jyväskylä: Jyväskylä yliopisto. 211.
- Sava, I., & Katainen, A. (2004). Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa I. Sava & V. Vesänen-Laukkanen (toim.), *Taiteeksi tarinoitu elämä* (pp. 16–39). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sava, I. (2004). Kasvattajan oikeus ja vastuu – omaan elämään. Teoksessa I. Sava & V. Vesänen-Laukkanen (toim.), *Taiteeksi tarinoitu oma elämä* (pp. 42–58). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Scott, W., & Scott, R. (1989). *Adaptation of immigrants: Individual differences and determinants*. Oxford: Pergamon.
- Sihvola, J. (2007). Monikulttuurisuuspolitiikan mallit ja tasa-arvoinen koulu. Teoksessa H. Niemi ja R. Sarras (toim.), *Erlaisiuden valot ja varjot* (pp. 53–67). Helsinki: Otava.
- Simola, H. (2004). Kenraali Adolf Ehrnrooth ja PISA:n ihme – Koulutussosiologiaa huomautuksia erääseen suomalaiseen menestystarinaan. *Kasvatus* 35(1), 91–98.
- Skutnabb-Kangas, T. (1986). *Minorities, språk och rasism*. Stockholm: Liber Läromedel.
- Stein, E. (1964). *On the problem of empathy*. Haegue: Martinus & Nishoff.
- Steel, C. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. *American Psychologist*, 52(6), 613–629.
- Suárez-Orozco, C., & Suárez-Orozco, M. (2001). *Children of immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sue, D. W., & Sue, D. (2003). *Counseling the cultural difference. Theory and practice*. New York: Wiley.
- Syrjäytyä vai selviytyä -pakolaisten elämää Suomessa*. Sosiaali- ja terveysministeriö selvityksiä 1994:9. Helsinki: Painatuskeskus.
- Söderlindh, E. (1984). *Invandringens psykologi*. Stockholm: Natur och kultur.
- Söderling, I. (1999). *Perheitä meiltä ja muualta. Suomalaisten näkemyksiä omista ja maahanmuuttajien perheistä*. Väestöntutkimuslaitos: Väestöliitto E 8.
- Takala, M. (1992). *Kouluallergia – yksilön ja yhteiskunnan ongelma*. Acta Universitatis Tamperensis ser A 335.
- Talib, M.-T. (1999). *Toiseuden kohtaaminen koulussa. Opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista*. Helsinki: Hakapaino.
- Talib, M.-T. (2005). *Eksotikkaa vai ihmisarvoa*. Turku: Suomen Kasvatustieteellisen Seuran julkaisu 21.
- Tarnas, R. (1993) *The passion of the western mind. Understanding the ideas that shaped our world view*. New York: Ballantain Books.

- Taylor, C. (1989). *The sources of self. The making of modern identity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Taylor, C. (1995). *Autenttisuuden etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Taylor, S. V., & Sobel, D. (2001). Addressing the discontinuity of students' and teachers' diversity: A preliminary study of preservice teachers' beliefs and perceived skills, *Teaching and Teacher Education*, 17(4), 487–503.
- Tiilikainen, M. (2003). *Arjen Islam. Somälänaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Tikka, I. (2004). Muistojen keinussa. Teoksessa I. Sava & V. Vesänen-Laakkonen, (toim.), *Taiteeksi tarinoitu elämä* (pp. 150–166). Jyväskylä: PS -kustannus.
- Tolonen, T. (2002). Suomalaisuus, tavallisuus ja sukupuoli nuorten näemyksissä. Teoksessa T. Gordon, K. Komulainen & K. Lempiäinen (toim.) *Suomineiton hei: Kansallinen sukupuoli* (pp. 35–43). Tampere: Vastapaino.
- Tomlinson, S. (1991). Ethnicity and educational attainment in England. An overview. *Anthropology & Education Quarterly*, 22(2), 121–139.
- Triandis, H. (1989). The self and social behaviour in differing cultural contexts. *Psychological Review*. Vol 96(3), 506–520.
- Triandis, H. (1994). *Culture and social behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Triandis, H. (1995). *Individualism & collectivism*. Oxford: Westview Press.
- Ulvinen, V.-M. (1994). Kulttuuriopetuksesta oppilaskulttuuriin. *Antropologia, monikulttuurisuus ja koulumaailma. Kasvatus* 25 (5), 510–517.
- UNESCO (1995). Rauhan-, ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen yhteiset periaatteet. Julistus kasvatuksesta rauhaan, ihmisoikeuksien kunnioitukseen ja demokratiaan. *Suomen UNESCO-toimikunta*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Way, N., & Chu, J. (2004). Adolescent boys. Exploring diversity cultures of boyhood.
- Wayne, A., T. (2004). The limits of government intervention. In A. Wayne, T. Tsuda, P. Martin & J. Hollifield. (Eds.), *Controlling immigration. A global perspective* (pp. 3–48). Stanford: Stanford University Press.
- Westin, C. (1975). *Exi-stens och identitet: invandrades problem behysta av invandrare i svårigheter*. Gothenburg: Korpen.
- Viljanen, A. (1999). Kulttuurin ymmärtäminen, itsereflektio ja hybridis. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Kulttuuri ja psykologia* (pp. 113–145). Helsinki: Yliopistopaino.

- Vuorela, U. (2002). Transnational families – Imagined communities and real. Another perspective to globalization. In D. Bryceson & U. Vuorela (Eds.), *Transnational families in Europe. Global networks and new frontiers* (pp. 57–89). Oxford: Berg.
- Vähätalo, K. (1998). *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Tampere. Vastapaino.
- Zautra, A., Affleck, G., Tennen, H., Reich, J. & Davis, M. (2005). Dynamic approaches to stress in everyday life: Bolger and Zuckerman reloaded with positive as well as negative affects. *Journal of Personality* 73: 6, December 2005 (1511–1525).
- Zhou, M. (1997). Segmented assimilation: issues, controversies, and recent research on the second generation. *International Migration Review*, 31, 975–1008.
- Zig, L., (2004). Britain: From immigration control to migration management. In A. Wayne, T. Takeyuki, P. Martin & J. Hollifield. (Eds.), *Controlling immigration. A global perspective* (pp. 297–333). Stanford: Stanford University Press.
- www.washingtonpost.com/wp-srv/inati/daily. Who are the Kurds? Viitattu 24.9.07.

Liite 1. Haastattelukysymykset

Kuka sinä olet?

Mikä on sinun kotimaasi?

Minkä maan kansalainen olet?

Missä maassa haluat asua?

Millainen on perheesi?

Miten vanhempasi ovat koulutettuja?

Onko teillä kotona tapa lukea ja kirjoittaa?

Millaiset välit sinulla on perheen jäsenten kesken?

Miten kuvaisit suhdettasi vanhempiisi?

Koetko edustavasi valtaväestöä ja valtakulttuuria?

Mitä kulttuuria sinä edustat?

Miten se eroaa valtakulttuurista?

Miten sinun kulttuuriyhteisösi kokee yhteenkuuluvuutta?

Miten yhtyettä, omaa perinnettä pidetään yhteisössäsi yllä?

Millaisia ovat sinun henkilökohtaiset ominaisuudet?

Millainen luonne sinulla on?

Millaisia taitoja ja kykyjä sinulla on?

(lahjakkuus, kielitaito)

Millaisia heikkouksia sinulla on?

Millä kielellä ajattelet?

Onko sinulla ystäviä omassa ryhmässäsi?

Onko sinulla ystäviä valtaväestössä?

Kuulutko järjestöihin?

Haluaisitko kuulua järjestöihin?

Onko sinulla ollut opettaja tai joku henkilö, joka on ollut sinulle tärkeä kasvattaja?

Miksi hän oli tärkeä?

Pystytkö sietämään stressiä?

(opiskelu)

Oletko kohdannut rasmia?
Uskotko itse, mitä sinusta sanotaan?

Millainen roolimalli on sinun isäsi, setäsi, veljesi?
Minkälainen roolimalli äitisi on?
Onko se erilainen malli kuin suomalaisen miehen malli?
Miten se eroaa?
Oletko kokenut ristiriidan?
Kumman mallin kaltainen itse haluaisit olla?
Millainen on sinun mallisi?

Mistä sinä unelmoit?
Miten haluat rakentaa elämäsi?
(jengit vai opiskelu)

Millaisessa yhteiskunnassa olisi tilaa sinulle?
Koetko olevasi suomalainen?
Kumpi identiteetti on sinulle voimakkaampi?
Miten nämä kaksi identiteettiä voivat rakentaa sinun käsitystäsi itsestäsi ja paikastasi.

Kävitkö päiväkotia?
Millaista siellä oli?
Mitä opit siellä?

Piditkö peruskoulusta?
(hyvää ja huonoa)
Miten sitä olisi voinut parantaa?
Millaisia olivat opettajat?
Miten he suhtautuivat sinuun?

Miten valitsit jatko-opiskelupaikan?
Mitä vaikeuksia sinulla on ollut opiskelussa?
Mikä on ollut sinulle helppoa?